

Oliver Jens Schmitt

Korčula pod Venecijom u XV. stoljeću

College de France, Open Edition Books

Prijevod s francuskog: Živan Filippi

SADRŽAJ:

I. Konferencija	4
Ljudi i moć.....	4
Uvod.....	4
Geografsko-politički položaj Korčule u XV. stoljeću	4
Politički i ustrojstveni okvir mletačke vlasti	5
Politički roman: Dragačić, Franuša i knez	8
Venecija u sukobima između plemića i <i>popularesa</i>	11
Kako se vršila prekomorska mletačka uprava.....	13
Bilješke.....	18
Tabela ilustracija	20
II. Konferencija.....	22
Zemlja	22
Zemlja, njezini vlasnici i pravni okvir poljoprivredne eksploataacije	23
Zemlja i njezini proizvodi: žito, ječam, vinogradi, maslinici, smokve, bademi.....	26
O dimu na Korčuli: šume i proizvodnja smole	27
Ljudi i životinje: blago, magarci i konji, psi, vukovi	28
Bogati i siromašni u korčulanskom selu	30
Bilješke.....	36
III. Konferencija.....	44
More.....	44
Otočani i more.....	45
Priobalna trgovina i plovidba na Jadranu	48
Položaj Korčule u mletačkom trgovačkom sustavu i trgovačke rute.....	51
Pomorske rute iz Korčule i prema njoj u XV. stoljeću.....	51
Obim krijumčarenja i njegova funkcija.....	52

Što nas uče upisne knjige iz korčulanske luke?	54
Komplementarni izvori o korčulanskoj trgovini	58
Bilješke.....	60

I. Konferencija

College de France, Open Edition Books, Prijevod s francuskog: Živan Filipi

Ljudi i moć

Mletačko prekomorsko carstvo klasični je predmet historiografije Serenisime i Mediterana tijekom srednjovjekovnog razdoblja i prve moderne epohe. Stoga treba opravdati ciklus konferencija posvećen toj temi; znanstveni cilj i napredak naših saznanja koji naš ciklus treba ponuditi zahtijeva obrazloženje.

Uvod

Prvi razlog našega izbora je prostor: prostrani posjedi Republike sv. Marka prostirali su se, krajem XV. stoljeća, od poluotoka Istre do otoka Cipra; oni su uključivali skoro cijelu dalmatinsku obalu, lučke gradove u Albaniji, Heptanezu oko Krfa, luke na Peloponezu, otoke Kretu, Negropont i Ciklade. Taj se politički entitet, ali osobito ekonomski i trgovački, rijetko obrađivao u njegovoj cjelini, jer su pojedina istraživanja više voljela regionalne pristupe, koji su davali prednost grčkomi prostoru. Recimo iskreno: Dalmacija, s izuzetkom Dubrovnika, koji je Venecija stavila pod svoju vlast tek 1358., uvijek ostaje u sjeni grčkoga dijela države *Stato da mar*, i to usprkos hrvatskoj historiografskoj tradiciji – *slavica sunt, non leguntur*. (1) Jezična prepreka spriječila je širenje rezultata koji se tiču dalmatinskoga dijela toga carstva. Naš mali ciklus želio bi, dakle, baciti malo svjetla na jednu europsku regiju koja je oduvijek pripadala mediteranskoj kulturi, ali koja se razlikuje svojom složenom slojevitošću, koja se uvijek mijenjala, od slavensko/hrvatske kulture i romansko/mletačke, slojevitošću koja izmiče svim nacionalnim i nacionalističkim kategorijama skovanima od početka XIX. stoljeća.

Geografsko-politički položaj Korčule u XV. stoljeću

Drugi razlog je također "klasični": arhivi o mletačkoj Dalmaciji – opet, Dubrovnik čini iznimku – malo su iskorišteni, iako oni predstavljaju jedan od najbogatijih fondova cijeloga istočnoga Mediterana. (2) To se osobito odnosi na gotovo 400 kartona arhiva o otoku Korčuli (tal. Curzola) koji su privukli našu pozornost. Oni predstavljaju u stvari najpotpuniji arhiv cijeloga mletačkoga prostora u XV. stoljeću. Nalazimo se pred jednim nečuvenim bogatstvom izvorâ koji omogućuju da se prikaže "ukupna" slika jednoga regionalnoga društva u *Stato da mar*. (3)

Arhivistička i povijesna važnost arhiva o Korčuli leži u činjenici što oni predstavljaju skoro cjelokupni regionalni fond, sa serijama koje su drugdje izgubljene, kao što su, na primjer, izvještaji poljskih čuvara koji su svakoga jutra upisivali štete koje su

prouzročile životinje. Polmalo preuveličavajući, mogli bismo kazati da je sjećanje na svaku saladu što ju je neka koza pojela živjelo tako više od pet stoljeća.

Jedan prostor, jedan dokumentacijski fond – dva su razloga da započnemo istraživanje, ali oni nisu dovoljni. Jer moramo pokazati kako se možemo koristiti tim neobrađenim elementima. Tri predavanja posvećena otoku Korčuli slijede, svako za sebe, jedno bitno pitanje povijesti istočnoga Mediterana u kasnom srednjem vijeku: kako je mletačka prekomorska prevlast preobrazila društvo i ekonomiju jednoga otoga pod vlašću Serenisime? Voljeli bismo uvrstiti naš mali ciklus o otoku Korčuli u novo usmjeravanje koje je usvojilo u zadnje vrijeme istraživanje tih pitanja: počinjemo odbacivati jednostrani pogled i dajemo prvenstvo dvostrukom ili višestrukome pristupu, integrirajući poglede onih koji vladaju i one kojima se vlada i analizirajući mletačku prevlast u okviru mediteranske povijesti, a ne kroz prizmu nacionalne historiografije, bilo one talijanske, hrvatske ili grčke.

Takav pristup ne remeti postojeće istraživanje, već ga nastoji obogatiti elementima mikro-povijesti koji su dosad nedostajali u velikoj slici prekomorske Venecije. Obogatiti znači da radikalno ne mijenjamo pogled, već da smo sebi zacrtali unakrstiti različite razine, pogled makro-povijesti shvatljiviji u klasičnoj dokumentaciji i onaj skromnije razine, onaj svagdašnjosti, svakodnevne redovitosti mletačke prisutnosti u jednoj tranzitnoj luci u jadranskom prostoru. Na toj razini pristupamo realnosti prevlasti *Signorije*. Njemačka historiografija razvila je koncepciju *Lebenswelten* – "životnih svjetova" (4), ako doslovce prevedemo taj izraz – koncepciju koja želi spojiti dva velika pristupa makro- i mikro-povijesti, smještajući mikro-povijesne primjere u širi kontekst, koji omogućuje da upotrebljavamo opise pojedinog slučaja kako bismo razmotrili mnogo šira pitanja. (5) Prodiranjem kroz detalje jednoga otočkoga društva, nadamo se da ćemo bolje rasvijetliti funkcioniranje jednoga velikoga mediteranskoga carstva u trenutku njegovog najvećeg procvata i njegovoga isijavanja u svim dimenzijama ljudskoga života u jednoj prilično ograničenoj regiji. Eto objašnjenja za izbor teme koja može izgledati isuviše malom, isuviše nevažnom za jedan krug predavanja. Ovo predavanje bavit će se trima velikima dimenzijama mletačke prekomorske prevlasti, a to su: moć, zemlja i more, koje, sagledane zajedno, omogućuju pristup "životnim svjetovima" izloženima zahvatima i utjecajima Serenisime.

Prvo predavanje posvećeno je proučavanju dosega moći u Korčuli. Drugim riječima: je li Serenisima doista vladala tim otokom? Da bismo odgovorili na to pitanje, poradit ćemo u nekoliko etapa. Najprije ćemo ocrtati politički i ustrojstveni okvir. Zatim ćemo promijeniti pogled predstavljajući jedan paradigmatički slučaj koji osvjetljava odnos između mletačkih upravljača i onih kojima se upravlja, odnose između namjesnikâ i regionalnoga društva razdiranog unutarnjim borbama. U trećem dijelu plana, ujedinit ćemo dva pristupa, odmjeravajući vrijednost naših primjera i doseg zaključaka koje iz njih možemo izvući radi tumačenja prekomorskih posjeda Republike sv. Marka.

Politički i ustrojstveni okvir mletačke vlasti

Otok Korčula je 1420. definitivno došao pod vlast Venecije; te se je godine Republika uspjela dočepati cijele istočne obale Jadrana, s izuzetkom nekoliko luka koje su

ostale pod mađarskom krunom – Rijeka (tal. Fiume, njem. St. Veit am Pflaum), Bakar (tal. Buccari) i Senj (tal. Segna, njem. Zengg) u Kvarnerskom zaljevu (tal. Quarnero) na sjeveru, te Dubravačke republike (Ragusa) na jugu. (6) Korčulanski plemići sklopili su sporazum s mletačkim admiralom koji je zaposjeo otok, što je bio sporazum između dvije zajednice potpuno nejednake političke moći, ali koje su pripadale istom političkom i ustrojstvenom svijetu, onome jadranskih komuna koje su govorile, takorekuć, istim političkim jezikom. (7) Venecija je primijenila model integriranja kopna (Veneto): Korčulu je tretirala kao velike gradove gornje Italije koji su se predali Veneciji. Ključni element bio je priznavanje sa strane Venecije lokalnoga ustrojstva, to jest autohtonoga prava, statutâ koje su kodificirali talijanski pravni pisci početkom zadnje četvrtine XIII. stoljeća. Venecija se obvezala da će poštovati te lokalne strukture kao i postojeća zemljišna dobra. Zauzvrat, korčulanska elita priznavala je vlast dužda, položila prisegu vjernosti i prihvatila kneza kojega je, u prvoj fazi mletačke uprave, biralo korčulansko vijeće a potvrđivao mletački dužd. U stvarnosti, izbor je dosta brzo povjeren Velikom vijeću Venecije, to jest najvećoj skupštini mletačkih patricija. Čitajući ugovor, imamo utisak ogromnoj opreci između fikcije koja ocrtava dva jednaka partnerstva i stvarnosti koja pokazuje očigledno preveliku moć Venecije s njezinih 180 000 stanovnika, njezinim bogatstvima, njezinom trgovinom, njezinim flotama i jedan otok od 3 000 do 4 000 seljaka, pomoraca i ribara.

Venecija je za sebe rezervirala rukovođenje upravljačkom hijerarhijom, to jest položaj kneza; osim toga, ona je ostavila netaknute postojeće strukture. To je savršeno odgovaralo mletačkoj ideologiji koja se zasnivala na ideji mira i pravde koje je Republika obećala svojim talijanskim i prekomorskim podanicima. Mir i pravda bili bi zajamčeni očuvanjem lokalnoga prava i tradicionalnih struktura moći. S druge strane, Venecija nije gubila iz vida svoje strateške interese: ona se je dočepala Korčule da bi kontrolirala ulaz u Jadransko more, te luke koja je povezivala Krf i Durrës sa Splitom i Zadrom i koja je omogućavala prije svega mletačkim brodovima da zaobilaze velikoga susjednoga konkurenta, Dubrovačku republiku, koja je ostala pod mađarskim sizerenstvom i koja je žestoko osporavala mletačku hegemoniju u Srednjem Jadranu. Štoviše, Korčula se nalazila vrlo blizu unutrašnjosti Balkana, Hercegovini, pod vlašću vladara koji joj je dao ime, hercega (vojvode) Stjepana Vukčića (umro 1466.), te bosanskog kraljevstva, rascijepkanoga na više vlastelinstava – a to su dvije regije koje su od početka XV. stoljeća bile meta otomanskih provala. (8) S pomorske strane, Korčula je priječila put katalanskim brodovima koji su operirali iz izlaznih luka Napuljskog kraljevstva nakon što je Alfonso V., aragonski kralj triumfalno ušao 1442. u glavni grad kraljevstva. Alfonso je slijedio politiku velikih napuljskih monarha zapodjenuvši gotovo smjesta snažnu balkansku akciju koja je trebala pripremiti njegov pohod prema Carigradu, ali koja je također smjerala obuzdati ambicije Venecije. Alfonso je pomalo razvio mrežu vazala, od Moreje do Hercegovine, kojih je izvozna roba prolazila osobito ušćem Neretve (Narenta) u neposrednoj blizini Korčule.

Odjednom se taj mali otok našao u epicentru mletačko-napuljskoga sukoba za hegemoniju u istočnom Mediteranu (9) – njegova uprava nije dakle bila zanemariva stvar. Čitanje mletačko-korčulanskoga ugovora daje utisak da je mletačka prevlast više simbolička; čitanje akata mletačkog Senata pruža suprotnu sliku sve veće kontrole. Ta nas proturječna konstatacija vodi prema analizi lokalne dokumentacije.

Prije nego što uronimo u detalje političkih mentaliteta, trebamo se kratko zaustaviti da bismo opisali institucije koje su oblikovale okvir bitaka za moć.

Mletačka strana ubrzo je navela popis položaja: Republiku je predstavljao *comes/knez* izabran na dvije godine, kao i sve njegove kolege u drugim mletačkim posjedima, u pratnji kancelara talijanskoga podrijetla, dakle ne nužno mletačkoga. Knez nije raspolagao ni mletačkom policijskom silom ni upravnim aparatom sastavljenom od ne-Korčulana. U stvari on se nalazio sam nasuprot mjesnom društvu, okružen fizički i simbolički predstavnicima pred-mletačkih struktura. To je bilo osobito dobro vidljivo kada je knez sudio u građanskim ili kaznenim parnicama, sjedeći na klupi na glavnom trgu, u pratnji lokalnih sudaca koje je biralo vijeće korčulanskih plemića. Knez je predsjedao tim vijećem u kojemu se redovito okupljalo otprilike 60 plemića. Preko njih je on vršio svoju vlast, ili, točnije, predviđalo se da će on uz njihovu potporu upravljati cijelim otočkim društvom. Plemićka moć zasnivala se na dosta bogatoj hijerarhiji komisijâ i položajâ. Statut je razdvajao stanovnike – "*omnes populares et universitas popularium civitatis et insule Curzule*" (10) – u više skupina, slijedeći socio-politički model Venecije. Ali, suprotno stanju u jadranskoj metropoli, kao u svim dalmatinskim komunama, tenzije između plemića i *popularesa* tinjale su, da bi eksplodirale s vremena na vrijeme u otvorene sukobe. Isključenje iz političkoga života neplemića bila je opća stvar u cijeloj regiji, a stalni sukob koji je bio posljedica takvoga stanja osobito je ometao uredovanje pravdom. Tenzije između plemića i *popularesa* nisu bile ograničene na urbani prostor; u ruralnom prostoru, crte sukoba prolazile su između seoskoga stanovništva i građana u gradu; pronaći ćemo iste crte usred crkvene hijerarhije, gdje je samo biskup dolazio iz vana dok su kaptol i svećenici u selima slijedili često suprotne ekonomske interese. Upravne funkcije bile su rezervirane za otočane koji su se žestoko otimali za moć na svojem otoku. Prema mletačkom uzoru, plemići su zahtijevali svu moć, politički monopol. (11) Svakih šest mjeseci, vijeće plemića izabiralo je korčulanske funkcionare, više i niže suce, komornika, prokuratora i *iustitarius comunis in civitate*. Sigurnost su jamčila četiri *gastaldiones civitatis*. Glavnom crkvom sv. Marka upravljao je prokurator. U popisima izabranih nalazimo imena velikih korčulanskih obitelji: Žilkoviće, Paperčiće, Rozanoviće, Antoniije, Gabrielije, Ismaelije, Obradoviće. U ruralnom prostoru, manja mreža dužnosti počivala je na seoskim zajednicama: brojimo 10 poljara, obično neplemića, koji su obilazili polja u 12 otočkih sela i zaselaka: velika sela Blato, Smokvicu, Čaru i Žrnovo štitila su 4 poljara svako; u Žrnovu su imenovali još 7 *polsiti* koji su vršili istu funkciju. Pravdu su vršili *iustitari*, seoski suci, često potekli iz seljačkoga sloja. Suprotno njima, *taxatores*, zaduženi za skupljanje poreza, potjecali su obično iz plemićke klase. Opet, čitajući izborne akte, imamo utisak jedne čvrste uprave, koju je provodila plemićka elita na cijelom teritoriju Korčula. Ali kada se zagledamo u svakidašnje funkcioniranje tih dužnosti, ubrzo zapazimo pravu političku polifoniju u kojoj se glas seljaka pokazivao jačim od onoga plemića, teoretski gospodara otoka. Seljaci su se ponosili svojim *vijećem*, što je hrvatski izraz za seosku skupštinu, ustanovu osobito aktivnu u prvim desetljećima mletačke vlasti. (12) Odsutno iz korčulanskih statuta, *vijeće* se otvoreno suprotstavljalo političkom monopolu plemića. Tako su se dvije ustanove borile za moć: vijeće plemića u gradu Korčulu i skupštine u velikim selima, od kojih je ono najnapučenije, selo Blato, bilo mnogoljudskije od same luke Korčule. Gordost seljaka rasla je s razdaljinom njihovih sela od luke. U trenutku kada se Venecija dočepala moći, ona se našla pred jednim društvom potresenim društvenim tenzijama, društvom koje se i samo nalazilo u

političkom tjesnacu. U stvari, seoska vijeća odbila su priznati plemićku pravdu; ona su zahtijevala odvojena vijeća i sudski aparat koji bi ovisio izravno o mletačkoj pravdi. Njihova oporba bila je, dakle, usmjerena protiv plemića, moć kojih je trebalo skršiti uz pomoć Venecije.

Politički roman: Dragačić, Franuša i knez

Došlo je vrijeme da promijenimo motrište i da uronimo u pravi politički roman dostojnoga jednoga Boccaccia . (13)

Dan je 22. travnja 1444. Radašin iz Stona podnio je tužbu protiv Zuanina Dragačića tvrdeći da je ovaj posljednji silovao njegovu kćerku Franušu. Radašin, doseljenik iz sela Stona, na dubrovačkom teritoriju, objasnio je da je Dragačić iskoristio njegovu odsutnost da bi provalio kroz prozor u njegovu napola dovršenu kuću i da bi se popeo na prvi kat gdje je spavala Franuša. Ona je donijela na svijet djevojčicu koju je zamotala u plahtu; jedan je svećenik navodno došao oko ponoći da bi krstio djevojčicu i da bi je povjerio jednoj dojkinji u njegovom rodnom selu Stonu. Iako je u dva navrata bio pozvan da se pojavi na sudu, Dragačić se nije pojavio pred sucem, knezom Marcom Soranzom; prema tome ovaj ga je osudio na tešku kaznu od šest mjeseci zatvora. (14)

Normalan zločin, normalna presuda? Tri mjeseca kasnije otok Korčula se uzbunio: Dragačić se upravo vratio iz Venecije; vratio se u svoje rodno selo Čaru, gdje mu je svećenik Marko Komarić ponudio gostoprimstvo u svojoj kući; Dragačić je odbio pojaviti se pred knezom u gradu Korčuli; naprotiv, knez je doznao da se Dragačić okružio stražom od dvanaest ljudi koji ga nisu nikada napuštali, koji su s njim jeli i spavali i koji su se zakleli da će ga štiti do smrti, što je bila prijetnja koju je knez shvatio vrlo oubiljno. *Populares*, seljaci, naoružali su se i zaprijetili su plemićima da će "od njihovih osoba učiniti sjeckano meso i da će im se napiti krvi". Knez, prisiljen reagirati, poslao je suca plemića Ivana Mikšića u Čaru s naredbom da uhititi pobunjenika, točnije da od seljaka Čare zahtijeva njegovo izručenje pod prijetnjom globe od 100 dukata.

Rano ujuto 16. srpnja 1444. Mikšić je otišao za Čaru; na putu je susreo poljara Michela Radomilića; ovoga je isto jutro probudila njegova supruga koja ga je obavijestila o dolasku ljudi iz Čare, naoružanih do zuba. Nije se prevarila. Kada su dvojica predstavnika gradske vlasti stigla na ulaz u selo, čekala ih je pomna inscenacija da ih preplaši: Zuanin Dragačić, sa štitom i lukom u ruci, njegov brat Zanin, naoružan mačem i štitom i, iza njih, gusta gomila seljaka. Dragačić je pozdravio dva šumara prostim riječima: "Koji me to kurbin sin hoće uzeti? Koja je to velika gubica koja me hoće uhititi? Neka dođe i neka proba!" (15) Zatim je zgrabio suca i rekao mu, podrugljivo, neka ga sada pokuša uhititi. Mikšić je naredio poljaru da pročita četiri puta izjavu kneza, koju je naredbu jadan čovjek, preplašen, izvršio sav drhteći. Dvojica muškaraca iz sela, samo su se pretvarali da se približavaju Dragačiću, ali su se povukli čim je ovaj učinio i najmanju obrambenu gestu. Sudac i poljar jedva su uspjeli spasiti goli život. Tri tjedna kasnije, 7. kolovoza 1444., afera je dobila novi obrat: (16) Dragačić se pojavio pred knezom. Ovaj nije više bio Marco Soranzo, koji ga je bio osudio, već njegov nasljednik Michele Michiel koji je pomno

slušao njegova objašnjenja. Dragačić nije došao sam, već u društvu Franuše; a on se nije pojavio kao optuženik već da bi izjavio žalbu protiv Franušinoga oca, Radašina, i protiv bivšeg kneza Soranza i više korčulanskih plemića. Tada je Franuša uzela riječ i ispričala novom knezu da su je njezin otac, knez Soranzo, gazda Đorđe Grubišić i drugi plemići prisilili da optuži svoga ljubavnika da ju je silovao; dodala je da je već više od tri godine bila Dragačićeva ljubavnica, a da je tu vezu ona započela, a ne on, jedne zimske snježne i olujne večeri; da je njezino dijete plod ljubavnoga odnosa, a ne silovanja. Knez je strogo ispitivao Franušinoga oca, koji je sve zaniijekao. Ali knez se ubrzo uvjerio da Franuša i njezin ljubavnik govore istinu. (17)

Opsežan dosje o Dragačiću i Franuši ne prikazuje samo jednu prilično osebujnu ljubavnu pripovijest, već nas on vodi prije svega u središte borbe za moć koju su vodili, s jedne strane, plemići i njihovi privrženici i, s druge, otočki seljaci. Ta nam pripovijest pomaže da rekonstruiramo društvenopolitičke strukture u Korčuli oko 1450. I da nam približi naše glavno pitanje, karakter mletačke vlasti. Braća Zanin i Zuanin Dragačić bili su vođe seljaka iz sela Čare i okolice, ljudi moćni, rječiti, nasilni, ljudi koji su znali čitati i pisati, koji su savršeno poznavali lokalno pravo o koji se nisu plašili izravno pregovarati s velikim duždem toga vremena, slavnim Francescom Foscarijem. Franuša je bila žena sigurna u sebe, neovisna, burne biografije, ljubavnica trojice muškaraca, majka, nikada udana, ona koja poznaje svoja prava i koja ih brani na hrabar način. Odsutnost Dragačića za vrijeme spora objašnjava se njegovom misijom u Veneciji gdje je otišao braniti prava seljaka pred duždom Foscarijem. Ovaj ga je podržao tako da se Dragačić vratio u Čaru s *ducalima*, službenim dokumentima duždevog ureda koje je pokazao sucu Mikšiću kojega su se oni vrlo dojmili. Osim Foscarija, i prizivni suci u Veneciji, *auditori novi*, poništili su osudu Dragačića – kakav niz povoljnih prilika za šefa seljaka maloga otoka!

Da bismo shvatili događaje iz 1444., trebamo se vratiti nekoliko godina unazad. Seljaci Čare, Dragačićeva sela, bili su ponosni na njihovo *vijeće*; oni su govorili o njihovoj "zemlji" koju su branili protiv interesa plemića; njihovi susjedi u Blatu bili su zabranili plemićima da upotrebljavaju njihove pašnjake, koji su pripadali cijeloj seoskoj zajednici. Ljudi Čare izjavili su knezu da oni priznaju samo mletačke suce, ali ni po koju cijenu mjesne suce plemiće. U ovom slučaju susrećemo se sa zajednicama slobodnih seljaka koje su dosta oslabile ili iščezle na kopnu, solidarnim zajednicama koje su kažnjavale štete i zločine počinjene na njihovom teritoriju, koje su predstavljali svoja prava pred vladarom otoka, bio to guverner što ga je postavljala mađarska kruna ili mletaški dužd; bilo je to društvo koje nije poznavalo ni feudalni režim Apulije ni tlaku bosanskih seljaka. U tim selima, nije bilo zemljišnog plemstva, nikakvog vazalstva; tamo se sačuvalo društvo proizašlo iz strukture kasne antike, ali i iz struktura koje su osiguravale seljacima mnogo povoljniji položaj nego težacima na kopnu – više ćemo u tome govoriti na drugoj konferenciji ovoga ciklusa. Očigledno je da su seljaci vidjeli u Veneciji saveznika u njihovoj borbi protiv težnji plemića i u njihovom snu da stvore otok pod vlašću seoskih zajednica – što je značilo preokret procesa koji je, u cijeloj Dalmaciji, u Apuliji i na Balkanu, nastojao smanjiti slobode seljaka i povećati njihove obveze prema njihovim vlastelinima, procesa u koji se uklapala težnja korčulanskih plemića da zabrane svaku drugu skupštinu na otoku osim vlastitoga vijeća u gradu Korčuli i da podvrgne cijelo stanovništvo sudu plemića.

Sukob braće Dragačić s istaknutim plemićima odvijao se je na nekoliko razina, od kojih je politika bila samo najvidljivija. Cijela jedna mreža ekonomskih i trgovačkih interesa, kao i dugačak tijek spora, povezivali su suparnike i doprinijeli da se razlike između seljaka i plemića učine prilično nejasnima. Na početku duge političke i ekonomske borbe Dragačića, nalazimo dva spora o nasljedstvu, 1438. i 1440., koji su bili izneseni pred prizivni sud u Veneciji; (18) dvije strane su se prepirale oko tumačenja jednoga paragrafa lokalnoga prava. Taj spoj financijskog interesa i napada na plemićki monopol na tumačenje statuta znakovit je za sljedeće sukobe. U travnju 1441., Zanin je bio uključen u jedan drugi spor: *ser* Nikoje Bogdanić podnio je tužbu jer je mladi Dragačić, koji je bio zatražio ruku njegove kćeri Jakovice, na kraju odbio oženiti je; Zanin, seljak, tako je uvrijedio jednoga plemića. (19) U sljedećim godinama, nalazimo dva brata, uvijek nerazdvojna, kao poslovne ljude u odnosu s Dubrovnikom i s Venecijom (20) ; ali oni su se dosta često pojavljivali u građanskim sporovima, uvijek ponosni i spremni na nasilne čine. Međutim, oni su se prije svega pojavljivali kao političari prvoga ranga: 27. svibnja 1441. plemići Stanko Obradović, Marin Jurjević, Angelo Gabriel d'Angelo, Ivan Petrović i Forte d'Antonio predstavili su knezu opsežnu predstavku u kojoj su se žalili da *populares* prijete plemićima i da bune stanovništvo; da Franul Marjović, Jacomo Baničević i učitelj Paul Glavić (na službi u selu Lumbardi i – prema plemićima – plaćen od neprijatelja Venecije) hodaju po selima sijući nered i duh neposlušnosti. Dodali su, da su se, nedavno, dva brata Dragačić pridružila tom pokretu i organizirali skupštine i uputila peticije protiv plemića. Dragačići su bili "zlo sjeme": vrijeđali su suce plemiće, pravili buku i dovodili u opasnost javni red. Što se u stvari dogodilo? Dragačići su, u stvari, okupili na polju Polud veliku masu "muškaraca i žena", kao što naglašava jedan svjedok. (22) Kada je plemić Dobroslav Obradović prošao sa svojom pratnjom, Zuanin Dragačić ga je izazvao na dvoboj, što je plemić odbio ovim riječima: "Nisam dovoljno glup da se s njim tučem." (23) Taj je izazov ostao nekažnjen; ali duh pobune nije iščezao, jer su se seljaci osjećali oštećenima u stražarskoj službi grada Korčule i u službama na policijskom brodu (24); oni su se žalili i na fiskalni sustav koji je, po njima, pogodio plemićima. Dostala je jedna iskra da eksplodira to bure baruta. 14. listopada 1442. izbila je spontana pobuna. Mletački knez i plemići nametnuli su novi porez. Seljak Ivan Bogojević, nezadovoljan tom mjerom, pojavio se, tijekom noći, kod poljara svoga sela Smokvice i nagovorio ga da sutradan objavi kako se svi oni koji se žele požaliti na taj porez trebaju pojaviti pred knezom. 70 ljudi slijedilo je odmah taj poziv i sišlo u luku gdje su bučno prosvjedovali. Toga puta, knez je reagirao i osudio dvojicu podstrekača na dva mjeseca zatvora. (25) Također je pojačao nadzor nad seljacima: u siječnju 1443. objavio je da se neki *populares* za koje je sumnjao da gaje pobunjenički duh moraju pojaviti kod njega – što je bio jaki društveni nadzor u jednom malom otočkom društvu. (26) Sve to nije spriječilo Dragačiće da poduzmu putovanje do Venecije. A zbog toga su knez i plemići odlučili kazniti svoje protivnike. Pokušavali su ih ukloniti optužbom za silovanje – već iznesenom – ali i s drugom optužbom, za jednostavnu krađu: navodno su Dragačić i njegovi drugovi ukrali jednu kozu na korčulanskoj plaži i ispekli je na brodu na putu za Veneciju. U stvari, životinja je pripadala jednom plemiću, a pastir se spremio kada je Dragačić htio platiti životinju koju je uzeo prema običaju. Radilo se o klopci. (27) Kao što smo vidjeli, Dragačić je dobio tu bitku u borbi za moć, zahvaljujući potpori mletačkoga dužda. Ali tu se sukob nije zaustavio. Plemići su se htjeli osvetiti Franuši koja ih je prevarila. Zabranili su joj da napusti otok. Franuša se sakrila kod Dragačićevih prijatelja, obitelji koju je on pomogao u parnici o nasljedstvu. U veljači 1445. Radašin iz Stona, Franušin otac, i

nekoliko poljara pretražili su više kuća u selu blizu luke; našli su rubac Franuše koja je uspjela pobjeći kroz prozor, ostavljajući za sobom svoju garderobu koju su poljari popisali. (28) Dragačićev revanš uslijedio je tri godine kasnije. 1448. on je optužio kneza Sorenza da je zloupotijebio svoju vlast time što je izmanipulirao parnicu protiv njega; Dragačić je nabrojio dugačak popis svjedoka, sve prijašnjih sudaca plemića, koji su ga podržali u tom slučaju i objasnili da ih je knez Soranto nagovorio da osude Dragačića kako bi izbjegli sličan slučaj silovanja u vlastitim obiteljima. Dragačića je podržao *sindico* Pietro Surian, član ustanove zadužene da nadzire vođenje kneževa ureda – što je bila zloglasna ustanova u XV. stoljeću kao učinkovito sredstvo središnjih vlasti, koja je, preko *sindica* – izravno komunicirala sa stanovnicima pod vlašću Venecije.

Venecija u sukobima između plemića i *popularesa*

Došao je trenutak da se nekoliko koraka udaljimo od toga "gustoga opisivanja" i da odustanemo od cjelokupne priče o Dragačiću i Franuši, da ispustimo pripovijest o tome kako je jedan brat umro ostavivši novac za siromašne i za izgradnju hospicija, kako su preživjela braća nastavila borbu protiv plemića i kako je Dragačić otjerao Franušu iz svoje kuće tražeći da mu plati najamninu za osam godina koliko je stanovala kao stanar u njegovom stanu, što je bila optužba koju je Franuša odlučno odbila, iskazujući svu svoju žensku energiju – rekla je knezu da se Dragačić prevario misleći da će ona biti slaba i da neće poznavati svoja prava ... Ostavimo, dakle, postrance tu uzbudljivu priču, koja zaslužuje posebnu studiju i pređimo na naše glavno pitanje, funkcioniranje prekomorskoga mletačkoga sustava.

Naš mikro-povijesni pristup otkrio je više razina suživota i sukoba između društvenih slojeva, političkih, ekonomskih i osobnih dimenzija na jednom malom otoku gdje su se skoro svi međusobno poznavali. Glavni protivnici braće Dragačić bili su knez Soranzo i gazda Đorđe Grubišić. Knez se bio posvadio s tom braćom oko izvoza vina; Grubišić je, međutim, gajio osobnu mržnju jer se njegov sin Johanninus bio obreo prije Dragačića u Franušinom krevetu, koja ga potjerala prilično grubo, kada se mladi Grubišić uvukao jedne noći u njezin krevet – ove prilično sočne detalje dugujemo jednom izvještaju o Franušinoj ljubavnoj priči, dosta burnoj. Dragačići i Grubišići svađali su se, dakle, zbog ljubavne afere; Dragačići i plemići suprotstavljali su se jedni drugima u pitanjima nasljedstva; Dragačić se često obraćao središnjim vlastima zaobilazeći lokalno pravo i podrivajući sudbeni monopol plemića. Seljaci i plemići borili su se da bi postigli ili sačuvali političku premoć i oko tumačenja lokalnoga prava. Seljaci su se svrstali na stranu Venecije, točnije ustanova metropole, dok su se plemići utjecali knezu, uzdajući se u njegovu klasnu naklonost. Bitka je bila žestoka, ali vodila se je bez oružja, točnije bez uporabe oružja: naravno, bilo je fizičkoga nasilja, ali bez prolijevanja krvi. Strah od krvi vladala je duhovima koji su pazili da ne pređu crtu otvorene pobune. Ne, oružje seljaka bio je zakon, priziv Veneciji, pokreti i riječi koji su prkosili plemićkoj časti: oni su zahtijevali ozakonjenje njihovih skupština a, da bi to postigli, oni su zauzimali javni prostor, u gradu i na selu. Fizička i prostorna odvojenost bila je inscenacija: nakon što su plemići isključili *popularese* iz političkoga života, ovi su smanjili fizički prostor plemića prijeteci im svuda na otoku. Oni su htjeli da ih se vidi i čuje. Oni su iskazivali svoju fizičku premoć i svoju smionost; oružje im je služilo samo kao izazivački simbol. Analizirajući brojne

slučajevе svađa i izmjena ružnih riječi, spoznajemo da je obrana seoskih skupština pojačavala društvenu napetost. Nedostajao je mehanizam posredovanja i ravnoteže. Zbog toga sukobi nisu bili uređeni u institucionalnom okviru – s obzirom da su ga isključivo nadzirali plemići – već su se prebacivali u svakidašnji život, na ulice i na glavni trg.

U gradskom je prostoru bilo strogo zabranjeno nositi oružje i takvo se ponašanje smatralo činom pobune. Zbog toga su riječi i pokreti, kao i kriminalizacija protivnika, to jest politička instrumentalizacija pravde, postali vrlo važni u sukobu između plemića i *popularesa*. U očima kneza i središnje uprave u Veneciji, suprotstavljene strane vodile su simboličku bitku. Optužba po kojoj je jedan od neprijatelja pribjegao oružju koristila se kao presudni argument. Plemići su optužili Dragačića da je bio naoružan kada je huškao seljake u Poludu. Na selu je oružje bilo vidljivo, ali nikada se nije upotrebljavala za stvarne borbe. Ono je prije pokrivalo simboličku funkciju: da bi se zastrašio i ponizio neprijatelj koji se nije usudio reagirati na izazov; strah od Venecije, ali i strah od osvete, od vendete, navodio je sukobljene strane da odustanu od stvarne uporabe oružja.

Naprotiv, korčulansko društvo bilo je vrlo osjetljivo na simboličke činove, na jezik znakova od kojih se i najmanji mogao protumačiti kroz političku prizmu. U proljeće 1456., kancelar je zabilježio sljedeći slučaj: "kada je dični gospodin knez bio u kući, njegov sin Andrea, od osam godina, došao je, vičući i plačući i ispričao: "jedan čovjek crvene kose me je udario u loggi, muškarac, koji nosi crvenu kapu i koji me je udario po stražnjici (*pizigado in lo cullo*)" /29). Knez je odmah poduzeo istragu protiv tog čovjeka, koji je već bio pobjegao. Ispitivanje svih plemića u loggi nije dovelo do nikakvog rezultata. Slučaj je znakovit: najprije je knez, da bi izbjegao svaku pristranost, povjerio istragu komisiji plemića; zatim, što je osobito neobično, on je protumačio tu činjenicu kao napad na čast Države, kao simboličku gestu suprotstavljanja. Na tijelu maloga Andree, ugled Venecije doveden je u pitanje. Čovjek s crvenom kapom počinio je, u očima Mlećana čin prijestupa, uvrede veličanstva. Izgleda da nije nikada bio uhićen ni kažnjen; eto koje su granice mletačke moći. (30)

Malo je ljudi koji se usuđuju prkositi osobi kneza – koji je, ako hoćemo, utjelovljenje mletačke moći – i nećemo se začuditi ako opet navedemo jednu epizodu iz života Zanina Dragačića. Nakon žalbe plemića (1441.), knez je ograničio slobodu kretanja Dragačića, pod prijetnjom ogromne globe od 50 dukata. Ovaj je bio daleko od toga da ga se to dojmilo; upravo suprotno, "prijetećega i ohologa izraza", Dragačić je uputio prijetnje bilježniku i sucima, i rugao im se govoreći: "Vidite nepravdu gospodina kneza ... Gospodin knez i suci nemaju moći da me bace u zatvor." (31) Dragačićeva prijetnja ostala je nekažnjena; njegova gesta bila je proračunata: on je uvrijedio kneza, ali u njegovoj odutnosti. Dragačić nikada nije prešao crvenu crtu koja bi ga odvela u otvorenu pobunu, ali joj se je približio u nekoliko navrata.

U veljači 1456., on je spriječio uhićenje jednoga lopova koji je pripadao njegovoj sviti; prijetio je poljarima, i to pred loggiom plemića, od kojih su neki ustali i navalili na Dragačića koji je pozvao upomoć svoje pajdaše. Plemići su vikali: "Vi ste uvijek bili neprijatelji plemića ovoga mjesta i uvijek ste ih htjeli uništiti." Uslijedila je svađa. Plemić Jacobello povikao je: "Ti ne smiješ sprečavati pravdu, moraš to priznati!" Dragačić odgovori: "Vidjet ćeš ti kad ja pođem u Veneciju!" Sainier: "Moja je odjeća

poderana; pokušaj je pokrpati!". (32) Već znamo model toga sukoba: Dragačić odbija prihvatiti plemićku pravdu; u mjesnoj borbi, on se poziva na autoritet Venecije i svoj bliski odnos sa središnjim vlastima. Plemići se toga boje; prijetnja da će otići u Veneciju dovoljno je da ih ušutka, okupljenih u njihovoj loggi. Dragačić je bio majstor teatralnosti, političke misanscene: on je prijetio riječima i pokretima sucima i bilježniku; on je prkosio plemićima na njihovom zaštićenom terenu, u loggi i ulazu u grad; on je prodro o njihov prostor, uklanjajući tako vidljive prepreke koje su ih odvajale od *popularesa*; on im je ukazao na njihovu fizičku i simboličku slabost. Dragačić je spretno koristio fizičku snagu, svoj retoročki i psihološki talent, jer je bio svjestan granica svoga manevarskoga prostora: nikada se nije odvojio od mletačke vlasti, nikada se nije koristio otvorenim nasiljem. Njegov osobni odnos s duždom Francescom Foscarijem činio ga je neranjivim, i na tom je političkom kapitalu on zgrnuo materijalni kapital, u uskoj suradnji s plemićkim trgovcima koji su ga prihvatili kao člana mjesne elite. Knezovi su bili prisiljeni dogovoriti se s tim nasilnim i lukavim čovjekom; oni su vodili računa o simboličkom političkom jeziku na kojemu protagonisti pregovaraju o moći u Korčuli, što je bio jezik koji Mlečani nisu nadzirali; međutim, oni su bili prisiljeni dešifrirati ga da bi obranili svoj položaj i, osobito, ugled o kojemu je ovisila njihova stvarna moć na otoku.

Cilj Mlečana je jasan: oni su željeli spriječiti prijestupe, simboličke izazove; doseg njihovoga manjka sigurnosti otkriva se kada utvrdimo sustavni progon u koji se upuštaju pri susretu i s najmanjim dvosmislenim gestama.

Analiza simboličkoga jezika približava nas karakteru mletačke vlasti, ali ona ne objašnjava sve. Približimo se za trenutak praktičnom okviru mletačke uprave.

Kako se vršila prekomorska mletačka uprava

Iz naših primjera proizlazi da nam govor o Veneciji ne pomaže da shvatimo političke uloge; u stvari, upravljači u pojedinim mjestima isredišnje vlasti nisu uvijek slijedili iste interese – knez Soranzo borio se protiv Dragačića kojega je podupirao dužd Foscari. Evo u čemu je dvojba mletačke vlasti: kako se Republika brinula da štedi na troškovima uprave, njezina prisutnost na licu mjesta bila je skromna. Knez je bio, u stvarnosti, osamljen čovjek koji je provodio dvije godine na otoku na kojemu nije poznavao ni jezik, ni pravne običaje, ni ekonomske prilike. On se nije čak mogao ni pouzdati u Mlečane koji su bili na službi u pojedinom mjestu, a uostalom oni su bili malobrojni. Sredinom XV. stoljeća, njegov najvažniji partner bio je biskup, i on Mlečanin. Ali što reći o Luki Leoniju koji se sa svima svađao, čak i s knezom Domenicom Leonijem, članom iste plemićke porodice? Taj je biskup napao kneza u jednoj propovijedi izgovorenoj u katedrali, na dan svetkovine sv. Marka – što je bila mučna činjenica koju je jadan knez zapisao u svojim spisima. (33) Venecija je za sebe rezervirala samo dva najvažnija položaja – kneza i biskupa – a ostavila druge razine civilne i crkvene hijerarhije društvu pojedinoga mjesta.

Okružen korčulanskim društvom, knez je bio prisiljen potražiti bliski dodor s članovima svoje društvene klase, mjesnim plemićima; oni su bili njegovi partneri u više društvenih dimenzija. Najprije, kao suci, oni su mu davali savjete i objašnjavali mjesne običaje; zatim, kao članovi vijeća plemića, kojemu je predsjedao knez; ali i

kao trgovački partneri, jer, usprkos strogim zabranama, brojni su knezovi spajali dostojanstvo svojega položaja s dobiti od trgovine. Rotacija položaja i kratko trajanje funkcija trebali su obuzdavati novčane apetite dužnosnika; ali te su se mjere sudarale s prevladavajućim duhom Republike kao države aristokrata trgovaca. Soranzov slučaj je karakterističan: on je zloupotrijebio svoju funkciju da bi okrivio svoje protivnike i da bi podržao mjesnoga šefa, Đorđa Grubišića, zaboravljajući da je on bio naklonjen napolitanskoj vlasti (te su naklonosti zaradile Grubišiću optužbu sa strane *popularesa* kao i proces za veleizdaju). Dužd Francesco Foscari, naprotiv, predstavljao je načelo koje je i van Venecije stabiliziralo mletačku vlast: posredovanje između mjesnih frakcija. On je prepoznao da plemići nisu sposobni nametnuti političku hegemoniju seljacima i da bi neka bezuvjetna potpora izazvala među seljacima pobunu za gušenje koje bi se potrošila velka sredstva – a sve to na otoku od velike strateške važnosti. Podupirući Dragačića, Foscari je obuzdavao ambicije plemića. S druge strane, ta je potpora bila dosta ograničena: dužd je odbio zahtjev seljaka koji su željeli bezuvjetno pravo na skupštinu. U tom trnovitom pitanju, možemo proučavati mletačku politiku u svoj njezinoj istančanosti: ni zabrana svake skupštine, ni njezino ozakonjenje, već nadzor i instrumentalizacija tradicionalnih vijeća; seljaci su imali pravo okupiti se da bi napisali peticije namijenjene središnjim vlastima, te poznate capitule koje su mogle poslužiti kao pravi društveni ventil. Peticije su omogućavale duždu i Senatu da dobiju konkretnu predodžbu o sociopolitičkim stanjima na njihovim prekomorskim posjedima, te da usko povežu podanike s velikim položajima metropole. Tako je središnja vlast brzo dobila potporu *popularesa*, koji su prihvatili okvir političke komunikacije koji im je nudila Republika; česta putovanja Dragačića u Veneciju najbolji su primjer za to. Peticije Senata i prizivni sud jamčili su izravnu vezu između dalmatinskih sela i mletačke elite. Kao posrednica, Venecija je uživala vjerodostojnost jer su njezine službe često intervenirale u korist seljaka. Napomenimo usput da ta stabilizacija moći nije ništa stajala jer su seljaci trebali platiti troškove putovanja svojih predstavnika, što je više puta izazvalo napetosti u toj zajednici. Voljeli su vidjeti Dragačića pred duždom, ali su im odbijali i najmanju naknadu. (34)

Ulogu Venecije možemo ocijeniti kao posredničku, barem do 1470-ih godina, kada su počele otomanske rušilačke provale u Dalmaciji koje su pogodile svako društvo na istočnom Jadranu i uništile procvat njegove unutrašnjosti. Odnosi su se primjetno preobrazili: posredovanje je postalo obrana a istovremeno su društvene napetosti izgubile na žestini. (35)

Naglasili smo ograničenja knezove moći; ublažavajući pretjerana tumačenja koja su predstavnicima Venecije pripisivala skoro neograničene nadležnosti ne treba prijeći iz jedne krajnosti u drugu. Usprkos peticijama, *sindicima* i pritiscima mjesnih skupina, knez je raspolagao, teoretski, značajnom moći: on je bio vrhovni sudac na otoku; on je tumačio mjesno pravo, s nadležnošću da tradicionalne statute zamijeni mletačkim pravom ako se ti drevni zakoni pokažu nedovoljnima; on je nametao seoske poreze; on je nadzirao trgovinu. Uspoređujući ugovor iz 1420. i stvarnost primjene mjesnoga prava, zapažamo postupni proces homogenizacije; kao sudac, knez se je često koristio odsutnošću mjesnih sudaca, koji su bili, u prikladnoj sezoni, na moru kao trgovci i kapetani. Tako su mjesni suci postupno gubili svoje nadležnosti. Napomenimo također žalbe Korčulana i duždeve naredbe, koji je u više navrata podsjetio knezove na nužnost da poštuju mjesno pravo. Vršenje pravde bilo je

najučinkovitije sredstvo kneza da se nametne mjesnom društvu. Dragačićev slučaj pokazuje da su svi podanici priznavali pravila mletačkoga pravnoga prostora i da su se zalagali za svoje interese unutar sustava koji nisu dovodili u pitanje.

Naprotiv, on su ga koristili da ostvare vlastite političke ciljeve: u listipadu 1439., predstavnici najvećega sela na otoku, Blata, svađali su se s plemićima o pravu ispaše i izjavili knezu: "Mi ne želimo drugoga suca do vaše ekscelencije." (36) Seljaci su napadali suce plemiće; navedimo primjer sudske sjednice u jednom selu gdje se jedan seljak bacio na suca plemića vrijeđajući ga: "Magarče, nedostojni čovječe, ne zaslužuješ tu funkciju. (37) " Nije se Venecija, već dobar dio mjesnoga društva borio protiv tradicionalnoga prava, videći u njemu plemićki monopol. Desetljećima su se plemići i *populares* svađali oko prava da tumače statute, kojih je sadržaj bio dobro poznat čak i seljacima, tako da je Dragačić napamet citirao pojedine paragrafe – i ne samo Dragačić, već i jedna žena, Franuša. Činjenica što je Dragačić tako dobro poznao pravo, njihovo pravo, dovela je do bijesa plemića tako da se jedan od njih narugao velikom seoskom šefu 1463. godine. "Dragačić citira kao mudrac i stručnjak statute, zakone, običaje i mnoge druge lijepe pravne tekstove. (38)" Tumačenje mjesnoga prava je crvena crta u političkoj karijeri Dragačićâ: već u početku njihove karijere, u prosincu 1441. plemić Marko Goriglavić optužio ih je da su prekršili paragraf 123 statuta braneći interese jednoga šumara protiv jednoga Korčulanina, koji nije bio nitko drugi do Goriglavić, koji je pak htio dočepati se bogatoga nasljedstva. (39) Kako je mjesno pravo bilo toliko prijeporno, knez je dobio ključnu ulogu u posredovanju i tumačenju pitanja iz sukoba; mjesno društvo dalo mu je tu funkciju. Navedimo razrješenje spora Goriglavić protiv Dragačića: knez je osudio Dragačića, ali ovaj se je odmah obratio prizivnom sudu u Veneciji.

Bez Venecije, mjesni sudski sustav bio bi paraliziran: on je dugovao svoje funkcioniranje prisustvu mletačkoga plemića koji je vršio funkciju podestata, kao što je bio slučaj u brojnim talijanskim gradovima u srednjem vijeku. Pravda je trebala biti dostupna, a, kako je knez boravio u gradu Korčuli, sudski i policijski sustav bio je povjeren seoskim strukturama koje je Venecija bila naslijedila od prethodnoga kneza. Znamo za nekoliko inspekcijskih putovanja koje su knezovi poduzimali da bi približili pravdu svima onima koji se, zbog svojih godina i bolesti nisu mogli pojaviti u gradu. Nadzor seoskoga prostora obično se nalazila u rukama sudaca plemića, poljara i *gastaldija*, pomoćnih policajacya. Ovi posljednji pisali su detaljne izvještaje koje smo spomenuli na početku našega teksta. Ti nam dokumenti omogućuju da prodremo kroz kapilare mletačke vlasti. Mlećana nije bilo u seoskom prostoru. Usprkos tome, izgleda da su pomoćni dužnosnici predstavljali interese kneza u seoskim društvima, a ne obratno.

Vidjeli smo kako je jedan poljar pokušao pomoći sucu Mikšiću protiv velike većine seljaka Čare, kada je ovaj trebao uhititi Dragačića. Navedimo slučaj drugoga poljara koji je odbio pečenu kozu i novac od pastira koje mu ih je ponudio da bi izbjegao kaznu. Iako ona nije bila fizički prisutna u selima, sjena Venecije lebdjela je na seoskom prostoru gdje je vladao konsenzus da se prihvati pravda od udaljenoga vladara, nevidljivoga, koji je poštovao običaje i zahtijevao, zauzvrat, poslušnost i lojalnost otočkih zajednica.

Bacimo kratak pogled na svakidašnji rad tih dužnosnika. 14. svibnja 1459. poljar iz Lumbarde preslušavao je donu Caterinu Carlovizaz, čiji je magarac prouzokovao

štetu od 6 groša u vrtu bilježnika Ivana Dragačića; u istom je selu konj plemića Andrea Obradovića prodro u vlasništvo Michela iz Stona, a kazna je bila 3 groša; 28. svibnja, poljar iz Zagradca našao je magarca bilježnika Dragačića u vinogradima Milorada, šteta od 3 groša. (40) Većina tih funkcionara provodila je građansko pravo, koje se primjenjivalo u seoskom prostoru po subsidijarnom sustavu; kazneno pravo je pak bilo rezervirano za kneza; svi su slučajevi preneseni pred kneza u gradu Korčui. Istraživanja na licu mjesta, u svakom slučaju, provodili su *gastaldi*, mjesni dužnosnici koji su se borili protiv krađe životinja, koja je bila tako raširena na Korčuli.

Promotrimo ih ukratko na poslu, uzimajući kao primjer prve mjesece godine 1440.: 9. veljače *gastaldi* Blata iznenadili su kradljivca stoke Ivana Miloševića; u Žrnovu, oni su našli ukradenu životinju u kući izvjesnoga Martina; u travnju, policajci iz Blata poduzeli su veliku istragu kako bi identificirali dvije ovce zahvaljujući njihovim crvenim znakovima; oni su tražili i osobu koja je ranila mladu Franu bacanjem kamena. (41) U očima seljaka, ti su pomoćni dužnosnici predstavljali moć vladara a oni su često bili meta fizičkih napada i uvreda; knez ih je podupirao u tim mjesnim sukobima, na primjer u Lumbardi 1458. (42)

Venecija nije samo iz novčanih razloga davala prednost toj neizravnoj vlasti, jer su mjesni dužnosnici služili kao društvena i kulturna veza između predstavnika Republike i regionalnoga društva. Mlečani su bili stranci, ne samo u političkom već i u kulturnom smislu: Korčula je bila slavenski otok, hrvatski otok bez romanske tradicije. Mletački dužnosnici nisu vladali mjesnim dijalektom, *čakavicom*, i ovisili su o prevodiocima, koje su često zvali za vrijeme parnica; *populares* su se dugo godina borili da se uspostavi položaj prevodioca, što je bila bitna mjera da se seljaci i pučki slojevi integriraju u mletački prostor. U selima skoro nitko nije govorio talijanski. Svakako je u gradu Korčuli živjelo mnogo osoba kojih je egzistencija bila usko vezana s mletačkim jadranskim prostorom, ali znanje venecijanskoga bilo je daleko od toga da bude obvezno. Knezovi i kancelari radili su uz pomoć mjesnoga stanovništva; oni su prevodili njihova svjedočanstva na talijanski, tako dobro da ne nalazimo skoro nikakvoga traga hrvatskoga u ogromnoj masi dokumenata. Tako naša dokumentacija predstavlja svijet koji je filtriran kroz jezičnu prepreku koju su samo neki Korčulani prelazili. To osobito znači da su podanici poznavali svoje vladare mnogo bolje nego ovi regionalno društvo. To socio-kulturno nepoznavanje i duždove opetovane naredbe da se poštuju mjesni zakoni smetali su više nego jednom knezu.

Pokušajmo zaključiti: narav mletačke vlasti ne može se opisati u jednostavnim i čvrstim kategorijama. Pokazali smo kako je, počevši od 1470-ih godina, otomanska prijetnja promijenila odnos između Korčulana i Mlečana. Prethodnih pola stoljeća, na koje se usredotočuje naše izlaganje, bilo je zadnje razdoblje mira i ekonomske stabilnosti. U tom se razdoblju prisutnost Venecije treba opisati kao administrativna s jakim naglaskom na posredovanju, ponekad čak kao čistom posredovanju između strana u sukobu, između raznih slojeva regionalnoga stanovništva. Venecija je pokušala pronaći raqvnotežu između interesa plemića i seljaka. Ali kakva je bila u mletačka prisutnost u stvarnosti? Bila je prilično skromna, jer je Republika bila vidljiva osobito u osobi kneza, često jedinoga Mlečanina koji je stalno boravio na otoku. Usprkos toj prividnoj slabosti, mletačka vlast nije se skoro nikada osporavala, barem ne na način koji bi bio mogao naškoditi interesima Serenisime. Kritika bi se

usredotočila na pojedine upravljače, dakle na pojedince, ali ne na politički sustav općenito. Mletačka vlast bitno se zasnivala na podjeli koja je razdirala taj regionalni politički svijet, jer je taj rastrgani svijet trebao posrednika, a Venecija je vršila tu funkciju od početka svoje prisutnosti na otoku. Ona se koristila konsenzusom svojih podanika, koji su prepoznali nužnost takvoga jednoga oblika društvene i političke ravnoteže. Venecija je bila priznati arbitar u unutarnjim sukobima – što je činjenica koju otkrivamo kada vidimo kako se seljaci izravno obraćaju duždu, prizivnom sudu, ali i kada vidimo kako se plemići udružuju s mletačkim upravljačima kako bi se borili protiv mjesnih protivnika. Venecija nije uspjela razriješiti sukobe, ali ih je uspjela obuzdati i usmjeriti u vlastiti sustav političke komunikacije (peticije) i središnjega pravosuđa. Podcrtajmo također da Venecija nije bila monolitni entitet i da središnje vlasti i knezovi nisu uvijek slijedili istu politiku. Naprotiv, da bi smanjili regionalne napetosti, oni su mogli istovremeno podupirati suprotstavljene strane. Knezovi su se mogli udaljiti od osnovne crte središnje politike, ali su ih pozivali na red, bilo to putem redovnih inspekcija *sindica*, bilo putem pravnih ustanova metropole. Uspoređujući slučaj Korčule s onim drugih mletačkih posjeda, ishod našega istraživanja uopće ne iznenađuje: Venecija je predstavljala opoziciju – filougarskim ili filonapolitanskim težnjama – dajući prednost seoskim slojevima; s druge strane, ona je pazila da ti slojevi ne dovedu u pitanje ustav, koji je bio zajamčen u ugovoru iz 1420. Tako je Venecija zadobila naklonost *popularesa* i uklonila ostatke plemićke opozicije; plemstvo je dugovalo svoje političko preživljavanje Veneciji, koja je opet obuzdavala političke apetite seljaka. Nakon 1470. strah od Turaka raspršio je i zadnje dvosmislene osjećaje na otoku kao i u cijeloj Dalmaciji. Ta katolička regija, odlučna da pruži otpor, potpuno je ovisila o vojnoj zaštiti Venecije kojoj je priskrblivala mornare i vojnike. Nakon pada balkanskih vojvodstava i rasula ugarskog kraljevstva 1526., nije više bilo nikakve političke alternative.

Gore opisano stanje bilo je, barem u osnovnim crtama, dosta dobro poznato. Mi smo dodali jednu priču koja unosi u tu makro perspektivu mikro povijesnu složenost jednoga otočkoga društva gdje se društvene, ekonomske i političke dimenzije spajaju i mješaju. Ta konkretna priča pomaže nam da otkrijemo detalje stalne borbe za moć, politike simbola, gesta, jezika tijela, povijest prelaženja nevidljivih granica, izazova i obrane. Analizirajući naše konkretne slučaje, dolazimo do zaključka da ne bi trebalo govoriti o "vladajućima" i "podanicima", već o "onima koji upravljaju" i "onima kojima se upravlja", kako bismo istaknuli da je igra moći bila složenija nego što to nagoviješta razlika između Venecije i Korčule. Je li knez Soranzo vladao nad jednim Zuaninom Dragačićem? Nije li pak ovaj posljednji bio stvarni vladar seoskoga prostora? Propitivajući naše primjere, dolazimo do zaključka koji izgleda paradoksalan samo na prvi pogled: manje su ustanove ili ljudi vladali otokom, već je to bila sjena Venecije, imaginarna Venecija; svakako se ona mogla vrlo brzo materijalizirati, u obliku nadzornika, flote, vojnika; ali takva jedna intervencija nije bila potrebna, jer je vladala misao o Veneciji, svijest da postoji jedna sila koja uravnotežuje društvene napetosti, koja stavlja na raspolaganje sudski i upravni aparat kojemu su se obraćale mjesne strane u sukobu. Zamisao o Veneciji, njezinu sliku mira i pravde nalazimo u govoru seljaka Čare i Blata; ona ih je ponukala da poduzmu putovanje u Veneciju i da se obrate prizivnom sudu. Tek je pojavom Turaka na jadranskim obalama Venecija postala vidljiva. Njezin simbolički kapital dugo je vrijedio kao gotiv novac. U jednom razdoblju mira, Republika sv. Marka uspjela je integrirati cijeli jedan otok minimalnim ekonomskim naporom. Svakako, ne smijemo

idealizirati mletačku vlast, koja je bila ishod snažne želje za kontrolom Jadrana, volje koja se znala izražavati i u uporabi vojnih sredstava; ali to nije bio slučaj u Korčuli. Tom je otoku je koristila njegova integracija u mletački politički prostor, a vidjet ćemo da je to još više vrijedilo za njegovu ekonomiju, zahvaljujući njegovom ulasku u *Mare nostrum* Serenisime.

Bilješke

(1) Navodimo neka osnovna djela: G. Novak, *Prošlost Dalmacije*, 2 vols., Zagreb, 1944. – G. Novak, *Povijest Splita*, vol. 1, Split, 1957 ; 2. izdanje, 1978. – T. Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, Zagreb, 1977 ; idem, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997 ; idem, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split, 2007. – D. Foretić, M. Suić, N. Klaić & T. Raukar (éd.), *Prošlost Zadra.*, 3 vols., Zadar, 1981-1987. – J. Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb, 1995 ; M. Šunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo, 1967. – I. Benyovsky Latin, *Srednjovjekovni Trogir : prostor i društvo*, Zagreb, 2009. Članci Ivana Pederina pružaju prije svega obimni materijal, ali nedovoljno analiziran: I. Pederin, « Die venezianische Verwaltung Dalmatiens und ihre Organe (XV. und XVI. Jahrhundert) », *Studi veneziani* 12, 1987, p. 99- 164 ; idem, « Das venezianische Handelssystem und die Handelspolitik in Dalmatien (1409- 1797) », *Studi veneziani* 14, 1987, p. 91- 177 ; idem, « Die venezianische Wirtschaft in Dalmatien mit einem Ausblick- die wirtschaftlichen Probleme Dalmatiens im Blickfeld österreichischer Reiseschriftsteller des XIX. Jahrhunderts », *Studi veneziani* N.S. 18, 1989, p. 67- 176 ; idem, « Die wichtigsten Ämter der venezianischen Verwaltung in Dalmatien und der Einfluss venezianischer Organe auf die Zustände in Dalmatien », *Studi veneziani* N.S. 20, 1990, p. 303- 354 ; idem, « Šibenik (Sebenico) nel basso medioevo fino al 1440 », *Archivio storico italiano* 149, 1991, p. 811- 885 ; idem, « Appunti e notizie su Spalato nel Quattrocento », *Studi veneziani* n.s. 21, 1992, p. 323- 409. Cf. također : A. Malz, « Frühneuzeitliche Modernisierung als Sackgasse : Die dalmatinische Städtewelt vom 14. bis zum 18. Jahrhundert », u : C. Goehrke & B. Pietrow – Ennker (éd.), *Städte im östlichen Europa*, Zurich, 2006, p. 103-133 ; Gh. Ortalli & O.J. Schmitt (éd.), *Balceni occidentali, Adriatico e Venezia fra XIII e XVIII secolo/Der westliche Balkan, der Adriaraum und Venedig, 13. - 18. Jahrhundert*, Beč-Venecija, 2009.

(2) Cf. Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, Zagreb, 2006.

(3) Bibliografija o Korčuli nije obimna. V. Foretić, *Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420*, Zagreb, 1940 i S. Dokoza, *Dinamika otočnog prostora*, Split, 2009, bave se samo predmletačkim razdobljem. Cf. također idem, « Prilog proučavanju unutrašnjih prilika na otoku Korčuli u srednjem vijeku », *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 39, 1997, p. 117-140 ; idem, « Obrambeni sustav Korčulanske komune u srednjem vijeku », *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 49, 2007, p. 205-220.

(4) H. Haumann, « Geschichte, Lebenswelt, Sinn. Über die Interpretation von Selbstzeugnissen », u : B. Hilmer, G. Lohmann & T. Wesche (éd.), *Anfang und Grenzen des Sinns. Für Emil Angehrn*, Göttingen, 2006, p. 42-54.

- (5) Cf. C. Ginzburg. *Hexensabbat. Entzifferung einer nächtlichen Geschichte*, Berlin, 2005. – N. Zemon Davis, *Die wahrhaftige Geschichte von der Wiederkehr des Martin Guerre*, Berlin, 2004. – A. Lüdke, « Alltagsgeschichte, Mikro-Historie, historische Anthropologie », u : H. -J. Goertz (Hrsg.), *Geschichte. Ein Grundkurs*, Reinbek bei Hamburg 2001, p. 547-578. – S. Burghartz, « Historische Anthropologie/Mirkogeschichte », in : J. Eibach & G. Lottes (Hrsg.), *Kompass der Geschichtswissenschaft*, Göttingen, 2002, p. 206-218.
- (6) R.C. Mueller, « Aspects of Venetian Sovereignty in Medieval and Renaissance Dalmatia », in : *Quattrocento adriatico*, Bologna, 1996, 29-56.
- (7) J.J. Hanel, *Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae (1214 – 1558)*, Zagreb, 1877, p. 138-143.
- (8) S. Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Belgrade, 1964 ; idem, *Stefan Vukčić Kosača i njegovo doba*, Belgrade, 1964.
- (9) C. Marinescu, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416 - 1458)*, Barcelone, 1994.
- (10) Državni arhiv u Zadru. Arhiv Korčule 10/14/4 f.85v. Kako se svi citati arhivskoga materijala odnose na ovaj arhiv, odsad ćemo se ograničiti da navodimo samo odgovarajuću oznaku.
- (11) 36/67/10 (1496).
- (12) 7/9/1 f. 133v.
- (13) Cf. sjajnu mikro povijesnu i antropološku studiju o sličnom slučaju u Dubrovniku u XV. stoljeću : Z. Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb, 2007.
- (14) Priča koja slijedi nalazi se u registru 10/13/1 f.47v-56r.
- (15) 10/13/1 f.56r.
- (16) 10/15/3 f.97r.
- (17) 10/15/3 f.97r-98r.
- (18) 7/9/I-II, f.151, 158r, 160r.
- (19) Ibid. f.182-184r.
- (20) Ibid. f.198v-200v ; 9/2/2 f.3r.
- (21) Ibid. f.33-41.
- (22) 7/10/1 f.37r.
- (23) Ibid. f.37.

(24) 13/23/6 f.7v.

(25) 10/13/1 78r-v.

(26) 10/14/1 f.173v

(27) 10/13/1 f.50r-v.

(28) 10/14/1 f.29.

(29) 14/26/2 f. 57r.

(30) 14/26/2 57r-v.

(31) 7/10/1 f. 36v.

(32) 14/26/2 f. 10r-11v.

(33) 15/28/6 f.185v.

(34) 19/14/4 f.185.

(35) Cf. odličnu analizu Ermanna Orlanda, « Politica del diritto, amministrazione, giustizia. Venezia e la Dalmazia nel basso medioevo » in : *U. Israel & O.J. Schmitt (éd.), Venezia e la Dalmazia (trba se pojaviti)*, i, od istog : *Altre Venezie. Il Dogado veneziano nei secoli xiii-e-xive (giurisdizione, territorio, giustizia e amministrazione)*, Venecija, 2008.

(36) 7/9/1 f.133v.

(37) 10/13/1.

(38) 18/33/12 f.50v.

(39) 7/9/1-2 f.199v.

(40) 15/29/2 f. 425r.

(41) 7/10/2 f. 15r, 16r, 19v, 24v.

(42) 15/29/3 f. 501r.

Tabela ilustracija

Naslov

Geografsko-politička situacija Korčule u XV. stoljeću

URL: <http://books.openedition.org/cdf/docannexe/image/1511/img-1.jpg>

Fichier

image/jpeg, 77k

© Collège de France, 2011

Uvjeti korištenja : <http://www.openedition.org/6540>

II. Konferencija

College de France, Open Edition Books, Prijevod s francuskog: Živan Filipi

Zemlja

Prva konferencija ovoga maloga ciklusa bavila se strukturama moći na mediteranskom otoku koji je pao pod mletačku vlast. Raspravljali smo o političkim posljedicama integracije jednoga društva u prekomorsku mletačku Državu. Drugi i treći dio ciklusa posvećeni su strukturama dugoga trajanja, dvama životnim dimenzijama jednoga otočkoga društva, zemlji i moru. Počinjemo sa zemljom, jer je kopneni vid insularnosti, u našem slučaju, mnogo važniji od maritimne dimenzije. Zemlja, to su ljudi i njihova sela, njihova polja i njihova stoka; to je skica o ratarstvu i stočarstvu na granicama između jadranskoga svijeta i Balkana; ali to je i priča o seoskom i pastoralnom mentalitetu na kraju srednjega vijeka. Poznavatelji zapadnoga srednjega vijeka možda će se začuditi da jedan takav predmet još uvijek privlači pozornost povjesničara. Ali dovoljno je usvojiti stajalište povjesničara europskoga jugoistoka da bismo razumjeli izvanredan karakter naše dokumentacije. U stvari, agrarna povijest srednjovjekovnoga Balkana pati od tolikoga nedostatka izvora da čak i temeljna pitanja – na primjer politička organizacija sela – ostaju u dubokoj sjeni (1).

Archives de l'Athos, mletački dokumenti za neka albanska sela, nekoliko srpskih spisa, rumunjska dokumentacija koja počinje kasno, to je skoro sve čime raspolažemo. Mletački svijet u egejskom prostoru bolje je dokumentiran. Ali ne postoji balkanski Montaignou¹, osim možda naš otok Korčula kojega arhivi uključuju serije što nam dopuštaju da proniknemo u seoske mentalitete i koje nam omogućuju da rekonstruiramo agrarni život otoka u svim njegovim detaljima. To što ćemo danas predstaviti samo je prva skica, jer je materijal toliko obiman da mu se ne može pristupiti samo u jednoj konferenciji.

Naša šetnja podijeljena je u nekoliko etapa: najprije ćemo ukratko ocrtati prirodni položaj Korčule, da bismo se onda pozabavili režimom vlasništva i sudbenim i identiteskim statusom sela. Govorimo o proizvodima otočke poljoprivrede i vrtlarstva, prirodnim izvorima toga otoka, konkretno šumi i vodi. Zatim će nas zaokupiti priroda kao neprijatelj a osobito požari, koji su prijetili seoskoj ekonomiji toga mediteranskoga otoka, životinje u službi čovjeka, ali kao i njegovi konkurenti bit će predmet našega sljedećega proučavanja. Analiza će se zatim okrenuti prema raspodjeli agrarnih bogatstava; zapitat ćemo se tko je bio bogat, tko je bio siromašan i kako se mogao zgrnuti imetak usred toga seoskoga svijeta. Zatim ćemo se preseliti u jedan drugi svijet, onaj pastira i njihovih životinja. Sve ćemo te elemente konačno raspraviti u

¹ Montaignou – selo u Francuskoj. Emmanuel Le Roy Ladurie napisao je studiju "Seljaci u Languedoc an Montaignou" (1966) koja je bitno utjecala na francuske i ine povijesne studije. On se koristi sudskim presudama i drugim lokalnim dokumentima da bi prikazao opću povijest tzv. dugoga trajanja. (Primjedba prevodioca)

svjetlu našega velikoga pitanja, to jest utjecaja mletačke vlasti na jedno otočko društvo.

Započnimo kratkim geografskim opisom: iako otok, Korčula je živjela u uskom dodiru s kopnom; ona je odvojena kanalom (koji je nosio ime otoka) od poluotoka Pelješca, koji je pripdao Republici Ragusa. Na prvi pogled, Korčula izgleda prilično tipično dalmatinsko društvo: glavni grad – luka – okružen nekolicinom sela koji ovise o njemu, ali u stvarnosti, grad Korčula nije uopće vladao seoskim svijetom; u XVI. stoljeću, o kojemu posjedujemo određene brojke o broju stanovništva, selo Blato bilo je više naseljeno od luke. U srednjem vijeku stanje nije bilo vrlo različito; svakako, luka je služila kao ekonomsko središte u pomorskoj trgovini, ali ta je trgovina hranila manji dio Korčulana. Velika većina njih stanovala je u selima: Žrnovu, Lumbardi, Smokvici, Blatu i Čari, te u zaseocima koji su ih okružavali. Sva su se ta sela nalazila daleko od obala, od kojih su najveća smještena usred otoka. Blato je bilo vjerojatno i najveće selo u cijeloj Dalmaciji. Već smo spomenuli, u prethodnoj konferenciji, ponos tih seljaka; danas ćemo bolje shvatiti ekonomske temelje toga mentaliteta. Otok Korčula bio je podijeljen između istočnoga dijela, blizu luke, slabo plodnoga dijela s manjim selima, i zapadnoga dijela, bogatoga poljima, vinogradima i šumama; poljoprivredno središte nalazilo se, dakle, udaljeno od trgovačkoga središta. Velika sela Blato i Čara posjedovala su vlastita pristaništa, povezana s drugim selima stazama koje su prolazila kroz šume i makiju.

Za broj stanovnika u XV. stoljeću možemo samo izvršiti procjenu; u XVI. stoljeću, selo Blato brojalo je otprilike 880 stanovnika; 1525. godine, otok je priskrbljivao Veneciji 2000 muškaraca sposobnih nositi oružje, znači 800 više od Splita i 630 manje od glavne utvrde Zadra; za to vrijeme, možemo procijeniti cjelokupno stanovništvo otoka na otprilike 10 000 stanovnika. (2) (Dubrovnik, sasvim blizu, najveći grad u Dalmaciji, brojao je 10 000 stanovnika; otok Rab (Arbe), na sjeveru Dalmacije, otprilike 8000. Dakle, u srednjem vijeku Korčula nije bila najmanji otok u dalmatinskom arhipelagu.

U antro-po-geografskom sustavu Dalmacije, Korčula predstavlja poseban tip: Zadar, Šibenik, Trogir i Split bili su velika gradska središta s prostranim kotarima; otoci kao što su Rab i Hvar slijedili su taj isti tip, dok Brač, južno od Splita, nije imao grad; Korčula je pak otok s gradskim središtem, ali na kojemu su sela važnija u demokratskom i ekonomskom pogledu – što je karakteristična osobina koja objašnjava zašto se više zanimamo za seoski svijet nego li za gradski život.

Zemlja, njezini vlasnici i pravni okvir poljoprivredne eksploatacije

Zemlja, njezini vlasnici, njezini seljaci: u poljoprivrednoj povijesti europskoga jugoistoka, Dalmacija zauzima posebno mjesto jer, kao što ćemo ubrzo vidjeti, ona je sačuvala pravne i društvenoekonomske strukture kasne antike, što je kontinuitet koji je na drugim mjestima prekinulo doseljavanje Slavena (3). Međutim, nedavno istraživanje pokazalo da je naše poznavanje poljoprivrednoga sustava u kasnom srednjem vijeku manjkavo; ono se osobito oslanja na nekoliko velikih gradova, ne uključujući otočki svijet i manje gradove. Korčula za to pruža tipični primjer. Na kopnu je vladao sustav "emfiteuze" (4), sustav trajnoga zakupa i prava nasljedstva kojega

su se uvjeti ponovo dogovarali svakih 29 godina, što je naslijeđe iz Rimskoga carstva (5). U Korčuli, naprotiv, barem za predmletačko razdoblje, pokazalo se da je teško pronaći dokumente koji bi osvijetlili tu vrstu ugovora između vlasnika i težaka. Sačuvani ugovori ostavljaju dojam da su prevladavali kratkotrajni odnosi. Oni se mogu svrstati u dvije skupine: ugovori *ad laborandum* i ugovori *ad pastinandum*. Prvi se tiču već obrađivanih terena (skoro isključivo vinograda), kojih je obrađivanje povjereno jednom seljaku za određeno razdoblje (često tri godine), time da seljak daje polovicu berbe vlasniku a drugu polovicu zadržava kao nadnicu. Ugovori *ad pastinandum* uređuju krčenje neobrađenih terena i sađenje vinograda; u toj vrsti ugovora, težak zadržava tri četvrtine, a vlasnik prima četvrtinu. Za mletačkoga razdoblja ugovori *ad pastinandum* i dalje prevladavaju u našoj dokumentaciji, ali raspoložemo i s briojnim uputama na dugoročne ugovore koji se odnose na kulturu žitarica. Svejedno, iz izvora proizlazi da su korčulanski seljaci, svi slobodni ljudi, uživali bolje društvene uvjete od seljaka na kopnu gdje su *emfiteuza* i vlast plemića-vlasnika gušile seosku autonomiju. U Korčuli, kao što ćemo odmah vidjeti, vrlo jaki položaj seljaka u odnosu na grad i plemiće, možemo u značajnoj mjeri objasniti činjenicom, da su oni sačuvali veliku osobnu slobodu, koja se izražavala u tim kratkoročnim ugovorima. To im je omogućavalo da izbjegnu previše dugotrajne ovisničke veze.

Venecija je naslijedila dobro ustanovljeni agrarni sustav. Zemlja je bila podijeljena između dobara grofovije (to jest vladara, nekada mađarske krune, koju su predstavljali knezovi, sada Republike sv. Marka), zemalja komune (to jest koje su kolektivno pripadale građanima Korčule, točnije povlaštenoj klasi plemića, ali i seoskim zajednicama), privatnih zemalja i zemalja Crkve. U nedostatku srednjovjekovnih katastara, korisno je pogledati statistike što su ih 1837. izradile austrijske vlasti, koje su zabilježile, na otoku od 279 četvornih kilometara, ukupno 4 677 hektara obradive zemlje, od kojih se 2556 nalazilo na plodnom zapadnom dijelu otoka. Otprilike 63% površine Korčule bilo je prekriveno vinogradima od kojih se većina (1440 ha od ukupno 2949) odnosila na sela Blato i Velu Luku. (6)

Serenisima nije slala kolone u Dalmaciju. Korčula nije bila Kreta. Svejedno, ako slijedimo crvenu crtu ovoga maloga ciklusa – pitanje posljedica vlasti u prekomorskoj Veneciji -, trebamo se zapitati kako su veliki trgovci te republike, dobri računčije, profitirali od državnih terena koje im je korčulanska komuna prepustila u dokumentu o pokoravanju iz 1420. Uglavnom se otvaraju dva puta: zakup i prodaja terena. Serenisima je izabrala oba, prilagođavajući sustav naravi terena. To nas kratko odvodi do pitanja ugovora *ad pastinandum*. O njihovom velikom broju možemo raspravljati i u kontekstu demografskoga razvoja Korčule. Je li otok poznao proces snažne demografske ekspanzije nakon suzbijanja velike kuge? Nedostaju izravni izvori o epidemiji, ali njezini učinci su vidljivi: spomenimo da je otok bio prekriven ruševinama, casamentima (7), te da je sama luka Korčule, koliko god bila malena, bila podnapučena početkom XV. stoljeća. Međutim, sredinom toga stoljeća, stanje se svakako promijenilo: krčenja su se znatno povećala, a mletačka država ih je aktivno podupirala; ona je davala u zakup već obrađivane terene, ali je bila spremna prodavati seljacima neobrađenu zemlju – u stvari često malim gradskim pduzetnicima – koji su obećali da će te terene pretvoriti u vinograde (8).

Upravo je mletačko davanje prednosti vinogradarstvu izazvalo, 1440., suprotstavljanje mjesne elite: vino je postalo osnovna namirnica, svakako, ali je ono prije svega bilo izvozni artikal koji je zanimao mletačko tržište. Dakle, vinogradi su zamjenjivali žito i to u regiji koja ga je tradicionalno malo proizvodila. Odatle strah od gladi, ali i od ekonomskih rizika: prevelika proizvodnja vina i njezina posljedica, pad cijene, predstavljali su stalnu prijetnju za poljoprivredu u Dalmaciji (9), Ipak trideset godina kasnije, promatramo obratno stanje: mletački knez predbacuje Korčulanima što ne obrađuju i ne krče obradive terene koji su dio knežije; štoviše, on naglašava činjenicu da bi se tereni prekriveni šumom mogli lako pretvoriti u obradivu zemlju (10). Izgleda da su se u to vrijeme Korčulani usredotočili na proizvode koje su izvozili na tržište Venecije – kasnije ćemo ih opisati – i da su se zadovoljili uvozom najvećega dijela žita za koje su imali godišnje potrebe.

Venecija je pazila da porezi na zemlju knežije budu pravilno određeni i u tu je svrhu osnovala komisije zadužene za procjenu berbi (*estimatores vini comunis*); 1459. Jedna od njih procijenila je berbu na 165 kvarti vina (11). Isto je bilo s obradivim terenima: u Smokvici je knez primio te iste godine 35 starija žita, znači 1,8 t, to jest godišnju potrošnju za otprilike 8 osoba, dakle skromnu količinu (12). Prodaja i zakup tih poljoprivrednih dobara bili su najizravniji mehanizmi koje je Serenisima imala na raspolaganju da bi se upletala u poljoprivredne strukture Korčule. Iako je glavni interes Venecije bio učvrstiti svoju političku vlast, ona je pazila se da tereni knežije iskorištavaju s maksimalnim prinosom; mletačka upletanja u poljoprivredu (koja su davala prednost vinogradarstvu i preobrazbi šuma u obradivu zemlju) uklapala su se u tu strategiju. Međutim, ne možemo govoriti o kolonijalnoj ekonomiji, naročito kada čitamo da je Venecija s mukom branila terene knežije od apetita Korčulana koji su ih zauzeli dobrim dijelom (13). Općenito, međutim, preobrazbe koje je za sobom povlačila mletačka vlast, i koje su u stvari promijenile agrarno lice otoka, manje možemo objasniti nekom ekonomskom politikom a više privlačnošću velikoga mletačkoga tržišta koje je stimuliralo korčulansku proizvodnju i pojavom novih proizvoda; na to ćemo se vratiti.

Većina terena pripadala je privatnim osobama i seoskim zajednicama. One su, kao zajednice slobodnih ljudi, posjedovale snažnu osobnost, zasnovanu na pravnom statusu stanovnika i na njihovom zajedničkom vlasništvu – vlasništvu koje je uključivalo konkretno pašnjake i prirodne izvore kao što su šume i vode. Ponovimo da su i sela snosila svoju odgovornost: svi zločini, prekršaji i štete počinjene na njihovom teritoriju padali su na njihiva leđa; također, potreba da se brane od optužbi i zahtjeva za obeštećenje stvarala je snažnu solidarnost. Svako mjesto bilo je interesna zajednica koja je također branila svoju zajedničku zemlju, prije svega pašnjake, od upletanja stranaca, to jest plemića koji su boravili u gradu Korčuli, omogućavajući samo seljacima da puste svoje životinje na ispašu na komunalnim predjelima; seoski duh izražavao se formulama poput "*la nostra patria*" i "*noi tuti de Blata*" (14). Seljaci su inzistirali na običajima i odlukama njihovoga *vijeća*, njihove skupštine. Kneževi su priznavali to pravo, ali su ipak legalizirali izuzetak: unajmljivanje mjesnoga pastira sa strane stranoga poduzetnika. To znači da je Venecija dokinula potpunu teritorijalizaciju pašnjaka otvarajući vrata miješanim društvima stanovnika i stranaca (15). Seljaci su nastojali naglasiti da je razlika između grada i sela bila prilično neodređena: mnogi građani, a osobito plemići, posjedovali su poljoprivredna dobra na selu i tamo su boravili barem nekoliko mjeseci

godišnje; štoviše, selo poput Žrnova, koji nije imao komunalnu zemlju, nije se doživljavalo kao seoska zajednica, već više kao predgrađe korčulanske luke. Nestalnost tih razlika ogleda se i u ekonomskim funkcijama koje se ispunjavala sela: zanatstvo je tamo cvjetalo i to usprkos zabrani da se ti zanati vrše izvan grada; Blato, na primjer, najvažnije mjesto na otoku, imalo je 1453. dva kovača (16). Njegovi su seljaci izgradili loggiu, kao simbol socijaliziranja urbane vrste i političke neovisnosti. Barem u slučaju sela Blata, možemo govoriti o velikoj seoskoj aglomeraciji s urbanim osobinama. Nedostajale su mu samo zidine, sjedište biskupa i vlastiti statut. Ali to se nadoknađivalo skupštinom seljaka, zajedničkom zemljom, materijalnim blagostanjem stanovnika, zajedničkim otporom protiv zahtjeva za obeštećenjem, te njihovom djelotvornom političkom moći koja je često znala prevagnuti nad ispraznom retorikom plemića iz korčulanske luke, a koja je stvarala čvrste veze među članovima takve jedne zajednice; ona je gajila snažnu odbojnost u susretu sa strancem, koji je najčešće bio stanovnik susjednog sela ili jedan od plemića.

Zemlja i njezini proizvodi: žito, ječam, vinogradi, maslinici, smokve, bademi

Dalmacija je, često se kaže, siromašna žitom. To je pravilo uvijek vladalo tijekom njezine agrarne povijesti. S izuzetkom Zadra s njegovim bogatim *ager zaratinus*, istočna obala Jadrana ovisila je o uvozu iz Apulije i Albanije, velikih regionalnih žitnica. U jednoj takvoj situaciji, proizvoditi žito bila je nužnost i u isto vrijeme izvor bogatstva. To je vrijedilo i za Korčula koja je patila u više navrata, obično u ožujku/travnju, od strašnih provala gladi. Malo nam je poznato o opsegu i prinosima poljâ; raspoložemo s nekoliko procjena žetve, ali, nažalost, one nam ne daju točne podatke o opsegu poljâ.

1445. jedan seljak imao je žetvu od 390 kg ječma, 130 kg zobi i 65 kg žita (17); treba dodati raž da bismo upotpunili popis žitarica koje su se obrađivale na Korčuli. Listajući mnoštvo dokumenata koje je donosila korčulanska kancelarija, žito nam se je prije svega učinilo uvoznim artiklom ili artiklom za uskladištenje (18); Korčulani su se zbog njega svađali s Mlečanima, koji su monopolizirali uvoz žitarica u Jadran kako bi mogli snabdijevati svoj veliki glavni grad. Kako lokalna proizvodnja nije zadovoljavala potražnju, Korčula je bila prisiljena kupovati žito na jadranskom tržištu i ponuditi mu zauzvrat vlastite poljoprivredne proizvode. To su bili tradicionalni proizvodi sredozemne poljoprivrede: vino, bademi, smokve, masline. U nedostatku katastarskih podataka, ne možemo ni izmjeriti površinu prekrivenu vinogradima i tim stablima niti saznati odnos između tih različitih kultura. Izgleda da su maslinici zauzimali prilično skromno mjesto iako su oni predstavljali mala bogatstva: procijenili smo vrijednost jednog stabla masline na 6 dukata, to jest polovicu srednjega miraza jedne seljanke. (19) Nailazimo na upućivanja na primjere stabala masline zasađenih u vrtovima ili u vinogradima (stablo masline u jednom vrtu u Smokvici koje je postalo predmet spora između jedne plemićke udovice i jednog plemića (20)); ponekad i na male nasade (21). Polikultura je bila raširena: nailazimo na spominjanje stabala maslina, smokava i vinograda na istom terenu (22). Maslinici su uglavnom zadovoljavali lokalnu potražnju.

To nije vrijedilo za bademe i osobito za smokve. One su se sušile na rešetkama u seoskim kućama (jedan dokument čak govori o čovjeku koji je spavao na pokrivaču

prostrtom na toj rešetki (23)) i izvozile u sve većem broju u Veneciju. Zapažamo prisutnost vedrica, bačava i vreća smokava koji su punili brodove u korčulanskoj luci, a prodavači su često bili plemići. Listajući izvještaje poljara, uočavamo važnost toga stabla za korčulansku ekonomiju (24); nasuprot tome, poznato nam je vrlo malo o stablima badema; bademi se uglavnom pojavljuju u registrima korčulanske luke. Međutim, u usporedbi s vinogradarstvom, kultura tih stabala zauzimala je samo drugorazredno mjesto.

Kao i cijela Dalmacija, ali i obalna Albanija, Korčula je živjela od proizvodnje i izvoza vina. Kao i ostali, Korčulani su štitili svoje unutarnje tržište od uvoza i činili sve da osvoje nova tržišta. Vidjet ćemo da je Venecija otvorila svoje tržište korčulanskim vinima, što je poticalo proizvodnju i ojačalo veze lojalnosti između Serenisime i njezinih novih podanika (koja vina su, spomenimo usput, i danas odlične kakvoće, konkretno bijelo vino iz Čare, sela našega junaka Dragačića). Vinogradi su prekrivali dobar dio površine otoka; oni su ponegdje ograđeni kamenim zidovima, što nije sprečavalo životinje da u njih prodiru i uzrokuju štete. Vinogradi su se pružali sve do plaža i, kao što smo upravo rekli, njihova kultura znatno se širila (25). Prodajni ugovori ostavljaju utisak da su praktički svi posjedovali vinograde. Kazneni postupci otkrivaju nam slike seljaka koji obrađuju svoje vinograde. Obično su to radili članovi iste obitelji, ali imućniji seljaci unajmljivali su nadničare: navedimo samo primjer Frana Glavića koji je vršio berbu s još 14 osoba kada mu je njegova unuka rekla kako je jedan susjed iskoristio njegovu odsutnost kako bi se približio njegovoj supruzi koja je ostala u selu (26). Veliki vlasnici proizvodili su za izvoz; nakon berbe vidimo ih u luci kako prodaju vino trgovcima ili tovare brodove na putu prema Veneciji, glavno potrošača korčulanskih vina (27).

O dimu na Korčuli: šume i proizvodnja smole

Jesu li polja, vrtovi i vinogradi prevladavali na teritoriju Korčule? Opći fizički izgled Dalmacije, ogoljele planine pod žarkim suncem, dao bi pretpostaviti da je naš otok pripadao tom osušenom i malo zelenom svijetu. Ali to nije bio slučaj; naprotiv, Korčula je bila zeleni otok, prekriven šumama, a ne samo makijom. Te su šume bile pravi izvor prihoda za Korčulane; one su priskrblyivale velika stabla, prikladna za gradnju jarbola i velikih brodova; one su nudile kako drvo za brodogradnju tako i drvo za grijanje. Razumljivo je da su one budile apetit susjeda s kopna gdje su stabla bila rijetka, u vrijeme kada je potražnja bila velika – naročito iz Dubrovnika i njegovih brodogradilišta. A što reći o Veneciji i njezinom arsenalu?

Korčulani su brzo shvatili da im je mletačka potražnja pružala jedinstvenu priliku: proizvodnja smole, industrije koja je trebala preobraziti otočki okoliš. Kako su guste šume prekrivale otok, Korčulani su počeli proizvoditi sve veće količine smole: između 22 travnja 1477. i 13. lipnja 1478. otok ju je izvezao u Veneciju najmanje 72 t (28). Korčulanska komuna, svjesna opasnosti koja je prijetila tim prirodnim izvorima, razvrstala je dobar dio šuma kao zaštićene ili zabranjene šume. Knez je još i zabranio proizvodnju smole između 15. srpnja i 15. kolovoza. Vlasti su znale što čine, jer se je otok postupno pretvorio u veliku pušionicu: posvuda su plemići i seljaci palili stabla i prouzrokovali ogromne štete jer su ljeti često gubili nadzor nad vatrama koje su zapalili. Knez se borio protiv pretjerane proizvodnje smole. Ali kako cijela sela

nisu slušala naredbe, borba je postajala sve težom: 1466. 32 domaćinstva u selu Blatu optužena su da su proizvodila smolu u zabranjenim mjesecima; ona su se branila pretvarajući se da nisu znala za tu uredbu (29). 1493. mletački Senat primijetio je da se "skoro sva domaćinstva na tom otoku izdržavaju proizvodnjom smole, što mnogo koristi onima koji grade brodove, a to je industrija od koje mnogi ljudi žive" (30). Međutim, trideset godina kasnije, 1520. isti Senat ustanovio je da je proizvodnja smole opustošila otok "zbog nezakonitih vatri koje pale da se raskrče šume, pa su sada šume svedene na ništa, što znatno šteti tesarima, najvažnijim zanatlijama na tom otoku" (31); Senat je tada zabranio strancima da sijeku stabla i da ih izvoze; osobito je štitio borove koji su pretrpjeli pretjeranu aktivnost Korčulana. Evo dakle poglavlja o povijesti okoliša i intervencionizma mletačke Države.

Povijest šuma na Korčuli odraz je njezinoga društva i njezine ekonomije: lučke zanatlije, tesari, ali i pekari ilegalno su sjekli stabla u zaštićenim šumama (1446. (32)). Posjedovati šumu bio je i znak imućnosti: ljudi su se sjećali da je jedan svećenik bio tako siromašan da je bio prisiljen skupljati drvo po zemlji kako bi upalio vatricu u svojoj kolibi (33). Šume su pripadale selima i iskorištavali su ih njihovi stanovnici. Knez je imao pravo narediti svojim podanicima da sijeku šumu; u tome su, opet, plemići odbijali kuluk; jedan od njih čak je otvoreno prijetio knezu (24). Ali kako nadgledati obale toga otoka, dugačkoga i rascjepkanoga, sa selima koja su skoro sva bila u unutrašnjosti? Naši izvori govore o parnici protiv Dubrovčana koji su došli s barkama da bi sjekli stabla u šumama blizu plaža; može se steći utisak o pravoj invaziji stranaca na šume, o gerilskom ratu između otočnih seljaka i njihovih takmaca (35). Ali bili su to oni isti seljaci koji su pustošili vlastite šume: brojni dokumenti spominju krčenje pomoću vatre; Korčula se dimila ne samo zbog proizvodnje smole, već i zbog toga što su seljaci palili šume da bi dobili obradivu zemlju. Veliki požari prate poljoprivrednu povijest Korčule. U stvari, povijest požara na Mediteranu nije se bitno promijenila od srednjega vijeka: seljaci su se naučili živjeti s tim katastrofama; dugujemo im opise pravaca vjetrova, opise širenja požara na otoku i uništenju vinograda, maslinika i smokava, ali – izgleda – nikada stanovnika. Dugujemo im također veliki broj sporova, koji nam otkrivaju društvene i ekonomske dimenzije požara (36); nisu se promijenili ni uzroci požara – krčenja izvan nadzora, paljenje nakon berbe, nemar.

Navedimo jedan primjer: više svjedoka opisuju požar što su ga prouzrokovala dva seljaka koja su, oko podne jednoga utorka ujesen 1444. zapalili dio svojih polja; u srijedu, zapalili su drugi dio polja, ali izgubivši nadzor tako da se požar proširio na susjednu šumu (37). Vlasnici uništene zemlje zahtijevali su, naravno, od odgovornih da ih obeštete, što je dovelo do brojnih sporova (38).

Ljudi i životinje: blago, magarci i konji, psi, vukovi

Proučavajući ljude i njihove odnose s okolišem, trebamo ostaviti povlašteno mjesto životinjama: životinjama u službi čovjeka, životinjama žrtvama čovjeka, životinjama takmacima čovjeka. Korčula, vidjet ćemo, bio je svijet podijeljen između agrarnoga i pastoralnoga svijeta: ovce i koze selile su se po našem otoku, dok je velika stoka, osobito krave, ostajala u blizini nastambi; volovska snaga ostavljena je na raspolaganje težacima; magarci su služili kao sredstvo prijevoza (39). S druge

strane, konji su bili rijetki. Počnimo s velikom gospodarskom stokom, ostavljajući ovcama i kozama zasebno mjesto. Krave su bile cijenjene životinje, malobrojne osobito u mediteranskoj ekonomiji: 1444. jedan bogati seljak primio je u miraz dva vola i jednu kravu (ali i 50 komada sitne stoke) (40). Seljaci su često posjedovali samo jednu ili dvije krave, tako barem proizlazi iz registra šteta. Jednoga jutra, u srpnju 1944. poljari su zabilježili u Blatu više vlasnika krava: Antić Bogdanić, Luka Marković i Luka Crisanovich, svaki su ih imali po dvije, Antić Pervinović i Antić Rigojević svaki po jednu (41). Njihova vrijednost vidi se i iz sporova kao što je onaj koji je započeo plemić Blaise Radetini u lipnju 1461. protiv seljaka Bogdana Pervičića, koji mu je dugovao prihod od jedne krave za razdoblje od osam godina (42). Seljaci i čak plemići sklapali su ugovore vezano za podjelu jedne krave. (Daniel Grubšić i Johanninus Dragačić tako su osnovali društvo za iskorištavanje jedne krave (43)). Jednome stanovniku Milana dugujemo opis jedne obitelji koja je radila na zemlji i koja je također posjedovala jednu kravu, vola i tri magarca (44)). Rijetko vidimo govedinu na trpezama Korčulana; ona se čuvala za izuzetne prilike, kao što je bio pokop jednoga zanatlije koji je zaželio u svojoj oporuci da se zakolje jedan vol za siromašne (45).

Druga jedna velika životinja, konj, bila je još rjeđa na otoku. 1460-ih godina, stanovnic i Čare, toga uporištva seljaštva, zahtijevali su od kneza da udalji te životinje s otoka, jer "nikada nije bio običaj držati te životinje ni u gradu ni na otoku, jer oni uzrokuju jadnim ljudima cijeloga otoka ogromne štete, jer konji idu i dolaze i trče po zasijanim površinama"; oni će uništiti vinograde i polja, prouzrokujući "potpunu propast svih stanovnika". Međutim, tvrdnja da su konji uvezeni na Korčulu samo deset godina ranije bila je pretjerivanje kako bi se dalo težine tom zahtjevu; u stvari, konji su pustošili vinograde još trideset godina ranije (46). Taj zahtjev ostao je mrtvo slovo na papiru. Spomenimo usput da su i bogati seljaci, kao Zuanin Dragačić, posjedovali konje i ne bi nas iznenasilo da je to ljutilo njegove neprijatelje plemiće (47). Međutim, uvoz konja nastavio se bez poteškoća: u lipnju 1488., plemić Žak Žilković kupio je blizu Stona, na teritoriju Dubrovnika, jednoga konja kojega je dao prevesti na brodu prodavača sve do Korčule (48). Krađa vola bila je velika stvar. U rujnu 1515., jedan je seljak opisao je svojega konja (tu vidimo simbolički uspon seljaka): "Bio je crn, ali ne previše; njegove uši bili su skoro slijepljene na glavi i na leđima, na mjestu sedla, imao je s dvije strane bijele dlake"; seljak je pojasnio: "Konj je srednjega rasta, to jesni velik ni malen"; nije nam poznata kneževa reakcija na taj sofisticirani opis (49).

Kako su konji bili rijetki i rezervirani za plemiće, sredstvo svagdašnjega prijevoza bio je magarac – životinja koje je ime bilo i dosta česta uvreda u Korčuli (50). Svinje, naposljetku, ne spominju se mnogo u našim izvorima: one su služile za domaću potrošnju i nisu se prodavale; zbog toga se one pojavljuju samo kada prodru u tuđi vrt.

Sve su velike životinje slobodno lutale po poljima i vrtovima Korčule, rekli bismo, često bez nadzora; one su znale prouzročiti štete za koje su nam poznati svi detalji – to smo već spominjali u prethodnoj konferenciji; u stvari, izgleda da su izvješća o štetama bila česta navika u selima.

Psi su spadali u drugu kategoriju. Kao bliske pratiocice njihovih vlasnika, susrećemo ih osobito kao čuvare i kao lovce: govori se o psima čuvarima koji su jednom lajali po

noći kada se približio Zuanin Dragačić, junak naše prethodne konferencije (51); i oni su lutali bez nadzora po vrtovima i vinogradima, što je dovelo do toga da je, 28. kolovoza 1448. čarski poljar prijavio četiri čovjeka koji su "poslali svoje pse po danu i po noći na polja i u vinograde protiv odredbi Korčulanskoga statuta" (52); ti su psi litalice, u veljači 1450., pojeli leš jedne bebe što ga je kriomice zakopala njezina majka (53). Najslavniji pas na otoku bio je Buba (to jest kornjaš), miljenik biskupa Luke Leona koji ga je naučio skakati i razne druge vještine a kojega je ubio na glavnom trgu u Korčuli prelatov protivnik. To je jedini slučaj iz kojega saznajemo detalje o velikoj ljubavi koju je jedan čovjek iskazivao prema životinji, jer je biskup nazivao Bubu svojom utjehom i svojom jedinom radosti. Lovački psi bili su sveprisutni po selima: čitamo o slučajima kada su uznemiravali pastire koji su se s teškoćom branili, jer njihov poziv što su ga uputili vlasnicima pasa, "*tenete canes*", nije naišao na odaziv (54). Jednom seljaku Dugujemo lijepu lovačku priču iz 1473.: priča kako je sa svojim psima išao u lov na zečeve; prije nego što su se uputili dao im je kruha; svojim je pratiocima bio ponudio okrepljujući doručak što se sastojao od ribe, kruha i vina (55); na zečeve je lovce uputio jedan svećenik koji ih je zamolio da smjesta dođu u njegov vrt kako bi ih se riješio.

Među životinjama neprijateljima čovjeka bilo je i zečeva, svakako; ali vukovi su bili opipljivija prijetnja. Izgleda da Korčula nije imala autohtonu populaciju vukova, već da su oni došli s kopna, možda skriveni u brodovima. Ne možemo drugačije objasniti paniku koja je obuzela Korčulane kada su otkrili jednu od tih rijetkih životinja; lov na vukove privukao je više puta pozornost cijeloga našega otoka: kopale su se klopke, postavljali plaćeni komunalni lovci, prenosila se sva stoka na obližnje otočiće. 1406. bili su iskopani jarci po cijelom otočnom teritoriju "*causa capiendi lupum*" (56). Navedimo i dokument od 23. travnja 1516. u kojemu je Joannes de Gabrielis bio određen "za posao da ubije vuka koji je divljao po tom otoku" (57); stanovnici su dobili nalog da pomognu lovcu; podijeli su otok na dva dijela i zadužili su dvije skupine da potraže tu opasnu životinju.

Bogati i siromašni u korčulanskom selu

Nakon ove šetnje po poljoprivrednom obzoru, prirodno se postavlja pitanje: tko je posjedovao tu zemlju? Tko je bio bogat a tko siromašan? Što su značili bogatstvo i siromaštvo na Korčuli? Tko je uspio zgrtati zemlju?

Započnimo komparativnim pristupom: na dalmatinskom kopnu, postojali su, u kasnom srednjem vijeku, veliki veleposjednici. Ali pojam velikoga vlasništva znatno se razlikovao od jedne regije do druge. Zadar je bio veliki kotar, najveću u srednjovjekovnoj Dalmaciji. Najbogatiji vlasnici posjedovali su šumska dobra od više od 140 ha; spomenimo odmah da su to bili patriciji, plemići. Krajem XV. stoljeća, jedna obitelj kao što su Zadulini kupila je dobra za bruto iznos od 4 825 dukata: to je odgovaralo tri puta ukupnom prihodu koji je bogata komuna Rab izvlačila iz šumskih dobara (58). U Šibeniku, manjem kotaru, malo vlasništvo pokrivalo je između 35 i 70 ha, veliko vlasništvo između 70 i 140 ha. U Dubrovniku, međutim, stisnutom između mora i planine, jedan je bogat čovjek prikupio između 15 i 25 ha. Ta su dobra bila obično prilično razasuta: patricij iz Šibenika, Nikola Divnić, posjedovao je 84 ha na 12 raznih mjesta (59). Ti su veliki poduzetnici davali prednost kulturi žita. Slučaj Tome

Tomasevića, vlasnika 129 ha (u vrijednosti od 1 200 dukata), poslužit će za primjer: 76,3% njegovih dobara proizvedilo je žito, a ostalo se ostavljalo za vinogradarstvo, što je bila razumna strategija imajući u vidu nestašicu žita u Dalmaciji. Na drugom kraju ljestvice nalazili su se *populares* s vrtovima i vinogradima između 800 i 3 200 metara četvornih, najviše u okolici grada Šibenika.

A Korčula? Naš se otok nalazio između dvije krajnosti: veliko vlasništvo zadarskoga tipa je nedostajalo, ali mogu se rekonstruirati šumske domene koje odgovaraju kategoriji srednjega vlasništva na kopnu. Navedimo primjer čovjeka čije je bogatstvo prouzrokovalo bučnu buku u Korčuli. Svećenik Marko Maršić bio je, u 1450-im godinama, jedan od najbogatijih ljudi na našem otoku. On je posjedovao ne manje od 76 ha vinograda i deset kuća na raznim mjestima (60). Maršić je, dakle, posjedovao tri puta više zemlje od jednoga bogatoga patricija u Dubrovniku, pa bi ga se, čak i na kopnu, smatralo dosta bogatim čovjekom. Kako trebamo zamisliti ta šumska dobra? U Korčuli, kao i na kopnu, skoro i nije bilo domena koje bi činile povezanu cjelinu; naprotiv, one su često bile rascjepkane na male parcele i raspršene na cijelom teritoriju otoka. Podjela dobara braće Pavla i Nikole Vidosija, korčulanskih plemića, nabroja veliki broj vinograda, često vrlo malih terena opisanih kao "polovica vinograda", "polovica neobrađenog terena"; zabilježeni su i tereni mješovite uporabe: "vinograd s maslinikom" (61)

Da bismo dobili sliku o korčulanskim bogatstvima, korisno je pozabaviti se ugovotima o mirazu plemićkih i seoskih obitelji.

- Korčulanski biskup dao je nećakinji, koja se udavala za trgovca Gaspara Columbana, iznos od 300 dukata (62).
- Ser Vidosius Miksic obećao je svom budućem zetu Franciscusu Vidosiju terene u vrijednosti od 63 dukata, 5 600 metara četvornih vinograda i još jedan teren (1446.) (63).
- Supruga plemića Pavla Quarussicha dobila je miraz od 240 dukata i 240 komada male živine (1456.) (64).
- Kćerke plemića Angela Antonija dobile su miraz, 1456., od 500 libri (otprilike 78,1 dukata), 8 000 metara četvornih vinograda, dva terena i 2 starija ječma (65).
- Supruga Stefana Obradovića, kći ser Rafaela q. Nicolaija, raspolagala je s 250 perpera (otprilike 43,8 dukata) i 8 000 metara četvornih vinograda (66).
- A svećenik Marko Maršić dao je miraz svojo nećakinji, koja se trebala udati za plemića Jerka Radetinija, 500 perpera (otprilike 87 dukata) u gotovu novcu (300 pp) i u pokretninama (200 pp), 100 komada male živine 19 200 metara četvornih vinograda (67).

Na drugom kraju društvene ljestvice, nalazimo kćeri seljaka kao što je Frana iz Čare, kći Matula Dračićića, koja je dobila miraz od 26 perpera (otprilike 4,5 dukata), 26 komada male stoke, kravu i 800 metara četvornih vinograda (1456.) – znači, točno, desetinu miraza mlade plemkinje.

- Jedan je seljak dao upisati miraz od 33 pp u pokretninama (5,7 dukata), jednog magarca, 3 gonjaja vinograda i teren od 3 gonjaja (7 200 metara četvornih) (69).

- U Smokvici, jedna je udovica dala svojoj kćeri pokretnine za 38 pp (6,6 dukata), 1 gonjaj (otprilike 2 400 metara četvornih) vinograda i polovicu jednog terena (70).
- Jedna druga udovica obećala je svome zetu, 1461., pokretnine za 27 pp (4,7 dukata), 2 gonjaja (otprilike 4 800 metara četvornih) neobrađene zemlje i još jedan drugi teren (71).

Bogatstvo je relativna kategorija, a korčulanske brojke postaju zanimljive kada ih se prebaci u jadranski kontekst. Spomenimo neke mletačke miraze u to doba uzimajući kao primjer obitelj Giustiniani, vrlo aktivnu u dalmatinskoj trgovini: Antonio Giustiniani primio je, 1423. od svoga tasta Pietra Morosinija 1 000 dukata; Agnese, žena Antonija Morosinija bila je primila 2 000 dukata (72). Razlika između bogatstva mletačkih patricija i korčulanskih bode oči kada čitamo oporuku žene kneza Michelea Michielija, rođene Zorzi, koja je umrla u Korčuli 1446.: ona je ostavila 100 dukata samo Crkvi, 600 dukata svojim sinovima, 100 dukata svome mužu, 16 dukata svojoj sestri (redovnici u Veneciji), 3 dukata bilježniku, što čini ukupno 820 dukata (73).

Proširimo našu analizu na dalmatinsko kopno: u Šibeniku, veliki vlasnici posjedovali su bogatstva između 350 i 600 dukata (u jednom iznimnom slučaju 1 200 dukata) (74). Dakle, mirazi plemkinja u Korčuli bili su daleko od skromnih: 240 dukata supruge Pavla Kvarusića vrijedilo je 3,5 puta godišnji dohodak koji je jedan bogati šibenski plemić dobivao od svojih šumskih dobara. Svakako, taj miraz čini samo četvrtinu iznosu miraza na istoj društvenoj razini u Veneciji. Pa ipak, bogatstvo u Korčuli bilo je jednako bogatstvu na dalmatinskom kopnu, pa i priličnom bogatstvu u Veneciji. (75)

A tko je bio siromašan? Jedan svećenik priča nam, 1459., da se jedan seljak koji je posjedovao polućstva u vrijednosti od tri dukata i čija je kuća imala samo jedan kat, smatrao siromašnim čovjekom. Eto zanimljivoga spoja (78)! Seoski mirazi od 3 do 6 dukata nisu predstavljali bogatstvo, ali oni koji su ih plaćali nisu pripadali skupini najsiromašnijih. A siromaštvo je, svakako, bilo vidljivo: kako su kuće na dva kata bile pravilo, nastambe na jedan kat smatrale su se jednostavnim kolibama. "Siromaštvo" je također bilo ako se netko hranio samo ribom koju je ulovio a da nije bio profesionalni ribar. "Siromaštvo" je, naposljetku, bilo ako netko nije imao peć već je palio malu vatru u kutu sobe kada ju bura, jaki vjetar u Dalmaciji, obarao prozore (77).

Pokušajmo sada bolje uklopiti naše količinske podatke: analizirajmo ukratko cijenu jednoga *gonjaja* (otprilike 2 400 m²) vinograda, osnovne jedinice u korčulanskoj poljoprivredi. (Dodajmo, usput, da površina i cijena nisu dovoljni za detaljno tumačenje: kakvoća terena u blizina grada ili sela imale su očigledni utjecaj na cijenu.) 1459., jedan gonjaj vinograda stajao je u velikom selu kao što je Blato između 3,3 i 4,5 dukata; 1465., jedan drugi teren cijenio se na 2,25 dukata (78); u Čari se 1465. prodavao gonjaj za 4 i 5 dukata (79). Jedan je gonjaj, dakle, vrijedio polovicu osrednjega miraza jedne skromne seljakinje, ili otprilike tri godišnje plaće jedne sluškinje u Veneciji, ili pet godišnjih plaća jednoga pastira na kopnu (80). Dakle, razumijemo da transakcije nisu nikada premašivale tri ili četiri gonjaja po ugovoru. A sada možemo bolje procijeniti ogromno bogatstvo koje su predstavljala 95,5 gonjaja vinograda (vrijedna otprilike 400 dukata) što ih je svećenik Marko Maršić

bio zgrnuo. Sa 400 dukata moglo se kupiti 100 koliba na selu, ili 4 skromne kuće, ili jedna raskošnija kuća u gradu Korčuli (1446.) (81).

A kako se stvaralo bogatstvo u Korčuli?. Van sumnje je da je poljoprivreda bila glavni izvor bogatstva. Kada predstavimo životopis jednoga od najbogatijih ljudi na otoku, svećenika Marka Maršića – koji je bio jedan od onih seljaka pohlepan na zemlju, boreći se za najmanju parcelu -, to je onda očigledan naš izvor. U svojoj mladosti, don Maršić bio je tako siromašan da je bio prisiljen stanovati u kućici na katu, gdje je igrao na karte s drugim svećenicima, a grijao se na vrlo maloj peći u kutu sobe. Marko je prodavao svijeće iz svoje crkve, posuđivao novce seljacima, a kada oni nisu bili u mogućnosti vratiti, dokopao bi se njihovih terena, njihovih kuća, njihovih životinja (82) – što je bila sjajna karijera koja je izazvala ogromnu ljubomoru kojoj dugujemo sočne priče o tom svećeniku. Međutin, većina vlasnika postupno je prikupila svoje bogatstvo ulažući u kupovinu terena novac koji su dobili izvozom poljoprivrednih proizvoda (83). Grgur Grupšić, veliki protivnik braće Dragačić, tako nam pruža primjer bogatoga zanatlije koji je zadobio terene raspršene po cijelom otoku za vrijednost od 172 dukata (84). Ugovori o vjenčanjima i građanskim postupcima pričaju nam priču prikupljanja obiteljskih bogatstava, naš posljednji primjer, tako tipičan, bit će onaj maloga poljoprivrednika, Luke Radičića: on je bio vlasnik tri vinograda, tri vrta, kuće u selu Žrnovu i kuće u gradu Korčuli; a njegova mu je supruga donijela miraz od 30 perpera, to jest kuću s vrtom, polovicu kuće s vrtom, dva terena, pet vinograda, s jednim maslinikom i više stabala smokava, jednu kravu i jednoga vola (85). Maršić je bio novi bogataš; ali što su činili plemići? Na kopnu, oni su često davali u zakup svoja šumska dobra velikim zakupnicima, a primali su dohodak obično 20% od godišnje proizvodnje; u Šibeniku dobici vlasnika kretali su se, oko 1450., između 43 i 120 dukata (86). Tomislav Raukar i Josip Kolanović procijenili su dohodak jednoga gonjaja vinograda (on je, u Šibeniku, bio tri puta manji od onoga u Zadru) na 20 libri, otprilike 3,1 dukata. A u Korčuli? U stvari, nema većih razlika, osim ako su se ugovori o zakupu prestali poštovati u doba velikih napetosti između seljaka i plemića, sredinom 1440-ih godina (87). Zakup je ostao lokalna stvar: Mlečani se nisu za to zanimali, a broj stranaca bio je vrlo ograničen (88). Sagledano u svojoj cjelini, seosko društvo Korčule nije poznavalo veliko vlasništvo; ono se sastojalo od slobodnih ljudi od kojih su većina bili mali zakupnici koji su posjedovali vrtove i nekoliko vinograda, ali koji su obrađivali prije svega zemlje vlasnikâ.

Ratarstvo je predstavljalo samo dio seoskoga svijeta na Korčuli; možemo se čak pitati je li ono bila i najvažnije, jer se pastiri i njihova stada pojavljuju u svim dijelovima našega otoka. U stvari, stočarstvo možemo smatrati glavnim stupom otočne ekonomije, osobito uzgoj ovaca i koza, što nas podsjeća, na prvi pogled, na veliku pastoralnu kulturu Balkana u neposrednom susjedstvu Korčule. Ali strukture stočarstva na Korčuli, imaju malo zajedničkoga s mnoštvom vlaških pastira u planinama Bosne, a osobito Hercegovine. Ti su Vlasi prakticirali transhumanciju; bili su organizirani u pastoralne zajednice (katun) i u složene obitelji (zadruga), to znači da je više naraštaja jedne obitelji činilo društveni i ekonomski entitet koji se nije dijelio po vodoravnoj osi: muškarci nisu napuštali kuću, koja je bila prostor *fraternitasa*. Ti Vlasi i pastiri na Korčuli pripadali su dvama odvojenim svijetovima, dvama različitim kulturama: na Korčuli nije bilo katuna koji su djelovali kao ratničke i trgovačke zajednice; nikakvih posebnih povlastica gazdi za pastoralni svijet, a osobito nikakve transhumancije. Korčulanski pastiri (89) bili su stalnosjedilački, oni nisu napuštali svoj

otok, osim ako bi vodili na ispašu svoje životinje na otočiće u okolini; oni su migrirali samo na kratke razdaljine, koristeći i brodove za prijevoz stoke. Štoviše, njih su zapošljavali vlasnici stada, često plemići, koji su živjeli u blizini pašnjaka i tako vršili snažan ekonomski nadzor, a taj je nadzor bio pojačan prisutnošću poljara i *gastalda*, tih pomoćnih policajaca, koji su pomno istraživali svaku nepodopštinu, a još više svaku krađu stoke.

Važnost stočarstva može se odmjeriti prema učestalosti sukoba na pašnjacima. U stvari, možemo pretpostaviti da je demografska kriza u XIV. stoljeću pogodovala širenju stočarstva, a da je u XV. stoljeću opći ekonomski oporavak otoka postupno smanjio teritorij pastira. Teritorijalizacija pašnjaka dogodila se već početkom XIV. stoljeća, kada su zajednice odredile granice njihovih komunalnih teritorija. Registri izvoza iz luke Korčula priskrbljuju snažne naznake širenja ratarskih kultura, konkretno vinograda i voćaka, u XV. stoljeću i, posljedično, sve većega pritiska koji se vršio na pastoralni svijet. Ali, s druge strane, ti isti registri uključuju velike količine sira, koža i vune koje su se izvozile, osobito u Veneciju, što znači da je stočarstvo nudilo značajne prihode. Posljedice takvoga razvoja su očigledne: žestoka borba za svaki teren, svaku parcelu. Što su se životinje više približavale selima, seljaci su više krčili neobrađene zemlje, a sukobi između pastira i seljaka povećavali su se. Nije se radilo – to odmah naglasimo – o klasičnoj bitci između nomada i nenomada, jer su vlasnici stoke istovremeno investirali u krčenje terena i vrlo intenzivno vinogradarstvo i hortikulturu: isti je čovjek mogao poslati svoje pastire na tuđi teren i braniti vlastita prava kao posjednik nekoga polja ili vinograda što su ih oštetile tuđe životinje. Suprotno pastirima u Hercegovini, korčulanski pastiri, kao i njihove kolege na dalmatinskom kopnu – nisu igrali nikakvu političku ulogu. Borba za zemlju nije se ograničavala na sukob između seljaka i pastira; radilo se naročito o sukobima između različitih vlasnika zemlje i stoke: na dalmatinskom kopnu, plemići su se bili dokopali starinskih komunalnih terena; međutim, na Korčuli, velika su sela bila uspješna držati postrance apetite društvene elite. Opet, seosko stanovništvo na našem otoku uživalo je mnogo povoljniji status od seljaka u kontinentalnoj Dalmaciji s njezinim dosta napućenim gradovima i njezinim moćnim plemstvom.

Pokušajmo sada kvantificirati korčulansko stočarstvo: ne raspolažemo lako dostupnim brojkama – kao što je slučaj za otok Rab, za kojega znamo da su njegovi stanovnici posjedovali, u XV. stoljeću, otprilike 27 000 komada stoke (90). Ali možemo rekonstruirati stada nekoliko vlasnika i usporediti ih s bogatstvom nekoliko plemića na kopnu. Moćni ljudi Zadra bili su zgrnuli velika bogatstva u toj domeni: jedan od njih se pohvalio stadom od 2 250 komada male stoke (1384.); bogati samostan Sv. Grisogona imao ih je 2 405 (1449.); bogatstva od više od tisuću životinja (ovaca i koza) nisu bila rijetka (91). Međutim, više prema jugu, u Šibeniku, velikom središtu trgovine proizvodima balkanskoga stočarstva, bogatstva su bila skromnija; najimućniji plemić, Nikola Divnić, posjedovao je samo nekih 330 životinja; srednje stado što ga je registrirao povjesničar Josip Kolanović bilo sastojalo se od 32 životinje (92). Korčulanski plemići smjestili su se između te dvije krajnosti: podsjetimo na miraz od 300 komada stoke koji je jedan plemić dao svojoj kćeri; ali mirazi seljaka uključivali su ponekad i lijepa stada od 50 komada (93). Među velikim vlasnicima stoke opet nalazimo svećenika Marka Maršića, čiji je pastir Živa Marinić alias Gusar, pričao kako je 1459. čuvao, u trenutku smrti svojega gospodara, 390 komada; jedan drugi Maršićev pastir dodao je da je on čuvao 500 životinja; sa stadom od skoro 900

životinja, Maršić bio, čak i u Zadru, pripadao sloju bogatih; u Šibeniku bi bio najimućniji vlasnik (94). Njegov nećak i nasljednik Frane davao je na ispašu 295 životinja (95). To je bilo bogatstvo koje vlasnici nisu bili voljni dijeliti; pokušaj jednoga biskupa, podrijetlom mletačkoga plemića, da zatraži desetinu izazvao je opću pobunu vlasnika i pastira (lipanj 1457.) (96).

Pastiri su radili prema ugovorima koji se nimalo nisu razlikovali od onih seljaka koji su radili *ad laborandum* ili *ad pastinandum*. Vlasnici stoke zaključivali su s njima ugovore za razdoblje od dvije ili tri godine, ponekad i sedam godina; svake godine, na blagdan Vele Gospe, 15. kolovoza, pastiri su morali položiti račune o svom radu (97). Nećemo se začuditi ako nađemo među vlasnicima velika imena korčulanskih plemića, ali i moćnoga Zuanina Dragačića, šefa pučke stranke.

Rekonstruirati stada, analizirati ugovore pastira, sve se to može proučavati i na kopnu, zahvaljujući registrima bilježnika; ali na Korčuli, naši nam izvori omogućuju da još više prodremo u pastoralni svijet; točnije, oni nam omogućuju da proučavamo opasnosti kojima su pastiri bili izloženi: bolesti, lovački psi i lopovi pokazivali su se opasnijima od vuka samotnjaka. Vlasnici stoke pazili su da zaražena stada budu udaljena od zdravih životinja; inače, šteta bi bila "strahovita"; sela su tjerala strane pastire – to jest susjede – iz njihovoga teritorija (98).

Ali siđimo, na trenutak, još više u svijet pastira. Čujemo ih kako govore o svojem životu i o svojim životinjama kada ih ispituje knez u slučaju krađe. Dugujemo im točne opise njihovih životinja, koje su oni prepoznavali po boji njihove dlake; poljarima dugujemo ispitivanja koja nam pokazuju da se tražila čak i dlaka i izlučine životinja na brodovima kradljivaca; susrećemo pastire koji opisuju oznake crvenoga željeza njihovih životinja (99); čitamo priče malih dječaka koji su čuvali životinje i koji su pobjegli kada su se približavali strani ljudi ili novi gazda (100). Došlo je do značajne istrage kada je jedan mali dječak ozlovoljio svojega gazdu, a knez je zatražio od sudaca da poštuju činjenicu što se radi o djetetu i da ga blago ispituju (101). Čitamo da su mnogi Korčulani ubijali tuđe bolesne životinje i jeli ih, da su se životinje zalutale na plaži smatrale zajedničkim dobrom, usprkos protivljenju pastira. Naravno, pastiri su znali za povijest svojih životinja: Živoje Dragiković objasnio je knezu da je on čuvao životinje dvojice braće i njihove majke, te da je jedan od braće povećao stado mirazom od trideset komada stoke (102). Vrlo dramatičnu priču dugujemo jednom pastiru koji je bio u pratnji svojega bosanskoga gospodara kada je ovaj bježao prema obali, gdje je natovario životinje na brodove da bi ih prenio na poluotok Pelješac (103). Ovaj pastoralni svijet nije često doživljavao upletanja mletačke uprave; on je nastavljao živjeti svojim milenijskim ritmom.

Zaključmo. U Korčuli, Venecija je naslijedila dobro razvijenu poljoprivrednu ekonomiju, raznoliku mediteransku poljoprivredu gdje se uzgajalo žito, ali bili su razvijeni i hortikultura i stočarstvo. Ona je također naslijedila terene i namete koji su nekada pripadali mađarskoj kruni. Kako je iskorištavala šumska dobra? Je li ona promijenila agrarnu strukturu Korčule? Najprije naglasimo da Mlečani nisu Korčulu osvojili već dobili što je podrazumijevalo priznavanje vlasničkih naslova lokalnoga društva; tereni prepušteni Veneciji nisu omogućavali kolonizaciju otoka, kolonizaciju koja nije bila cilj Serenisime. Njezina strategija iskorištavanja smjerala je naročito pokriti troškove uprave i fortifikacije luke, koje su obje služile zaštiti jadranske plovidbe u kojoj je Korčula postala važna etapa. Venecija se upletala u agrarni svijet:

ona je davala prednost vinogradarstvu, koje je bilo u službi izvoza u Veneciju; ona je težila krčenju neobrađenih i šumovitih terena i željela ih preobraziti u obradivu zemlju; ona je štitila šume od prevelike eksploatacije lokalnoga stanovništva. Ali ona nije provodila neku veliku agrarnu strategiju niti radikalno preraspodjeljivala šumska dobra, pa ne možemo, dakle, nikako govoriti o politici "kolonijalnoga" tipa. Sami Korčulani inicirali su velike promjene, a kao podanici Venecije, imali su lakši pristup mletačkom tržištu nego ranije: potražnja arsenala u Veneciji potakla ih je da povećaju proizvodnju smole, do toga da su gotovo uništili bogate otočke šume; seljaci, ali naročito plemići i zanatlije, posjedovali su terene, povećavali bogatstva izvozeći osobito vino i smokve u Veneciju.

Kontrolni karakter mletačke politike naročito se očituje u igrama moći između seoskoga svijeta i grada: na Korčuli (nasuprot velikim gradovima na kopnu), sela su zadržala svoju demografsku, ekonomsku i političku težinu, a seljaci su zadržali status slobodnih ljudi; ugovori o radu odražavaju ta stanja: zakup na dugi rok odsutan je na Korčuli, gdje su seljaci i pastiri ugovarali obaveze prema vlasnicima samo kratkoročno, samo na dvije ili tri godine.

Kontinentalna dimenzija – to jest ratarstvo, stočarstvo, društveni život – imala je, dakle, značajnu težinu na tom otoku, gdje su prevladavali mali i srednji seljaci i gdje gradski plemići nisu uspjeli ojačati pravnu i ekonomsku ovisnost seljaka kao što su to činili na kopnu. Venecija nije dirala u te strukture; zato je među seljacima nalazila svoje najlojalnije podanike. Korčula nam priskrbljuje primjer mediteranske poljoprivrede na granici s balkanskim svijetom; ali kao što smo upravo vidjeli, usprkos doseljavanja iz susjedne Hercegovine, naš je otok sačuvao svoje mediteranske strukture. To objašnjava njegovu laku integraciju u prostrano prekomorsko mletačko carstvo.

Bilješke

1. V. M. BLAGOJEVIĆ, *Zemljoradnički zakon. Srednjovekovni rukopis*, Belgrade, 2007.
2. Š.LJUBIĆ, *Commissiones et relationes venetae* vol. 2, Zagreb, 1877, 9-34.
3. N. ČOLAK, « Poljoprivreda zadarske komune u ranom srednjem vijeku », Radovi instituta Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 9, 1962, p. 163-190. – L. ČORALIĆ, « Literatura o agrarno-prizvodnim odnosima u Dalmaciji u srednjem vijeku », *Historijski zbornik*, 44, 1991, p. 211-232.
4. L. BÉNOU & A. GUILLOU, « Le contrat emphytéotique byzantin », *Nea Rhome*, 3, 2006, p. 57-87 : « Dugotrajni zakup nije ni lokacija ni alijenacija, već se on smješta između njih dvije; dijelom, ono ima nešto od lokacije, dijelom, on se poistovjećuje s alijenacijom i, istovremeno, on je koliko lokacija toliko i alijenacija » (p. 57)
5. Npr. slučaj Franula Pripčića, koji govori, 1444., da je njegov otac već obrađivao polje od 8 gonjaja (19 200 m²) koje je pripadalo jednoj udovici (10/14/2 f. 68r).

6. DOKOZA, *Dinamika*, p. 14.

7. DOKOZA, *Dinamika*, p. 51-52.

8. U srpnju 1444., knez je prodao vlastelinski teren u Veloj Luci plemiću ser Marinu Žilkoviću; neobrađenu zemlju plemićima ser Nikoli i ser Ivanu Anthonii (8/11/1 f. 164r, 165r ; f.188r : ugovor *ad pastinandum* koji se tiče 1 gonjaja neobrađene zemlje: « *Pastinare dictam terram hinc usque sex menses proxime venturos bonis vitibus et ipsam labrare temporibus congruis videlicet capare, putare et recapare ad laudem boni laboratoris et dare dictus Nicolaus dicto domino comiti... quartam partem omnium fructuum.* »)

9. J.J. HANEL, *Statuta* p. 146.

10. 15/26/5 f. 54r.

11. 15/28/3 f.122r-v.

12. Ibid. f.137v – 138r.

13. Ibid. f.55v.

14. 7/971 f.130r.

15. 7/9/1 f. 130r-133v.

16. 13/22/1 f.26v.

17. Svejedno, izvještaj plemića Matula Petračića, zaduženoga da izračuna prinos nekoliko neobrađenih polja, zaslužuje da ga razmotrimo jer nam priskrbiljuje popis žitaričnih proizvoda, konkretno ječma, žita i zobi. On je procijenio da bi dorični teren mogao proizvesti 12 sekstarija zobi i žita, jedan drugi teren (unum terrenum communis) 8 sekstarija žita (17/32/2 f. 11r- 12r). jedan drugi dokument priskrbiljuje nam podatke o žetvi jednoga seljaka 1445. : 6 stara ječma (390kg), 2 stara zobi (130kg), jedan star žita i 12 kvarta povrća; posijano je 12 kvarta zobi i 46 kvarta ječma, ali površina ta tri terena o kojima se radi nije navedena (10/14/2 f.88r, 1445). Metode kultiviranja prilično su nam nepoznate, ali čitamo u vezi sa zemljama koje su ostale neobrađene:

« *Seminavit circa 5 gognalia terreni de segala et colligerat eam et quod erant etiam prope seminationem aliquae vites veteres et quod dedit licenciam pascolandi boves et super dicta ledina et loca pascolare.* » (10/14/2 f. 103r 1446)

18. 1442., knez je kupio 1000 starija žita (65t, otprilike godišnja potrošnja za 295 osoba) u lučkom skladištu, što je bila mjera koju je procijenio za krajnju nuždu (12/13/1 f.4v).

19. 15/27/6 f. 5r.

20. 8/11/1 f. 164v : « *cum una oliva* » ; 10/14/4 f.18a : « *unam peciam terre [...] cum parte olivarum* » ; 17/32/2 f.11r,1461.

21. 19/35/3 f.3r : « *ubi sunt certe olive in nemore* ».

22. 11/1/18 f.117r.

23. 17/32/3 f.11r.

24. 11/1/18 f.116r.

25. 10/14/4 f.188v.

26. 13/22/1 f.27r.

27. U toj trgovini, jedan Dragačić surađivao je s plemićima; 1442., Matija Obradović i Zuanin Dragačić sklopili su ugovor s knezom Pietrom Soranzom (kojemu nije bila zabranjena trgovačka djelatnost, barem u načelu) (12/20/1 s.p.)

28. 25/48/10.

29. 18/33/10 f.10r.

30. Hanel, *Statuta*, p. 213 (1493) : « *Quod theda quae nascitur in hac insula de qua fit pix propter quam picem vivunt et se sustentant omnes pene homines huius insulae et magnam offert utilitatem omnibus praesertim illis qui faciunt navigia propter quam etiam navigiorum facturam multi vivunt.* » (cf. p. 234 s., 252 - 254 : « *Gran devastation per li inordinati fuochi se fanno nello esboscar et sono ormai li boschi reduitti ad nihilum.* »)

31. Ibid. p. 254.

32. 10/15/7 f.111r.

33. 17/32/3 f.11r -12r.

34. 10/14/1 f.30v.

35. 39/73/I-IV f.279r ; 10/13/1 f.4r. 28 lipnja 1442., plemić Ivan Mikšić otkrio je da je Domko Slavić, iz Raguse, radio s trojicom drugova cijeli dan u šumama Čare ; usprkos svojem obećanju Dubrovčanin se nije pojavio pred knezom.

36. 7/7/2 f.55v (« *condanata fuit villa Smoquize in iperperis XXV pro igne posito in illius districtu eo quod combusti fuerunt multi zapini* ») ; 10/14/2 f.99 (« *die mercurii mane tempestive viderunt ibi ignem per dictum accensum esse et arderet jam fortasse uno die ante et quod aliqua pars passiche combusta erat incipiendo agrum [...] usque ad summitatem Pasiche et inde in nemus et quod iam in illa parte passiche ignis erat extinctus et quod eadem die dictus testis regrediens cum sole iam vespertinis horis viderunt dictos Martinum et Georgium accedentes ignem in reliquam partem pasiche et ceperunt dicere dicto testi et sotio "Videte quod iam ante mo hoc nemus accensum est antequam nos mitemus ignem in*

circum pasicam” et quod suo iudicio sibi videbatur dictus ignis accensus erat a dicta pasica secundum...» ; 33/63/I,1-3 f. 21r-22r.

37. 10/14/2 f.99r-100r.

38. Dajmo još jedan primjer. 24. srpnja 1444., plemić Marin Paperčić optužio je ljude iz sela Blato da su podmetnuli vatru u zaštićenoj šumi, blizu Briste, i da su prouzročili štetu od više od 2 000 perpera (10/13/1 f. 58r). Knez je osnovao komisiju od tri čovjeka, koji su ustanovili mnogo manju štetu od 16 soldi, ali nisu mogli utvrditi je li požar počeo na zaštićenom mjestu, što bi onda povećalo štetu za de 10 pp. Skoro u isto vrijeme, plemići Johannes Bogosich i Andreas Zubrianovich žalili su se na selo se plaignirent Smokvicu ; seljaci su sa svoje strane optužili plemića Radoslava Obradovića, koji je, međutim, sve porekao (ibid. f.58v).Knez je tijekom svoje istrage doznao da je Obradović sjekao stabla u šumi i da je pobjegao ljudima koji su ga htjeli uhititi; osudio ga je na globu od 5 pp i na mjesec dana zatvora (ibid. f.59r).

39. C. MÄRTL, « Von Mäusen und Elephanten. Tiere am Papsthof im 15. Jahrhundert », *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 60,

2004, p. 183 -199 (s bogatom bibliografijom).

40. 10/14/2 f.67r.

41. 10/14/1 f. 105v-106r.

42. 17/32/2 f.9r.

43. 18/33/3 f.1r.

44. 25/48/17 f.20r.

45. 15/29/1 f.295v. Da je bilo « slavnih » krava, pokazuje nam dokument iz godine 1446. : pastir Michael Marcosovich « *habuit dictam vacam in custodia sunt circa anni xx et eam duxit ad civitatem et presentavit donec Malgarite [...] ut eam custodiri faceret, et quod dicta vaca regressa est Blatam et faciebat multa mala et damna unde ad instanciam dicte donec Malgarite et eius mandato ser Vidosius Chvarus et Nicolaus Petarcich amactaverunt eam et ad minutum vendiderunt* » ; 10/14/2 f. 96r

46. 18/33/1 f.4v ; 8/11/1 f.190r ; cf. 10/14/2 f.113r.

47. Ibid. f.38r-v.

48. 31/59/4 o.p. sub die 7.6.1488.

49. 42/82/2 f.179r.

50. 10/1371 f.7r ; 25/48/17 f.17r.

51. 22/42/7 f.53v.

52. 11/1/18 f.116r.

53. 11/1/18 o.p. sub die 22.2.1450.
54. 13/22/1 f.15r-v.
55. 22/42/7 f.53v.
56. 35/66/II,1-5 f.29r.
57. 42/82/2 f.176r.
58. D. MLACOVIĆ, *Građani plemići*, Zagreb, 2008, p. 142.
59. KOLANOVIĆ, *Šibenik*, p. 164.
60. 17/32/3 f. 7v-9r.
61. 8/11/1 f.164v.
62. 8/11/2 f.165v-166r.
63. 9/12/1 f.32r.
64. 15/27/1 f. 1v.
65. 15/27/3 f.14r.
66. 15/27/3 f.14r.
67. 15/27/3 f.8r juin 1457.
68. 15/27/3 14r.
69. 17/32/2 f.16v.
70. 17/32/2 f.15v.
71. 17/32/2 f.15v.
72. R.C. MUELLER, « Pubblico e privato nel dominio veneziano delle isole greche a metà Quattrocento », dans : Ch. MALTEZOU, Gh. ORTALLI (éd.), *Venezia e le Isole Ionie*, Venise, 2005, p. 71-100 ; p. 85 & 82.
73. 9/12/1 f.20r-v. Cf. L. GUZZETTI, *Venezianische Vermächtnisse. Die soziale und wirtschaftliche Situation von Frauen im Spiegel spätmittelalterlicher Testamente*, Stuttgart, Weimar, 1998 ; *Oltre la morte : testamenti di Greci e Veneziani redatti a Venezia o in territorio greco-veneziano nei sec. XIV – XVIII*, Venecija, 2008 ; C. HOLBERG, *Deutsche in Venedig im späten Mittelalter. Eine Untersuchung von Testamenten aus dem 15. Jahrhundert*, Göttingen, 2005 ; M. Herzog & C. Hollberg (éd.), *Seelenheil und irdischer Besitz. Testamente als Quellen für den Umgang mit den « letzten Dingen »*, Konstanz, 2007.
74. KOLANOVIĆ, *Šibenik*, p. 164.

75. A na Balkanu? Pogledajmo ukratko velika bogatstva :

Srpski je despot raspolagao 1440. u Dubrovniku s riznicom u vrijednosti od 160/170 000 dukata ; 1458., bosanski je kralj primio od rudnika u Srebrnici 15 000 dukata ; B. BOJOVIĆ, « De l'économie-monde au monopole d'État. Les métaux précieux des Balkans entre Venise et l'empire Ottoman (XVe-XVIe siècle) », Glas SANU, 154 Odeljenje istorijskih nauka 14, Belgrade, 2006, p. 163-195, p. 177.

76. 17/32/3 f. 11r-v.

77. Kao i drugdje, popisi/imovnici (često nakon smrti) omogućuju nam da bacimo oko na seoske kuće : u travnju 1444., četiri muškarca došla su, oko dva sata u noći, u kuću Georgiusa Redulchicha, u zaselku Vrbovica, u komuni Blato, i, praveći se da su došli kupiti vina, ustremili su se iznenada prema njemu, svezali ga, a zatim su opljačkali sve što su mogli naći. Popis ukradenih dobara priskrbljuje nam predodžbu o materijalnom životu jednoga seljaka u središtu otoka. U odjeći: jedan pojas bez novca, 2 crna kaputa, jedna lanena suknja, 2 para cipela, 5 košulja, 2 dječje košulje, 2 kape, 2 ženske suknje crne boje, 5 maramica, 4 stolnjaka, 1 torba, više komada sukna, od čega jedna svila; u alatima: 2 lopate; u novcu: 56 soldi, 24 komada novca, 50 "capoliti do arzento", kolut novca; u hrani: 1 vreća badema, 1.5 kvarta smokava, 2 starija (= 130kg) žita.

78. 18/33/3 f. 23r.

79. 18/33/3 f.21r.

80. Opet, usporedba s plaćama sluškinja omogućuje nam da bolje procijenimo brojke: 1462./63., sluškinja u plemićkoj obitelji u Veneciji dobivala je 8 dukata u 5 godina, 7 dukata u 4 godine, 10 dukata u 7 godina; sluškinja, 1474., 10 dukata u 8 godina; 1442., jedan dalmatinski pastir prodao je svoju godišnju proizvodnju za jedan dukat (MUELLER, « Aspects of Venetian Sovereignty », p. 54).

81. Ibid. f.21r-v ; 9/12/1 f.18v.

82. 17/32/2 f.12r.

83. 15/28/1 f.95r (o Franu Maršiću kao izvozniku vina u Veneciju).

84. 15/27/8 f.143v.

85. 15/28/3 f.153r-v.

86. KOLANOVIĆ, *Šibenik*, p. 164.

87. u lipnju 1445., knez je zabilježio brojne sukobe što su ih uzrokovali seljaci koji su obrađivali polja a za koje nisu plaćali zakup; 10/15/7 f.111v.

88. Rijetka su upućivanja na strane vlasnike. 1464., izvjesni ser Eugenio Paventis de Paventibus iz Venecije dao je pod zakup vinograde koje je Bonin Obradović bio dao ser Pietru de Fantinisu iz Venecije kao jamstvo za jedan kredit (on djeluje i kao opunomoćenik Andree Tinta iz Venecije, koji je unajmio kuću u gradu Korčuli,

18/33/6 f. 322r-v). Jedan svećenik iz iz Durazza uzeo je pod zakup jednu kuću i vinograde u zaselku Prapratna (ibid. f.341r).

89. Cf. DOKOZA, *Dinamika*, p. 100-111.

90. MLACOVIĆ, *Građani plemići*, p. 144.

91. RAUKAR, *Zadar*, p. 198.

92. KOLANOVIĆ, *Šibenik*, p. 179.

93. 10/14/2 f. 67r ; spomenimo postojanje stada od 90 komada (13/23/3 f.64 : « *animalia pecudina et caprina* »)

94. 17/32/3 f.9v-10r.

95. 15/28/1 f. 87r.

96. 15/26/5 f. 42v.

97. 12/19/2 f. 115r.

98. 12/19/2 f.87r.

99. 23/45/3 f. 3r.

100. 10/13/1 f.6r.

101. Ibid.

102. 15/27/6 f.3r.

103. 23/43/3 arak između f.5v i 6r.

© Collège de France, 2011

Uvjeti korištenja : <http://www.openedition.org/6540>

Référence électronique du chapitre

SCHMITT, Oliver Jens. *La terre In : Korčula sous la domination de Venise au XVe siècle : Pouvoir, économie et vie quotidienne dans une île dalmate au Moyen Âge tardif* [en ligne]. Paris : Collège de France, 2011 (généré le 18 septembre 2016). Disponible sur Internet : <<http://books.openedition.org/cdf/1512>>. ISBN : 9782722601345.

Référence électronique du livre

SCHMITT, Oliver Jens. *Korčula sous la domination de Venise au XVe siècle : Pouvoir, économie et vie quotidienne dans une île dalmate au Moyen Âge tardif*. Nouvelle édition [en ligne]. Paris : Collège de France, 2011 (généré le 18

septembre 2016). Disponible sur Internet : <<http://books.openedition.org/cdf/1501>>.
ISBN : 9782722601345.

Compatible avec Zotero

III. Konferencija

College de France, Open Edition Books, Prijevod s francuskog: Živan Filipi

More

Na prethodnoj konferenciji, ocrnali smo sliku jedne kontinentalne Korčule koja je okrenula leđu moru i obrađivala svoja polja, vinograde, maslinike, bademe i svoje smokve. Danas ćemo se posvetiti maritimnim dimenzijama toga otočnoga društva: zapitat ćemo se kako je Korčula živjela s morem i, da bismo nastavili slijediti crvenu nit ovoga maloga ciklusa, kako je mletačka vlast preobrazila odnos otoka s maritimnim prostorom.

Odgovor na naše glavno pitanje ponešto je otežan, jer obimni izvori za naše XV. stoljeće u suprotnosti su s relativnim siromaštvom dokumentacije za prethodno stoljeće, koje bi moglo poslužiti za usporedbu. Naša skica maritimnoga života u predmletačkoj epohi mora se ograničiti na nekoliko općih crta.

Prije 1420., to jest prije prepuštanja otoka Serenisimi, Korčula je živjela u sjeni Dubrovnika, tom velikom i moćnom lukom južne Dalmacije koja se je, 1358., oslobodila mletačke vlasti i podvrgnula se sizerenstvu mađarske krune; Dubrovnik je bio taj koji je privlačio brodove na ruti prema Levantu ili na povratku iz istočnih luka. Korčula je, naprotiv, raspolagala samo s malom lukom za obalnu plovidbu, lokalnu trgovinu koja se odvijala oko ušća Neretve (Narenta), odredište karavana koje su se spuštale iz Bosne i Hercegovine u graničnu regiju nazvanu Krajina; druga jedna os povezivala je otok s južnom Italijom, konkretno Apulijom. Naprotiv, luka je igrala važnu ulogu u tranzitnoj plovidbi. Blizina Dubrovnika također objašnjava zbog čega je izgradnja brodova ostala vrlo skromna u Korčuli, iako nailazimo na upućivanje na malo brodogradilište 1401. Poznato nam je samo malo o maritimnom životu Korčulana. Dokumentacija iz mletačkoga razdoblja radikalno mijenja tu sliku priskrbajući nam vrlo bogat dosje.

Pristupit ćemo dimenzijama maritimnoga života u više koraka. Počet ćemo sa svakodnevnim dodirima Korčulana s elementom koji je okruživao njihov životni prostor, s ljudima koji nisu napuštali svoj otok i nisu kročili na neki brod; zatim ćemo postupno proširiti djelokrug naše analize proučavajući obalnu plovidbu, jadransku plovidbu, zatim plovidbu na Mediteranu. Ocrtat ćemo maritimnu infrastrukturu otoka, njegov položaj u mletačkom trgovačkom sustavu; pratit ćemo Korčulane na njihovim pomorskim rutama i ponovo ćemo pokušati ukrstiti pojedinačne sudbine s preobrazbom jadranskioga prostora pod mletačkom vlašću.

Otočani i more

Dok su se sela nalazila u zaleđu, dobro skrivena iza šuma i brežuljaka, stanovnici luke Korčula živjeli su, u izravnom dodiru s morem. Građani maloga glavnoga grada trebali su samo sići niz uske uličice da bi došli do mora, koje je s tri strane okruživalo luku smještenu na malom poluotočiću. Dobar dio korčulanskoga društvenoga života odvijao se u luci i na malim plažama ispred bedema; ljudi su se susretali u loggi, tamo igrali karte i šah, razgovarali, sklapali ugovore, promatrali ribare i brodove koji su dolazili svakoga jutra. Pralje su izlagale svoje rublje na plaži brbljajući; jednom procesu dugujemo opis sličnoga jutra: jedna je pralja koja je upravo započela svoj posao ugledala svoga sina kako prolazi kroz grsdsku luku suznih očiju; ona potrči za njim i, kada se vrati svome rublju, nekoliko dragocjenih rubaca iščezne zajedno sa susjednom praljom. Jednoga drugoga dana, mletački knez prisiljen je baviti se s nekoliko plahih pralje Radoslave koja, zanesena razgovorom s Marušom i Vukavom, sluškinjom plemića Frana Obradovića, nije pazila tako da ih je vjetar odnio u more (1). Još su ozbiljniji slučajevi kada knez mora slijediti mladiće koji su zadirkivali pralje; u srpnju 1440., Nikola Marković udario je Cvitu, kćerku Marina Angelovića, jer mu ona nije vratila njegovu košulju (2). Osim pralja susrećemo pripadnike jednoga drugoga zanata, kožare, kojima treba voda pred zidinama; oni se pojavljuju u našim zapisnicima, jer se, povremeno, žale da su im kože, prostrte na plaži, ukradene po noći (3).

Seosko stanovništvo nije živjelo dva koraka od mora, ali je koristilo njegova bogatstva. Sela su bila povezana s obalom brojnim stazama koje su prolazile makijom i šumama (4). Pratimo na trenutak nekoliko seljaka koji su se spuštali, 29. kolovoza 1444., prema moru; mlada Vila iz sela Žrnova, pokraj luke, sluškinja ser Stefana Dubravčića, hoće poći na plažu; pastir Paskoje Petrović odluči je dopratiti; Vila se zaustavi na trenutak da bi pojela smokve, zatim sretne jednu drugu ženu, što je primijetio jedan seljak koji je radio u šumi; sve troje nastavlja svoj put do plaže gdje se Paskoje okupa. Ono što se zatim dogodilo ostaje nejasno; Vila govori o silovanju, Paskoje odlučno poriče; to ljetno pješaćenje poprimilo je loš obrat (5).

Ovaj tekst zaslužuje da ga otkrijemo jer spominje, što je vrlo rijetko, čovjeka koji se kupa u moru; u stvari, skoro uopće ne raspolažemo tekstovima koji pokazuju kako se Korčulani kupaju, peru i, općenito, koliko su u dodiru s morskom vodom. Rijetki slučajevi tiču se mladih, osoba nižeg društvenog stanja ili osoba koje se služe vodom za svoj zanat, pralja, kožara ili, svakako, ribara i pomoraca. Ne ćemo se možda iznenaditi ako tom popisu dodamo pastire. Kao što smo vidjeli na prethodnoj konferenciji, Korčula je bila otok pašnjaka i, imajući u vidu gustoću pastoralnoga iskorištavanja, pastiri nisu odbacivali malo pristupačne plaže; oni su tamo prevozili svoje životinje na brodovima. Poslušajmo priču Anta Bogavičića koji priča da je, u listopadu 1444., odveo svoje stado u pristanište Brista; dok su životinje ostale cijelu noć na plaži, Ante je spavao na svom brodu; ujutro je, zajedno sa svojim kolegama, dobro doručkovao, pečenu kokoš i pečeno janje (životinju koju je, izgleda, ukrao (6)). Životinje, rastrškane po plažama, bile su lake žrtve svake vrste lopova; nalazimo i slučajeve kada su se ovce ili koze odvojile od svoga stada i pale sa stijena u more; sjećamo se, također, Dragačića koji je uzeo jednu kozu i ispekao je – što je običaj koji često susrećemo, jer je granica između krađe i kupovine s odgođenim plaćanjem bila prilično nejasna: ona je često ovisila o neverbalnim argumentima pastira ili

vlasnika životinje (7). Rijetko se spominje obrok koji je more nudilo Korčulanima: jedanput se spominje skupina lovaca koji su se, nakon što su otputovali brodom sa svojim psima, iskrkali u malu uvalu i pustili svoje pse na jedno stado, što je dovelo do tučnjave s pastirom (8).

Glavno bogatstvo mora sastojalo se, svakako, u ribolovu, važnom elementu u korčulanskoj ekonomiji. Izgleda da je, dugo vremena, ono zadovoljavalo samo potrebe lokalnoga tržišta, koje je nadgledala mletačka uprava (da bi se, na primjer spriječilo da prodavači ne stavljaju kamenje u ribe kako bi povećali težinu (9)). Ali, u XV. stoljeću, zapaža se buđenje nove industrije koja će cvasti do XVI. stoljeća: proizvodnja slanih srdela, što je bio traženi proizvod u Veneciji, ali i na grčkim otocima kao što je Kreta. 1490. Ta je industrija razvila takvu potražnju soli da su ribari krijumčarili sol (10). Kao u obližnjem Dubrovniku, prava na ribarske pošte bila su rigorozno propisana; njih je potvrđivao knez, a zakupnici su jedini mogli iskorištavati morska bogatstva, barem u teoriji. 7. svibnja 1477. , knez je izjavio da Pasquale Vranić "ima dozvolu loviti na teritoriji Lumbarde i grada, te da treba donijeti u grad svaki dan ribe u dovoljnim količinama"; Perin Vlakušić i Živko Brajanović dobili su istu povlasticu (11). Ribari su bili obvezni predstaviti knezu svoj ulov svakoga jutra; knez bi im zatim dao dozvolu da ga prodaju na mjestima namijenjenima za tu trgovinu (12). Omeđivanje ribarskih pošta bilo je izvor brojnih sukoba, koji su se često završavali nasiljem; noćna krađa u poštama bila je rašireni prijestup (13). 1456. zakupnik Jakov Barnerius optužio je Radoslava Roncha da je bacio po noći, zajedno sa četvoricom drugova, svoju ribarsku mrežu na onu zakupnika i da je zadržao ulov za sebe (14). Neće nas začuditi da su ribari pokušavali varati, skrivajući svoj ulov, kako od zakupnika tako i od kneza. Tako je izbio slučaj izvjesnog Marinaciusa i njegovoga rođaka Ratka, obojice iz sela Lumbarde, koji su prijavili samo 10% od svoga ulova skuša (15). Svađe su također izbile kada su ribari prolazili sa svojim mrežama kroz vrtove pojedinaca kojima su srušili ograde (1451.) (16).

Međutim, ti unutarnji sukobi pokazuju se manje važnima u usporedbi s oštrom konkurencijom između Korčulana i njihovih susjeda Dubrovčana. Je li to neprijateljstvo potječe iz predmletačkoga razdoblja? To nije jasno. Ali očigledno je da se je pomorska granica koja je postojala od 1420. Između dviju teritorijalnih voda ta dva grada pretvorila u osporavanu zonu, jer je ta granica omeđivala prava obostranoga ulova. Napetost je bila stalna, skoro svakodnevna; bezbrojni su slučajevi u kojima su dubrovački ribari povrijedili korčulanske vode. Dubrovački policijski brodovi zaustavljali su korčulanske ribare i zlostavljali posade; jednoga dana, dubrovački policajci zgnječili su nogama tovar lubenica koji je jedan korčulanski trgovac želio prevesti na svoj rodni otok. Korčulanski zakupnici gorko su se žalili na dubrovačke ribare koji su prodirali u njihove ribarske pošte; izvjesni Ostoja Marglienovich ribario je, 1456., u korčulanskim vodama i prodao ribe na dubrovačkoj tržnici (17). 1458. Korčulanske vlasti zabilježile su "nepodnošljive štete" koje su prouzrokovali pljačkaški brodovi koji su došli iz Dubrovnika (18); knez je dao zaplijeniti osamnaest nezakonitih ribarskih mreža (19). Kada su ih uhitili, dubrovački ribari agresivno su se branili: ribarska carina je jednostavno preskupa, rekao je jedan od ribara obraćajući se knezu. Drugi Dubrovčani bili su inteligentniji: oni su angažirali korčulanske posade koje su mogli sasvim zakonito ribariti u otočkim vodama; jedan ugovor pokazuje da su posade bile obvezne posoliti i očuvati ribe odmah nakon ulova (20).

Pomorska granica odvajala je Korčulu ne samo od Dubrovnika, već i od Krajine, dijela Hercegovine, pod vlašću moćnoga vojvode Stjepana Vukčića i, od 1480-ih, potpuno pod upravom sultanâ. Već u IX. stoljeću, ušće Neretve bilo je poznato gusarsko gnijezdo, što je tradicija koja je bila živa i pola stoljeća kasnije. Mletačke vlasti bile su nemoćne, kada se radilo da se spriječe mali gusarski napadi ljudi s kopna. Na primjer, u listopadu 1444., ribara Nikolu Barberiusa, napao je u ponoć Michali Prothomaistro, čija je posada bila naoružana mačevima, lukovima i strijelama; oni su ranili ribara, ukrali njegovu ribarsku mrežu i noćni ulov (u vrijednosti od 20 soldi) i "pruzrokovali ogromnu štetu jer su uništili svu njegovu poštu" (21). Istoga mjeseca, devet muškaraca iz Krajine, naoružani sabljama i štitnicima, napali su pored Cap Cumanija tri korčulanska ribara i ukrali njihov ulov kao i opremu njihovoga broda (22).

Drugi zločinci još su se bliže približili korčulanskim plažama. U malim brodovima, kradljivci s dubrovačkoga teritorija i Krajine, prolazili su morem po noći i krali stoku, voće pa čak i povrće; navedimo kradljivce ovaca 1435. (23); u siječnju 1453., Čara je izgubila, sličnom prilikom, 30 ovaca (24); a, u siječnju 1454., kradljivci su odnosili kupus i povrće iz vrtova Lumbarde (25), tijekom cijeloga XV. stoljeća, nasilje u vodama oko Korčule nije prestalo. To svakidašnje nasilje samo je odražavalo veće nasilje, to jest vojnu napetost između Venecije, Dubrovnika, Hercegovine i Napuljskoga kraljevstva pod aragonskom dinastijom. Otvoreni ratovi povećali su to nasilje: 1451., Dubrovnik je blokirao luke Hercegovine; njegovi gusari napadali su svaki brod koji se približavao njihovim vodama, što je bila mjera koja je ubrzo prerasla u pomorski rat između Korčulana i njihovih susjeda; osam baraka i jedan brod iz Dubrovnika zaustavili su brod plemića Marina Baronića; malo kasnije, u kolovozu 1451. više je ljudi bilo ranjeno za dubrovačkoga napada na brod plemića Marka Goriglavića (26).

Živjeti s morem nije značilo samo živjeti s ljudskim nasiljem na moru, već i s nasiljem prirodnih elemenata. Korčula, tranzitna luka za trgovinu iz Levanta, privlačila je galije i brodove na ruti prema Veneciji ili iz te velike metropole. Nije nedostajalo brodoloma u toj zoni vrlo gustoga pomorskoga prometa, a Korčulani nisu nikada oklijevali pokupiti olupine. Navedimo jedan spektakularan slučaj: u ožujku 1460., u sedam sati navečer, jedan brod dolazeći iz Kandije na Kreti i na ruti prema Veneciji potonuo je na dno pred našim otokom; trideset tri osobe su poginule, među njima mletački plemić Domenico Barbaro i cijela njegova obitelj. Uzbuna je u Korčuli dobila novu dimenziju kada se doznalo da je Barbaro nosio sa sobom veliku svotu od 1 500 dukata, i da je brod bio natovaren žitom, kožama, soljenim mesom i drugim artiklima s Krete. Jedna vrlo heterogena skupina obrušila se odmah na taj plijen; među njima nalazimo don Feliciano, biskupovog bilježnika, albanskoga kapetana Nikolu Lalu, tesara Oštoju, Franića Vukičevića i Francesca Quasivu; više brodova dalo se na doista brzu vožnju, ali samo je jedan brod, kneževa barka, uputio na more sasvim zakonito (27).

Upravo smo popratili Korčulane u njihovom pomorskom životu. Treba sada pokušati malo sistematizirati naše utiske. Najprije ustanovimo da mnogo Korčulana, konkretno seljaci u selima u unutrašnjosti otoka, nisu imali svakodnevnoga dodira s morem; to bi se još više odnosilo na njihove žene. Većina seljaka vidjela je more samo kada ih je knez pozivao u službu na ophodni brod. Od kasnoga srednjega vijeka, Korčula je

održavala jednu galiju koja je jamčila sigurnost u susjednim vodama i služila mađarskoj kruni, što je bio običaj koji je Venecija naslijedila nakon 1420. Sela su trebala priskrbiti posade i strijelce, što je bila tegobna služba od koje su se imućni seljaci spašavali nudeći zamjenu. Knez se, 1454., žalio da se najbolji strijelci ne pojavljuju u službi (28). Pogledajmo neke detalje iz pomorske vojne služba: 1452., brod se je uputio u ophodnju s deset strijelaca i devetnaest veslača; kapetan je priredio izvještaj o službi u kojemu čitamo, pod nadnevkom od 4. srpnja 1452., da su se "svi vratili s naoružanim brodom u 22 sata". Za godinu 1454. posjedujemo brodski inventar: tri puške, dvije lumbarde i četrnaest oklopa, deset kopalja i trideset strelica (29). Služba na brodu, kao što smo vidjeli na prvoj konferenciji, bila je jabuka razdora između plemića i seljaka; sjetimo se da modaliteti plaćanja posade nisu bili točno određeni i da se knez morao bratiti duždu da se to pitanje uredi. Podsjetimo se i da je korčulanska galija sudjelovala u 1470-im godinama u obrani mletačke Albanije i da se ona proslavila, stoljeće kasnije, u Lepantskoj bici (1571.) protiv Osmanlija. U vremenu kada je život bio mirniji, prije dolaska Osmanlija, policijski brod je lovio lopove, kao one Dubrovčane koji su sjekli drva u bogatim otočnim šumama(30).

Ako je ova prva skupina imala prilično ograničen dodir s morem, u drugu kategoriju treba svrstati sve one koji su stalno živjeli na otoku ali za koje je more bilo bitan element za njihovu egzistenciju: ribari, mornari, kapetani koji su živjeli od obalne plovidbe između Neretve i Dubrovnika; među njima, nalazimo priličan broj imućnih obrtnika i seljaka, a osobito stanovnika maloga glavnoga grada.

Treća kategorija uključuje pomorce u jadranskoj trgovini: konkretno plemiće ali i nekoliko *popularesa*, koji su bili aktivni kao kapetani i poduzetnici između Dalmacije i južne i srednje Italije (Apulija, Marka), te između Venecije i Kvarnerskoga zaljeva s jedne strane, Korčule i Dubrovnika s druge. Oni koji su prelazili jadransko područje pripadaju četvrtoj kategoriji: poduzetnici plemići i pomorci koji su plovili u Albaniju, na Krk, u Moreju, na Kretu, u nekim slučajevima i do Aleksandrije ili drugih luka Levanta. Ali većina je ostajala u mletačkim vodama koje su pokrivala prostor između metropole i otoka Cipra. Naglasimo da je integracija u ekonomski i trgovački prostor Serenisime uvelike proširila doseg korčulanske plovidbe. Svakako, otok nije izgubio svoj agrarni karakter, ali se je mali svijet otvorio prema albanskoj, jonskoj i egejskoj obali. Spomenimo i veliki val dalmatinskoga iseljavanja u pravcu Venecije; Korčulani, međutim, ne izgledaju mnogobrojni među doseljenicima u Serenisimu.

Sve su te skupine pripadale istom kulturnom svijetu ili, točnije vjerskom: Korčulani su živjeli na rubu katoličkoga svijeta, vrlo blizu pravoslavnoga svijeta, bosanske Crkve i, od početka trećine XV. stoljeća, islama. Njihove duhovne veze s katoličkim svijetom bile su tradicionalno vrlo jake; to se odražava u vjerskom prostoru u kojemu su Korčulani bili ukotvljeni. Oporuke su pune nasljedstava za hodočašća u sveta mjesta Katoličke Crkve: Rim, Notre-Dame de Lorette, Brdo arhanđela sv. Mihajla u Apuliji, pa čak i sv. Marija od Roteza blizu grada Bara (31).

Priobalna trgovina i plovidba na Jadranu

Razvoj korčulanske luke u XV. stoljeću bio je odraz političkih prilika. Nakon 1420., Korčula, dotad prilično uspavano odredište priobalne trgovine i ribara, ojačala je

svoju ulogu kao tranzitna luka za trgovinu s Levantom (32). U stvari, otok se nalazio na ulazu u Jadran, a, kako su mletački brodovi izbjegavali dubrovačku luku, velikoga takmaca Serenisime, oni su se zaustavljali u Korčuli, koja je bila prva luka pod zastavom sv. Marka poslije pristaništa na Krfu i u Durazzu. Postupno se infrastruktura luke prilagođavala novim zahtjevima; 1449., dovršeni su radovi u malom arsenalu (33); počelo se s gradnjom spremišta za žito, zatim velikih kula koje su trebali ojačati niske i skromne bedeme (34); 1449. , knez ih je opisao kao vrlo slabe. Ti su se radovi otegli, a tek je osmanlijska prijetnja malo ubrzala napore nekoliko knezova. Do 1480-ih godina, opasnost je dolazila ne s osmanlijskog Juga. već sa Zapada, Napuljskoga kraljevstva kojega su brodovi došli opljačkati Korčulu 1484. Tada je knez kupio na brzinu stare brodove koje je dao potopiti u luci kako bi zapriječio pristup. Dokumenti s početka XVI. stoljeća obavještavaju nas o radovima na velikoj kuli pokraj plaže (35).

Ali, općenito, Korčula je pomorcima nudila sigurnu luku, koja je vrvjela od putničkih brodova, velikih konvoja galija, poznatih *muda*, brodova jadranske flote. Prolaz *muda* predstavljao je spektakl koji se dojmio Korčulana i utjecao na njihov životni ritam. Spomenimo flandrijske *mude* ili bejrutske *mude* (36); ili slučaj čovjeka koji navodi datum jednoga događaja upućujući na dolazak korčulanske galije koja se vraća iz Levanta (1475.) Kao tranzitna luka, Korčula je trebala dati svoju infrastrukturu na raspolaganje jadranskoj plovodbi, što je, u svakom slučaju, bila obveza koja je oživljavala trgovinu, ali je u više navrata uzrokovala sukobe između zahtjeva velike plovidbe i ekonomskih interesa Korčulana; oni su trebali pomagati mornarima koji su silazili s galija da bi pribavili proizvode koji su im bili potrebni, ponekad s dosta grubim metodama. Brojne su pritužbe Korčulana koji su dokazivali slučajeve krađe ili zastrašivanja; 1458., mornari galije novoga kneza Francesca de Ca' da Pesaro ukrali su tesaru Ostoji kože rastre u luci (38); 1475., jedan pokušaj kupovine mesa izrodio se u svađu između pomoraca i Korčulana (39).

Ali van svake sumnje je da su seljaci i mali korčulanski trgovci također sklapali dobre poslove s pomorcima koji su se iskrcavali da bi kupili kruha i vina, kao što je bio slučaj jednoga bosanskoga mornara 1453. (40). Druga jedna usluga infrastrukture bila je gradnja i popravak brodova. Doduše, brodogradilište je bilo prilično skromno; ali kao prva mletačka luka na ulazu u dalmatinski arhipelag , Korčula je postala referentna luka za kapetane kojima su brodovi pretrpjeli havariju. 1453., plemić Marin Paperčić prodao je Dimitriju Nauliforiju iz Krfa veliko stablo da iz njega napravi jarbol (što upućuje na šumsko bogatstvo otoka), o čemu smo raspravljali na našoj prethodnoj konferenciji (41). Ugovori o prodaji baraka i brodova potvrđuju brodograđevnu aktivnost, koja je svakako bila važna za lokalnu ekonomiju; zapažamo dokument o prodaji, iz 1457., koji se tiče jednoga *barchexota* u vrijednosti od 7 dukata (42), jedan drugi iz 1493. koji se odnosi na *grippa* pod zapovjedništvom plemića Frana Žilkovića (43). U ta se dva slučaja radi o malim brodovima, jer je Venecija sebi pridržavala pravo za gradnju velikih brodova. Činjenica da je ona zabranjivala i kupovinu brodova u stranoj zemlji smetala je Korčulane, koji su bili naviknuti na tržište brodova u Apuliji (44).

Brodovi i njihove posade preobrazile su i etno-kulturne strukture Korčule. Doista, to nije bila neka revolucija jer su se Korčulani bili navikli na strane trgovce i pomorce još u predmletačkom vremenu (45). Ali, poslije 1420., njihov se broj samo povećavao.

Cijela jedna miješana masa pomorske populacije razmilila se po luci i gradskim ulicama: Mlećani, Talijani iz Apulije i Marke, susjedi s kopna, iz Hercegovine i Bosne, iz Dubrovnika, ali osobito Grci iz svih dijelova prekomorskoga mletačkoga carstva. Dok su Slaveni s kopna bili poznati Korčulanima, grčka prisutnost pokazuje integraciju Korčule u veliki pomorski promet i ekonomski sustav Serenisime.

Navedimo nekoliko primjera: Micali Querini, iz Krete, stigao je iz peloponeške luke Glarentze s teretom žita, voska i sušenih grožđica (46); Galeazzo Clarachi, iz Lepanta /Naupaktosa, prevezao je, 1469., tovar svinjskoga mesa a u Korčuli je kupio srdele (47); nalazimo trgovca lanenim platnom Manolija iz Kandije /Herakliona (1469) (48), pomorce iz Krfa i St Maurea/Leukasa (49), trgovce na prolasku kao što je Nicolas iz Krfa, kapetana u službi trgovca Grgura iz Trogira, grada blizu Splita (50). Pred kraj XV. stoljeća pojavljuju se prvi crni robovi i zatvorenici koje su Korčulani zarobili na osmanlijskim brodovima (51). Dokumenti su puni priča o putovanjima: na primjer, onoj o havariji u korčulanskim vodama, koju je ispričao Ericus iz Anglije koji se je spasio u čamcu za spasavanje ili pak priča koju je ispričao njegov suputnik franjevac Tomasino da Brescia koji putovao iz Krete za Veneciju preko Krfa (52). Pomorci koje je knez uhitio i optužio za krijumčarenje daju ponekad prikaze života na brodu i povijesti pojedinoga broda; u listopadu 1461. brod u službi vojvode Stjepana Vukčića, koji se vozikao između solana Apulije i rijeke Neretve, pao je u ruke Mlećanima; posada je potvrdila da ona ide na to putovanje već godinama; izvjesni Ivan pripovijedao je da je on pratio svoga prijatelja Stefana i da je običavao krcati sol u Manfredoniji i ploviti u vodama poluotoka Pelješca, Korčule i Neretve (53).

To mješovito društvo činilo je da se poveća lučka aktivnost, ali je donosilo i nasilje i novu vrstu kriminala; spomenimo gungule koje su uzrolovali albanski mornari iz Dulcigna/Ulcinja (54) ili pak svi oni veslači na galijama koji su dezertirali i skrivali se po otočnim brdima (55). Međutin, ne smije nas zavarati ta živopsna slika: radi se o neredovitom društvu, prolaznom; u stvari, nalazimo malo stranaca koji su se nastanili u Korčuli. Oni koji su se naselili skoro su svi dolazili iz istoga jezičnoga prostora, to jest iz mletačke Dalmacije a osobito iz balkanskoga zaleđa, koje su potresale osmanlijske provale. Prisutnost brodova i ljudi iz cijeloga istočnoga Mediterana dovela je do druge jedne preobrazbe, onu znanja: Korčula je postala središte širenja vijesti koje su dolazile iz Levanta, Balkana i južne Italije. Arhivi su sačuvali biltene s obavijestima koje su sastavljali knezovi za središnje vlasti. Korčula je služila kao etapa u velikom sustavu informiranja Serenisime; ona je bila prenosna postaja između Kotora i Hvara, a njezin knez bio je obvezan brinuti se o izaslanicima Republike i što brže odašiljati službenu poštu.

Bacimo pogled na političke biltene za godinu 1448.: knez piše o osmanlijskom napadu na bošnjačku utvrdu u Duvnu i na provalu u regiji Šibenika, velike mletačke luke sjeverno od Splita; spominje kugu koja je harala u Kairu i Aleksandriji; on promatra katalanske galije koje plove pred Korčulom i koje su postale, nakon objave rata između Napulja i Venecije, prijetnja za sigurnost otoka (56). Korčula se pojavljuje i kao poštanska postaja u nekim dokumentima s početka XV. stoljeća: 1510., glasnik iz Edirne prošao je preko Korčule u pravcu Venecije; knez je razmjenjivao izvještaje sa sandžakbegom iz Vrhbosne/Sarajeva; brojni su zapisi u stilu: " 5. svibnja 1512., u 22 sata, barka kapetana Nicola Dusija stigla je s paketom pisama za Vaše gospodstvo. (57)".

Položaj Korčule u mletačkom trgovačkom sustavu i trgovačke rute

Već smo aludirali na položaj Korčule u trgovačkom sustavu Venecije; sada se trebamo sustavnije pozabaviti tim važnim pitanjem. Mletačka trgovina slijedila je okomitu os u Jadranskom moru, os koja je povezivala metropolu s velikim tranzitnim lukama koje su se sve nalazile na istočnoj obali Mletačkoga zaljeva. Korčula je tu bila samo etapa. Ta je os bila istinski pokretač jadranske trgovine, kao i arterija o kojoj je ovisila velika mletačka trgovina. Venecija je pokušala usmjeriti kretanje roba na tu os i obvezati trgovce da prevoze svoje proizvode u metropolu. Ta odluka stvorila je utisak da je Serenisima prekinula transjadranske veze, to jest između Dalmacije i istočne talijanske obale, koja je bila pod Napuljskim kraljevstvom i Crkvenom državom. Tradicionalna hrvatska historiografija optužila je Veneciju da je uništila dalmatinsku trgovinu i ekonomiju. Svakako, Serenisima je monopolizirala proizvodnju i trgovinu soli, uništavajući tako važan sektor regionalne ekonomije (58); ona je također izdala dugi niz naredbi koje su zabranjivale trgovcima da prevoze dobra u nemletačke luke a da ih prethodno nisu ponudili na mletačkom tržištu. Ali regionalni arhivi pričaju drugu priču: studije Tomislava Raukara i Josipa Kolanović za velike luke Splita i Šibenika zasnivaju se na analizi *contralitera*, izvoznih dozvola, a ti tekstovi bilježe veliki broj tereta isporučenih izravno u inozemstvo, konkretno mađarski Kvarner i u srednju i južnu Italiju, svakako bez ulaska u Veneciju (59). Drugim riječima, regionalne vlasti nisu tretirale te prijevoze kao krijumčarenje, već su ih ozakonili. *Contralittere* omogućuju nam da kvantificiramo te izvoze izvan mletačkoga ekonomskoga prostora – izvoze koji slijede tradicionalne interjadranske rute između Ancone, Pesara, Manfredonije, Tranija, Barija i Brindisija s jedne strane, a Splita, Šibenika i Korčule s druge. Venecija nije zapriječila te tradicionalne veze ali ih je postupno promijenila, jer je integracija u novi ekonomski prostor značila za cijelu Dalmaciju da se je ona našla izloženom, više nego ikada ranije, težnjama koje je poticalo tržište velike metropole na cijelom Jadranu. Venecija je podržavala izvoz korčulanskih namirnica prema metropoli postavljajući niski iznos carine za vino s otoka – što je navelo Korčulane da uvoze vino i da ga deklariraju kao lokalni proizvod (1431.) (60), 1514. Senat je službeno dozvolio izvoz jednostavnih plahta u Apuliju i Marku (61).

Pomorske rute iz Korčule i prema njoj u XV. stoljeću

Integracija je svakako bila prilika; ali zato je trgovačko zakonodavstvo prilično štetilo interesima Korčulana, jer su oni običavali izvoziti sol u Bosnu, regiju koja je imala samo jednu solanu (u Tuzli) i koja je ovisila o uzgoju stoke, koje je veliki potrošač soli; osim toga, Korčula je bila prisiljena uvoziti žito, namirnicu koju je novi režim pridržavao za potrebe metropole. Dakle, ta trgovačka politika Serenisime izazvala je otpor, koji se je konkretizirao u obliku krijumčarenja.

Pogledajmo sada trgovačke rute: okomita os nije samo povezivala Dalmaciju s Venecijom, već i s lukama Kvarnerskog zaljeva, konkretno s Rijekom (pod habsburskom vlašću), Bakrom i Senjom (koji su pripadali hrvatsko-mađarskoj kruni); kroz te luke željezo i proizvodi crne metalurgije iz Štajerske i drvo iz unutarnje Austrije (*Innerösterreich*, Stirija, Koruška, Kranjska) izvozilo se u Dalmaciju, naročito u Dubrovnik, kojega su brodogradilišta stalno trebala te proizvode, osobito čavle i

brodograđevno drvo. Okomita os produžavala se na jugu do luka i malih brodograđilišta Albanije i Artaškoga zaljeva u Epiru, odakle se izvozilo žito za Veneciju i cijelu Dalmaciju; ta se os završavala u Moreji, lukama Patrasa i Clarence čineći dio korčulanskoga pomorskoga djelokruga. Vodoravna os povezivala je Dalmaciju sa središnjom i južnom Italijom; u slučaju Korčule bile su to luke Apulije, prije svega Manfredonija i Trani; ta je os prolazila preko Korčule i išla do ušća Neretve. Uzduž te osi prevozili su se žito i sol iz Apulije do Bosne i Hercegovine, tako da su se proizvodi prebacivali na karavane koje su čekali brodove u Drijevi, velikom trgovištu na Neretvi; karavane su se onda uspinjale uzduž rijeke u pravcu Mostara. Spomenimo da je priroda stvorila malo prolaza u dinarskim planinama i da je Drijeva bila, zajedno s Kotorom, Dubrovnikom i Šibenikom jedno od najposjećenijih trgovišta srednje Dalmacije (62).

Iako je Venecija svojatala Jadran kao "svoj" zaljev, kao maritimni posjed, ona nije nikada bila sposobna učiniti da taj zahtjev pretegne: u XV. stoljeću, na vrhuncu mletačke moći, ona se sukobljavala s otporom Dubrovnika i naročito Napulja, tada pod moćnom aragonskom krunom. Korčula, vidjeli smo, nalazila se na granici mletačkih posjeda u središnjem Jadranu; to je bio istureni položaj koji je nadzirao akcije katalanskih gusara i dubrovačkih brodova; to je bio i istureni položaj s kontinentalne strane, gdje je Alfonso V. Napuljski razvio svoju mrežu vazala. Napulj i Dubrovnik slijedili su ekonomske interese koji su bili izravno suprotstavljeni mletačkim interesima: radilo se o željezu, drvu, žitu i soli, koji su morali prolaziti kroz teritorij Venecije. Jedan mletački izvještaj iz 1449. sažima takvo stanje: Dubrovčani su prodavali kralju Alfonsu V. drvo, željezo i puške što je dolazilo iz mađarskih luka Rijeke i Senja, a oni su kupovali žito u Apuliji i Abruzzu; kako Korčula nije raspolagala policijskim brodovima, Dubrovčani su se ponašali kao "da su bili gospodari mora", što je bilo na uštrb časti Serenisime (63).

U tom zategnutom kontekstu Korčunali su trebali odrediti svoj položaj između svojih novih gospodara u Veneciji i svojih starih partnera na Balkanu i u južnoj Italiji. Oni su djelovali usvojivši dvostruku strategiju: integrirali su se u mletački sustav, preuzimajući prijevoz dobara naveliko i nastavljajući s obalnom plovidbom u mletačkoj Dalmaciji; ali oni su zadržali svoje tradicionalne odnose s dvije obale Jadrana, iako je Venecija svrstala tu trgovinu u krijumčarenje. Korčunali su se služili mletačkim sustavom a istovremeno su ga potkopavali (64).

Obim krijumčarenja i njegova funkcija

Uđimo sada u detalje toga sustava. Preživljavanje otoka ovisilo je o zaobilaženju trgovačkoga zakonodavstva Venecije, jer je Korčula, vidjeli smo, bila prisiljena uvoziti žito. Dakle, svaki brod koji je ulazio u Jadran s teretom žita bio je obvezan ponuditi ga na tržištu Venecije (65). Glad je prisiljavala Korčulane da zaustave te brodove i da prisile kapetane da im prodaju teret, ali Korčunali nisu nikada pljačkali brodove. Knezovi su tolerirali te prisilne kupovine, jer nisu imali sredstva ni da uguše pobune ni mogućnost da jamče opskrbu otočkoga društva. Tako su se, 1441., Korčunali dočepali broda koji je stigao s Krfa izjavivši knezu: "Ako ga pustite da otplovi, mi to nećemo dozvoliti, jer vi znate da ćemo umrijeti od gladi; mi želimo iskrcati jedan dio toga žita i platiti što treba. (66)" U svibnju 1463., trgovac Ambroise Pantaleonis

iskrcao je 11 tona žita koje je kupio u mletačkoj Albaniji; albanski kapetan Blaise iz Durazza prodao je nekoliko tjedana kasnije 32,5 7 (67). Manjak žita čini crvenu nit u korčulanskoj povijesti: u travnju 1516., skladišta su bila prazna, "brojni plemići i *populares*" došli su pred kneza i molili ga, "iz straha od nestašice žita", da dozvoli jednom trgovcu da iskrca 13t.

U navedenim slučajevima Korčulani su poštovali mletačke zakone; u stvari, bilo je teško uvoziti masovne proizvode bez znanja kneza. Pa ipak, to nije vrijedilo za tranzitnu trgovinu, to jest za sve terete žita i soli namijenjene tržištu Drijeve, te za drvo i željezo namijenjeno dubrovačkim brodogradilištima. Ograničavajuće mjere Venecije (između ostalih: obveza da se iskrca svo željezo uvezeno iz Senja i Rijeke [siječanj 1435.] (68) i odredba dužda Francesca Foscarija koja je uređivala uvoz za lokalnu potrošnju [1440.] (69)) navodile su Korčulane na krijumčarenje. Ono je bilo pod nadzorom velikih plemićkih obitelji, koje su njime sticali bogatstvo. Je li to slučajno ako nađemo najuzvišenija imena prije u krijumčarskim sudskim procesima nego u izvoznim popisima? Venecija nije uspjela ugušiti tu nezakonitu trgovinu, koja je cvjetala pred očima knezova. Drakonske kazne nisu zastrašile plemiće, jer se Venecija nije mogla odreći uslugâ tih stupova svoje vlasti u Korčuli. Zbog toga su ti krijumčarski šefovi bili više puta osuđivani, ali su se u suzama bacali pred noge kneza i dobivali pomilovanje od dužda, ali da bi odmah nastavili sklapati poslove sa svojim napuljskim i balkanskim partnerima. Spomenimo samo slučaj dvaju članova obitelji Antonii, Fortea i Gaspara, osuđenih i pomilovanih 1461. i 1463. Drugi plemići uživali su službeni potporu svoga partnera: to je bio slučaj Gaspara Stanojevića, koji je opskrbljivao solju tržište u Drijevi i za kojega je vojvoda Stjepan Vukčić službeno intervenirao kod Senata Venecije 1452. (70). Upravitelj tržišta soli u Drijevi, Stefan Staničić, bio je, u očima Mlećana, veliki organizator krijumčarenja soli; sa stajališta Hercegovine, taj je čovjek jamčio preživljavanje tisuća pastira u planinama Balkana, kojima je mletački sustav isporučivao samo nedovoljne količine soli. U stvari, nije loša volja Hercegovine već nesposobnost sustava mletačkih solana izazivala krijumčarenje. Hercegovina je, zapravo, potpuno zakonito kupovala sol od solana na Pagu, sjeverno od Zadra; ali mletačka uplitanja u regionalnu proizvodnju soli (između ostaloga zatvaranje solana) izazvale su krizu ponude, krizu koja je pojačana povremenim blokadama koje je Dubrovnik koristio kao oružje u svojim borbama protiv Hercegovine (71). Kriza proizvodnje stvorila je nestašice soli, čak i na otocima mletačke Dalmacije. Već smo upoznali učinke te krize i suprotstravljanja jadranskih sila, ali naš korčulanski primjer pridodaje novi element: onaj subverzivne suradnje mletačkih podanika, koji su krijumčarenjem slabili mletački monopol i to usred *mare nostruma* Serenisime. Isto zapažanje vrijedi jednako za trgovinu žitom: kao mletački podanici, korčulanski kapetani imali su pravo kupovati žetve u mletačkoj Albaniji; ali zašto ih prevoziti u Veneciju, ako su mogli skratiti put i prodati ih po privlačnim cijenama u lukama Dubrovnika, Drijeve ili Hercegnovoga na ulazu u Kotorski zaljev, gdje su se izgladnjeli pastiri jedva čekali dokopati te robe (72)?

Izgleda da je borba protiv krijumčarenja bila jedna od bitnih zadaća mletačkih vladara, a oni su se dali na to s mnogo energije. Međutim njihove se mogućnosti bile prilično ograničene jer su morali tražiti pomoć od regionalnoga društva, koje je priskrbljivalo snage reda i, što je bitan element, informacije. Proučavajući krijumčarske procese, ubrzo shvatimo važnost anonimnih prijava koje su bile u zametku svih represivnih mjera. Ne varamo se kada ističemo, kao glavni motiv,

ljubomoru i ekonomsku borbu među korčulanskim obiteljima. I nećemo se začuditi ako ustanovimo da su najveći uspjesi mletačke policije bili ne oni protiv korčulanskih krijumčara, već protiv dubrovačkih brodova. Korčulani su uvijek bili spremni unovačiti svoj policijski brod da protjeraju dubrovačku konkurenciju iz svojih voda: u ime Venecije, oni su držali na odstojanju svoje susjede, ali njihova se lojalnost zaustavljala u točki kada je trebalo progoniti vlastite sugrađane. Neuspjeh korčulanske policije protiv lokalnih prekršitelja očigledan je. To ne iznenađuje: upravo smo primijetili da krijumčarski procesi vrve imenima plemićkih obitelji. Isti kapetani koji su zapovijedali pomorskom policijom, prevozili su krijumčarske proizvode na Balkan. Spomenimo ponovo slučaj obitelji Antonii: Gaspar je uvezao željezo iz Kvarnera, a Paris sol u Hrečegovinu, dok mu je otac poslužio za primjer u toj unosnoj trgovini (73). Obitelj Antonii bila je i vrlo aktivna u trgovini s Dubrovnikom. U Korčuli su mrzili dubrovačku konkurenciju, ali se nisu odrekli klijentele iz te velike jadranske luke, koja je dugovala krijumčarenju dobar dio svoje opskrbe drvom i željezom – i, kao što ćemo vidjeti, zakonitom korčulanskom uvozu. U zapisnicima mletačkih istraga, nailazimo na sva moguća lukavstva krijumčara: falsificirane dokumente, simulirane havarije u vodama Dubrovnika gdje su brodove "orobili dubrovački banditi", bačve čavala skrivene po korčulanskim vrtovima... Brojni seljaci iz korčulanskih sela zarađivali su svoj kruh pomažući krijumčarima. Ali velike gazde nezakonite trgovine dovodile su u opasnost javnu sigurnost; bio je to slučaj onih koji su prodavali oružje Osmanlijama, i to na početku velikog rata Venecije protiv Muhameda II. (1463. -1479.). Jedan plemić iz obitelji Obradovića imao je obraza prevoziti u osmanlijsku Moreju oružje koje je kupio u Veneciji (1463.) (74)! 1465. izvjesni ser Hector iz Hvara snabdijevao je Osmanlije oružjem; korčulanski knez uzviknuo je: "Sramotno je i osobito podlo da podanici naše presvjetle mletačke republike izručuju oružje našim neprijateljima." (75) Ali što reći kada znamo da su trgovci oružjem išli na prava prodajna putovanja uzduž albanske obale, nudeći oklope i sablje kako kršćanima tako i muslimanima. (76)?

Što nas uče upisne knjige iz korčulanske luke?

Dakle, krijumčarenje je cvjetalo u XV. stoljeću. Ali nezakonita trgovina – nezakonita u očima Mlećana, naravno – činila je samo dio trgovačkih aktivnosti na Jadranu. Došao je trenutak da našu pozornost skrenemo prema zapisnicima korčulanske luke, tom izvanrednom izvoru na koji smo već aludirali. Naglasimo da su upisne knjige Korčule najpotpunije u Dalmaciji (za luke Splita i Šibenika raspolažemo samo s nekoliko odlomaka), pa čak i cijeloga srednjega i južnoga Jadrana. Koje nam elemente one otkrivaju? Obično su upisani vlasnik robe o kojoj se radi, ime kapetana koji je prevozi, odredišna luka, te opis tereta, ponekad popraćen podacima o vrijednosti i/ili količini živežnih namirnica. Te nam upisne knjige omogućuju da rekonstruiramo zakonsku pomorsku aktivnost Korčule u drugoj polovici XV. stoljeća. Međutim, treba podsjetiti na ograde koje su hrvatski istraživači već izrazili u povodu slučajeva Splita i Šibenika: upisne knjige ne odražavaju lokalnu i priobalnu plovidbu; skoro je sigurno da putovanja na ušće Neretve, na susjedni poluotok Pelješac i susjedni otok Hvar nisu bila upisana; upisne knjige ne sadrže ni podatke o tranzitnoj trgovini. Štoviše, mletačka uprava zanimala se skoro isključivo za brodove koji su napuštali luku (osim u slučaju brodova koji su išli tovariti željezo u lukama Kvarnera, koji su bili upisani po povratku kao i po odlasku). Dakle, ne možemo obuhvatiti svu pomorsku aktivnost

našega otoka. Ono o čemu sada raspravljamo je izvozna trgovina otoka, koja odražava njegov stupanj integracije u maritimni sustav Venecije. Ta vrsta analize temelji se na studijama koje je započeo Guillaume Saint-Guillan o navigaciji i priobalnoj plovidbe velike mletačke luke Kandije i u južnom egejskom prostoru (77). Ali dok su ti istraživači poduzeli težak rad da stvore svoju dokumentaciju počevši od dokumenata bilježnika – što je dokumentacija koja, s obzirom na podrijetlo informacija, ne zamjenjuje lučku upisnu knjigu -, mi raspoložemo ukupnošću pomorskih kretanja iz naše luke.

Korčulanske podatke trebamo premjestiti u širi kontekst i usporediti ih s kretanjima u velikoj splitskoj luci, koje je proučavao Tomislav Raukar (78). Navedimo najprije dimenzije naše luke: 9 dozvola za 1469., 65 za 1470., 24 za 1471., da spomenemo samo slučajeve gdje su se brojke sačuvale za cijele godine (79). Ako ih usporedimo s 330 dozvola u Splitu (u dobroj godini, svakako), ubrzo shvatimo skromne dimenzije korčulanske luke. To ne treba čuditi: grad Korčula bio je mali kao neko selo, dok se Split ubrajao, zajedno sa Zadrom i Dubrovnikom, u velika urbana središta srednje Dalmacije. Naše drugo pitanje tiče se odredišta brodova koji su isplivali iz Korčule. Opet, nameće se usporedba: kao u Splitu, Venecija je daleko najvažnije odredište, ali ona ne ruši odnose s drugim partnerima; mađarske luke Kvarnera pokazale su se mnogo važnije za Korčulu nego za Split. Integracija u ekonomski prostor na Jadranu ističe brojke koje se tiču Dalmacije i mletačke Albanije. Ali odmah naglasimo da se ti trgovački odnosi nisu nedavno stvorili. Regionalna osobitost ogleda se u trgovini s Hercegovinom, dok zakonita trgovina s Dubrovnikom gotovo ne postoji. U svakom slučaju, izvozi slijede ritam agrarnoga kalendara (vina i smokava ujesen) dok drugi proizvodi (smola, vosak, kože, lan) ne poznaju sezonu. Zaustavimo se kratko na razdiobi proizvoda: zapažamo relativno malo slučajeva izvoza soli i žita; uzimajući u obzir pomanjkanje ovoga drugoga proizvoda na našem otoku, to nas, opet, ne iznenađuje. Korčula je ipak izvozila ječam, ali samo prema jednom odredištu, Hercegovini, koja je bila jedini klijent za sol koju je uvozila iz Korčule. Spomenimo još jednu os, onu koja je, kao što smo upravo vidjeli, povezivala Korčulu s Kvarnerskim zaljevom: velike količine koža izmjenjivale su se za terete drva i željeza, tako da su brodovi stalno plovili između luka Senja, Bakra, Rijeke i korčulanske luke. Ali najveći klijent brodova koji su polazili iz Korčule bila je Venecija, koja je trošila vino, smokve, bademe i sir s otoka, kojoj je trebao njegov vosak i njegova smola njezin arsenal, te koja je primala žene i djecu koji su stizali, preko luka Kotora i Budve, iz Albanije opustošene provalama Osmanlija – dok se bosanski robovi, za razliku od predmletačkoga razdoblja, ne pojavljuju u našim izvorima, zbog zabrane te trgovine već i zbog toga oni koji su je provodili bili su isključivo Dubrovčani. (80)

Postoje li lokalni proizvodi koji su zauzimali važno mjesto u korčulanskom izvozu? To je najprije vino, klasični proizvod mediteranske poljoprivrede, pravi pokretač lokalne ekonomije, u Korčuli kao i drugdje u Dalmaciji. Ali Korčula je pružala još više: smola postaje izvozni artikal u pravom smislu riječi, sa svim kobnim posljedicama po okoliš koje smo opisali u prethodnoj konferenciji. Venecija je bila stvorila povoljne uvjete za trgovinu stabilizirajući nisku carinsku tarifu za korčulansko vino, što je navelo Korčulane da uvoze vino i preprodaju ga kao lokalno vino (81).

Očigledno je da je Korčula služila kao tranzitna luka za mnoge proizvode: žito i maslinovo ulje iz Apulije, sol iz mletačkih solana na Pagu (sjeverno od Zadra) i kožu koju je priskrblijvalo stočarstvo u Hercegovini. Pređimo na količine. Tu je analiza teška zbog mnoštva mjernih jedinica, ponekad vrlo nejasnih. Naše su brojke, u svakom slučaju, mnogo niže od stvarnog obima izvoza. Što učiniti, na primjer, s tim brojkama za razdoblje 1469. – 1472.? Za smolu: 109 vedrica, 1 618 libri i 26 miliarija (= 12,4t) ? Ili za kože: 3 687 komada i 7 *miliarija* (= 3,3t)? Što učiniti s onih 720 komada sira ili naznaka koje upućuju samo općenito na jedan teret sira? U svakom slučaju, uspoređeno s 12 848 komada sira izvezenih iz Splita 1482./83. (82), korčulanski obim je skromniji. To malo manje vrijedi za trgovinu koža: Šibenik ih je izvezao 24 629 komada 1441. – 1443., Split 14 239 1482./83. i 4 918 1497. – 1499. – u usporedbi s otprilike 4 000 komada u Korčuli 1466./67. i 1469.-72. Za trgovinu smokava, usporedba postaje nemoguća jer ih u Splitu mjere bačvama i vrećama, dok su ih u Korčuli računali *miliarijima*, bačvama i vedricama. Nameće se opći utisak o obalnoj plovidbi koja odgovara smanjenim dimenzijama jedne luke na rubu mletačkoga trgovačkoga sustava.

Tko je organizirao tu trgovinu? Letimični pogled na imena trgovaca i kapetana brzo pokazuje skromnu ulogu Korčulana. Velika plemićka imena ne pojavljuju se među poduzetnicima obalne trgovine. Obradovići, Žilkovići i Antonii zabilježeni su kada prodaju svoje žetve, svoje vino, svoje smokve i svoje bademe; ali prijevoz su vršili strani kapetani. U listopadu 1471., kapetane iz Šibenika, Budve, Hvara i Chioggie angažirali su veliki vlasnici iz Korčule; većina tih kapetana specijaliziranih za jadranski prijevoz dolazili su iz mletačkih luka Kotora i Budve (Rado, Ratko, Stefan); nalazimo i Dubovčane i Talijane s juga Italije. Početkom XVI. stoljeća povećava se znatno broj Grka: u lipnju 1519., cijeli niz trgovaca iz Corona (Stefano Taragnini, Zuan Lombardo, Nicolo Gripari, Andrea Casoli, Cozochiera Zorzi) prevozili su terete svile u Veneciju; slijedila ih je skupina dubrovačkih i kataranskih trgovaca kožama, sirom i srdelama (83).

Tipovi brodova otkrivaju da su to bili mali poduzetnici, koji su posjedovali barke i *gripe*, brodove na jedno jedro i na vesla, što potvrđuje sliku o skromnoj trgovini. Uđimo na trenutak u detalje te trgovine i otvorimo upisnu knjigu za godinu 1452., koja sadrži samo terete na ruti prema Veneciji: 11. veljače, ser Marin Nišić iz Šibenika deklarira vino i maslinovo ulje; Dubrovčanin Marcus Mathei šalje 50 bala koža; Radivoj Jorgović iz Krajine daje jednom albanskom kapetanu 500 libri voska; Albanac Theodorus Maia iz Durazza dao je upisati, 19. svibnja, 20 koža i 30 žena, sluškinja za velike mletačke kuće; susrećemo, između ostalih, korčulanskoga plemića Jacobellusa Sainera, koji je dao prevesti u metropolu vino, 7,1t šljiva, voska i ljekovitoga bilja ("herbas medicinales") (84).

Uzmimo jednu drugu upisnu knjigu: 11. Travnja 1466., Sefan Juračić dobiva dozvolu da izveze u Kvarner 3 500 koža i da donese željeza za 10 dukata, kao i gruboga drva i drva za brodogradnju. Sutradan, Johhanes Marci Zagal putuje za isto odredište na brodu kapetana Pavla Vidicha; on odvozi 30 jagnječih koža i treba kupiti željeza za 6 dukata, te jeftinoga sukna, lana, drva i krzna za iznos od 35 dukata. 13. travnja, isto odredište i ista vrsta trgovine: jagnjeće kože za Kvarner, željezo za 10 dukata, te mješavina drva, noževa i sukna za 90 dukata. Jedanaest dana kasnije, jedan čovjek iz maloga grada Antivarija/Bara, u mletačkoj Veneciji, u prolazu je, na putu prema

Veneciji. 12. svibnja, jedan čovjek iz Krajine šalje 18 vreća soli na brodu plemića Ismaela q. Raphaelisa. 2. lipnja kapetan Nicolo Branco putuje za Veneciju s 1 150 funta smole; slični tereti slijede 15. i 18. lipnja. (85) To je prilično skromna trgovina: prolaze cijeli tjedni a da nijedan brod nije upisan u knjigu. Pogledajmo upisnu knjigu nakon trideset godina; odnosi se na razdoblje od siječnja i veljače 1496. – mrtvu sezonu, mogli bismo kazati, ali Korčula ne spava: 15. Siječnja ser pomorac Petrullo, dolazeći iz Barlette u Apuliji, putuje za Veneciju s teretom baruta i dvije bačve octa namijenjenima arsenalu u Veneciji, 10 bačvi vina, 66 bačava maslinova ulja, 6 bala jagnjeće kože, 2 vreće badema i 6 kesica šafrana. Zabilježimo još jedan primjer iz mjeseca kolovoza 1502. : odredišta su luke Venecije, Kvarnera, Dubrovnika, Tranija, Lanciana i Abruzza općenito; u Veneciju se šalju male količine voska, začina, sukna, koža naročito, ali i sira, smokava, suhih grožđica, badema, maslinovoga ulja, kumina i šišarica (86). Tijekom zadnje trećine XV. stoljeća, upisne knjige bilježe sve veći broj žena i djece iz Balkana, konkretno Albanije, koje su dalmatinski i albanski trgovci prevozili u Veneciju: nju je zahvatio veliki val izbjeglica prouzrokovan osmanlijskom ekspanzijom (87).

Tabela Odredište brodova koji su isplovljavali iz luke Korčula

	1466	1467	1469	1470	1471	1472	1475	1476
Broj mjeseci	II	XII	IX	XII	XII	I	VIII	VI
Broj brodova	11	69	54	48	16	5	40	25
Venecija	6	32	39	36	14	4	18	7
Italija/Apulija	1	5	2	2	1	-	3	4
Kvarner	-	14	7	6	1	1	9	2
Mletački Jadran	2	8	4	3	-	-	8	8
Krajina/Hercegovina	1	4	-	-	-	-	-	3
Dubrovnik	1	2	-	1	-	-	2	1
Krf	-	-	1	-	-	-	-	-
Albanija		4	1	-	-	-	-	-

Kakvu nam osnovnu sliku daju *contralittere*: mala luka, obalna trgovina koju vrše uglavnom strani kapetani, izvoz poljoprivrednih proizvoda iz našega otoka, te tranzitna trgovina proizvodima iz Apulije i Balkana. Slučaj Korčule potvrđuje rezultate istraživanja o Splitu i Šibeniku: dalmatinske luke nalazile su se na rubu mletačkoga trgovačkoga sustava, ali nastavljajući veze sa svojim tradicionalnim partnerima u

Italiji i na Balkanu. Ali nemojmo potpuno podcijeniti tu trgovinu: svi ti brodovi koji su prevozili poljoprivredne proizvode, vosak i smolu, doprinosili su u svojoj cjelini opskrbi Venecije. *Contralittere* nam omogućuju da proučavamo jadransku trgovinu izvan ili, bolje rečeno, ispod velike plovidbe galija; one nam pokazuju snagu integracije u mletačko tržište, ali i nemogućnost da se prekinu velike rute regionalne trgovine – eto nove dimenzije granica mletačke moći na Jadranu.

Komplementarni izvori o korčulanskoj trgovini

Ali ponovimo: *contralittere* ne daju potpunu sliku. Da bismo shvatili obim korčulanske trgovine, u našu analizu trebamo uvrstiti podatke lokalnog javnogbilježničkog ureda i, svakako, sudske postupke o krijumčarenju. Uvozna trgovina – s izuzetkom Kvarnera – također se nije pojavljivala u *contralitterama*; drugi izvori potvrđuju da je ona bila dosta živa: navedimo primjer Mlećanina Giovannija de Stelle, koji je u Albaniji i Dubrovniku kupio mesa i slane ribe (veljača 1444.) (88), albansko drvo (89), 150 *starija* (= 9,7t) albanskog žita (ukrcanoga u Pargou, nemletačkom mjestu) (90). Drugi je slučaj onaj Matka Rosena koji je, 1442. kupio 40 *starija* (=2,6t) žita u Durazzu (u mletačkoj Albaniji) (91).

Posjedujemo čak dijelove pisama mladoga plemića Gaspara Antonijija, koji svome ocu opisuje daske koje je prevezao na brodu svoga rođaka Jeana; znajući da bi najunosnija prodaja bila krijumčarenje, Gaspar daje savjete o načinu kako bi mogli carinika navesti na suradnju. *Contralittere* ne odražavaju ni plovidbu sljedeće vrste: 1443., Johannes de Ragusio, stanovnik Ankone, pojavljuje se u Monte Sant'Angelo na Garganu u Apuliji da bi kupio drvo za bačve; pojavljuje se zatim u Zadru, onda u Senju, gdje su ga vlastiti mornari bacili u zatvor; kad su ga oslobodili, on prevozi hodočasnike u Ankonu, a druge hodočasnike iz Ankone u Senj, odakle plovi za Korčulu (93).

Sudski postupci o krijumčarenju naznačuju nam rute kojih uopće nema u *contralitterama*, rute prema osmanlijskom teritoriju u južnom Jadranu. Primijetimo također da su se većina teretâ isporučenih u Hercegovini smatrali krijumčarenjem i, prema tome, nisu bili zabilježeni u *contralitterama*. Naši plemići, koji izgledaju tako pasivni u službenim knjigama, iznenada se pojavljuju u toj drugoj vrsti izvorâ: Obradovići i Paperčići, koji su prodvali svoje vino u Albaniji (94); ser Firmin q. Junii, kapetan u službi Gaspara Kolumbana, velikog trgovca između Durazza, Dubrovnika i Venecije (95); Paul de Ripa, kojega je, 1463. uhitio kapetan jedne mletačke ratne galije, a koji je bio prodao 600 dasaka u Dubrovniku i 1,5 t željeza u Scutarima, mletačkom gradu u Albaniji (96). Znakovit je slučaj Boninusa Obradovića: 1462. on uvozi ilegalno iz Grčke 1 200 *starija* žita (78t), kupuje željezo u Veneciji, vraća se u Durazzo, zatim je u Patrasu, osmanlijskoj luci, gdje prodaje svoj teret jednom grčkom trgovcu; on ponovo krca žito koje prevozi (još jedam krijumčarski čin) u Apuliju, gdje također prodaje smolu (97). Možemo reći da je dobar dio žita uvezen u Jadran bio krijumčaren i da je općenito sva trgovina proizvodima koje je mletačka država propisivala svojim uredbama izbjegao nadzoru te države. To je bila regionalna trgovina, u kojoj su surađivali Dalmatinci, Talijani i Grci, trgovina ispod mletačkoga sustava a njezine mehanizme treba rekonstruirati na osnovi dalmatinskih arhiva. A što reći o osmanlijskim trgovcima koji se pojavljuju krajem XV. stoljeća? Splitska

galija zaustavila je u rujnu 1494. brod kapetana iz albanske luke Valone, pun pravoslavnih trgovaca, podanika Sultana, na ruti prema sajmu u Recanatiju; mletački kapetan morao ih je odmah pustiti na slobodu: radilo se o krijumčarenju, svakako, ali koje su vršili podanici velike susjedne sile (98).

Neki Korčulani nisu se zaustavljali na granicama jadranskog prostora. "*Navigaturus ad Orientem* (na putu za Levant)" (99): taj izraz ne vrijedi samo za Marinicusa iz Korčule 1494., već i za brojne mornare, ili čak za migrantske obrtnike kao što je onaj mladić koji se nastanio na Krfu bez dozvole svoga oca (100).

Nakon što smo tako upotpunili sliku korčulanske trgovine, koja je bila važnija nego što daju naslutiti *contraliterre*, zapitat ćemo se koji je kapital u nju investiran. 1443. više plemića podijelili su teret jednoga broda koji je dolazio iz Senja, kojega se vrijednost izračunala na 100 dukata (101); 1446. Dobroslav Obradović dugovao je 65 dukata dvojici trgovaca u Manfredoniji (102); 1456. Plemić Jacobellus Sainier poslao je vojvodi Stjepanu 900 modija soli u vrijednosti od 102 dukata (103); obitelj Antonii uvezla je u Veneciju sira s Krete za 400 dukata (104); a znamo da je krijumčarenje žita između južne Italije i Balkana nudilo dobit od 400 do 500 dukata (105). Korčulani su dobivali kapital u južnoj Italiji; nekoliko slučajeva potvrđuju i njihovu suradnju s mletačkim plemićima. Tako je Domenico Gradenigo posudio Forteu Antoniju 300 dukata; Forte je jednako primao kredite od nekih korčulanskih plemića, od Bonina Obradovića (28 dukata) i od talijanskog trgovca, Geronima da Coste (32 dukata) (106). Često se radilo o skromnim iznosima kao kada je Johanninus Grupsich dugovao Andrei Tintu 8 dukata (107). U usporedbi s iznosima investiranima u trgovinu s Levantom, te su brojke skromne (108). Ali treba ih smjestiti u regionalni kontekst da bi se procijenila njihova važnost: 1420., bogatstvo šefa protumletačke stranke trogirske luke, procijenjeno je, 1420. Na 2 000 dukata (109); veliki zadarski trgovac kao Pierre Venturino investirao je, 1444., 1 200 dukata, što je ogromna svota za Dalmaciju (110); trgovačka tvrtka Venturino, podrijetlom iz Cesene, posjeduje, u 1940-im godinama XV. stoljeća, kapital od otprilike 13 270 dukata; a ta ista tvrtka ostvari u razdoblju 1484. – 1494., ukupnu dobit od otprilike 1 000 dukata; ona u to vrijeme uvelike vlada zadarskim tržištem: pripadaju joj otprilike dvije trećine kapitala trgovaca/*popularesa* (111).

Zaključimo: integracija Korčule u politički i ekonomski sustav Venecije samo je postupno promijenila pomorski život našega otoka, koji ne čini izuzetak u općem razvoju Dalmacije. Korčulansko plemstvo prodavalo je svoje poljoprivredne proizvode metropoli, ali je istovremeno održavalo veze s tradicionalnim partnerima u južnoj Italiji i na Balkanu. Djelatnost luke onako kako je navedena u *contraliterrama* predstavlja samo jedan dio trgovačkih poduhvata korčulanskih pomoraca, koji su plovili po svim mletačkim vodama i nisu izbjegavali osmanlijske luke u Albaniji i Grčkoj. U nedostatku kvantitativnih podataka za predmletačko razdoblje, ne možemo točno izmjeriti obim trgovine mletačke Korčule; ali izgleda razumno govoriti, s oprezom, o intenzivnijem pomorskom životu i o mnogo širem dosegu. Međutim, Korčula se nije preobrazila iz jednoga poljoprivrednoga otoka u pomorsko društvo, ali njezini su seljaci imali mogućnost integrirati se u nove trgovačke i pomorske mreže. Kao cijela Dalmacija, mletačka trgovina i pomorstvo nudili su prednosti koje su ubrzale proces političke integracije, koji – naglasimo to zadnji put – nije značio radikalnu promjenu u ekonomskim odnosima ili društvenim strukturama.

Bilješke

1. 7/10/2 f.27r.
2. 7/10/2 f. 27v.
3. 7/10/2 (29 juillet 1440).
4. 10/14/1 f.4r.
5. 10/14/1 f.4r – 6r.
6. 7/10/2 f.22r-v.
7. 10/13/1 f.26r.
8. 13/22/1 f.15r.
9. 13/22/1 f.94v.
10. 31/59/4 f.42r.
11. 25/48/10 f.2r.
12. 25/48/2 f.2r.
13. 35/66/II, 1-5 f.21r.
14. 14/26/5 f.6r.
15. Ibid. f.6r.
16. 13/22/3 f.134v.
17. 14/26/5 f.5r.
18. Ibid. f.11v.
19. Ibid. f.10r.
20. 15/28/4 f.286r.
21. 10/14/1 f.13r.
22. Ibid. f.20r.
23. 8/7/7 f. 24r.
24. 13/22/1 s.p.
25. 13/23/3 f.71r.

26. 13/22/1 f.55r-v.
27. 15/28/6 f.183v-185r.
28. 13/23/6 f.8r.
29. 13/23/6 f.4r.
30. 14/25/12 f.1r.
31. 15/29/1 f.392r.
32. Cf. DOKOZA, *Dinamika*, p. 140s koji upozorava na nedostatak izvora za prethodno razdoblje.
33. 12/19/1 f.26v.
34. Ibid., 15r.
35. 40/77/2 f.159r-v.
36. 18/33/20 ; 40/77/2 f.160r.
37. 25/48/18,2.
38. 15/28/1 f.81r.
39. 25/48/18,2.
40. 14/25/12 f.2v.
41. 13/23/3 f.64r.
42. 15/27/3 f. 5v.
43. 33/63/I,1-3 1493-95.
44. 10/13/1 f.2r.
45. DOKOZA, *Dinamika*, p. 132.
46. 13/23/1 f.6r.
47. 25/48 f.3v-4r.
48. Ibid., f.5v-8r.
49. . Ibid., 10v-11r.
50. 28/53/7 f. 2r, 1481.
51. 33/63/I,1-3 f. 34, 68v.

52. 19/35/3 f.1v.
53. 16/30/9 f. 11r-12r.
54. 13/22/1.
55. 13/23/6 f.2r.
56. 12/19/1 f.14v, 19v, 24v-25v, 27v.
57. 40/77/2 f.160v, 161r, 173v.
58. J.C. HOCQUET, *Le sel et la fortune de Venise*, 2 vols., Lille 1978-1979 ; IDEM, « Fiscalité et pouvoir colonial. Venise et le sel dalmate aux XVe et XVIe siècles », u : M. BALARD (éd.), *État et colonisation au Moyen Âge et à la Renaissance*, Lyon 1989, p. 277-316.
59. T. RAUKAR, «Jadranski gospodarski sustavi : Split 1475-1500 », *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 480, 2000, p. 49-125. – J. KOLANOVIĆ, "Izvori za povijest trgovine i pomorstva srednjovjekovnih dalmatinskih gradova s osobitim osvrtom na Šibenik », *Adriatica maritime*, 3, 1979, p. 63-150.
60. HANEL, *Statuta*, p. 154.
61. HANEL, *Statuta* p. 241s.
62. D. TOŠIĆ, *Trg Drijeva u srednjem veku*, Sarajevo, 1987. 63. 12/13/1 f.34r.
64. O.J. SCHMITT, « Contrabannum. Der adriatisch-balkanische Schmuggel im ausgehenden Mittelalter », *Südost-Forschungen* 67, 2008, p. 1-26.
65. H.J. HÜBNER, *Quia bonum sit anticipare tempus. Die kommunale Versorgung Venedigs mit Brot und Getreide vom späten 12. bis ins 15. Jahrhundert*, Frankfurt am Main, 1987.
66. 7/10/1 f. 16r
67. 35/3 f. 12r, 13r.
68. 7/7 f.29v.
69. HANEL, *Statuta*, 155s.
70. 13/23/7 f.16r.
71. 13/23/8 f. 129v.
72. 14/26/8 f. 2r.
73. 19/35/3 f.3r-5r, 9r.
74. SCHMITT, « Contrabannum », p. 9.

75. 19/35/3 f. 9v.
76. 14/25/1 f.45r.
77. G. SAINT-GUILLAIN, *L'archipel des seigneurs. Pouvoirs, société et insularité dans les Cyclades à l'époque de la domination latine (XIIIe-XVe siècle)*, Thèse, Paris 2003.
78. T. RAUKAR, «Jadranski gospodarski sustavi », op. cit.
79. 21/37/2 ; 25/48/10.
80. Cf. DOKOZA, *Dinamika* p. 141-142.
81. HANEL, *Statuta* p. 154 (1431).
82. RAUKAR, «Jadranski gopodarski sustavi», p. 77.
83. 43/83/7 f. 504r-505r.
84. 13/23/8.
85. 20/36/4 f.2r - 5r.
86. 37/69/3.
87. 25/48/10
88. 10/14/1 f.83r.
89. 1445, 10/14/4 f.175r.
90. 14/26/8 f.2r.
91. 10/13/1 f.4v.
92. Juin 1461, 16/30/9 f.6r
93. 10/13/1 f.34r.
94. 1444, 10/14/1f. 89r-v.
95. 16/30/9 3r-v, 1460.
96. Ibid. f.24v.
97. 16/30/9 f.19r-24r.
98. 33/63/I, 1-3 f.84r.
99. 33/63/1, 1-3 f.78v.

100. Ibid. f.82v.

101. 10/14/1 f.79r.

102. 9/12/1 f.24r.

103. 15/26/4

104. 18/33/7 f.16r.

105. 16/30/9 f.27v.

106. 18/33/3 f.21r.

107. Ibid. f.8r, 1464.

108. DOKOZA , *Dinamika*, p. 144 &145 n°434, bilježe ugovor između Vidošije Radoslavić i Antonija Canala de Cagliarija gdje se kapital penje na 300 dukata.

109. BENYOVSKY LATIN, *Srednjovjekovni Trogir*, p. 35-36

110. RAUKAR, *Zadar*, p. 266.

111. Ibid. p. 267-268.

© Collège de France, 2011

Conditions d'utilisation : <http://www.openedition.org/6540>

Référence électronique du chapitre

SCHMITT, Oliver Jens. *La mer in : Korčula sous la domination de Venise au XVe siècle : Pouvoir, économie et vie quotidienne dans une île dalmate au Moyen Âge tardif* [en ligne]. Paris : Collège de France, 2011 (généré le 18 septembre 2016). Disponible sur Internet : <<http://books.openedition.org/cdf/1513>>. ISBN : 9782722601345.

Référence électronique du livre

SCHMITT, Oliver Jens. *Korčula sous la domination de Venise au XVe siècle : Pouvoir, économie et vie quotidienne dans une île dalmate au Moyen Âge tardif*. Nouvelle édition [en ligne]. Paris : Collège de France, 2011 (généré le 18 septembre 2016). Disponible sur Internet : <<http://books.openedition.org/cdf/1501>>. ISBN : 9782722601345.

Compatible avec Zotero